

การเมืองวัฒนธรรมในบุญหะแหวดร้อยเอ็ด
(Cultural Politics and the Secularization
of the Bun Phawes in Roi-et Market Town)

ผู้ริยา สมุทกุลปิติ
พัฒนา ทิตติธานา
กนกพร สิริบุรี
ฮดาพร อุ๋นแสง
ปวีธา ศรีไชย

เอกสารทางวิชาการ
ห้องไทยศึกษานานาชาติ
สาขาวิชาศึกษาทั่วไป
สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
นครราชสีมา

67956 ✓

การเมืองวัฒนธรรมในบุญพะหวอดร้อยเอ็ด
(Cultural Politics and the Secularization
of the Bun Phawes in Roi-et Market Town)

สุรียา สมุทคุปต์
พัฒนา กิติอาษา
กนกพร ดีบุรี
สถาพร อุ่นแดง
ปรีชา ศรีไชย

 ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษา
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

เอกสารทางวิชาการ
ห้องไทยศึกษานิตภัณฑ์
สาขาวิชาศึกษาทั่วไป
สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
นครราชสีมา

2543
อภิพนันทนาการจากห้องไทยศึกษานิตภัณฑ์
สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

เอกสารทางวิชาการ : การเมืองวัฒนธรรมในบุญพะแห่ดรอยเอ็ด
(Cultural Politics and the
Secularization of the Bun Phawes
in Roi-et Market Town)

ชื่อผู้แต่ง : สุริยา สมุทคุปต์
พัฒนา กิติอาษา
กนกพร ดีบุรี
สถาพร อุ่นแดง
ปรีชา ศรีไชย

ลิขสิทธิ์ของ : “กองทุนอินทร์-สม เพื่อการศึกษาค้นคว้าทาง
มานุษยวิทยา”

สงวนสิทธิ์ตามกฎหมาย

พิมพ์ครั้งที่ 1 : พ.ศ. 2543 จำนวน 1,000 เล่ม

แบบปก : สุริยา สมุทคุปต์

ภาพประกอบ : อินทิตรา กุมพมาศ

จัดพิมพ์ :

ห้องไทยศึกษานิตน์

สาขาวิชาศึกษาทั่วไป

สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา 30000

โทรศัพท์ : (044) 224212, 224856 โทรสาร : (044) 224205

E-mal : suriya@ccs.sut.ac.th; pattana@ccs.sut.ac.th

สำหรับการอ้างอิง :

สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ

2543 การเมืองวัฒนธรรมในบุนผระเวทร้อยเอ็ด.

นครราชสีมา : ห้องไทยศึกษานิทรรศน์,

สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.

For English Reference

Suriya Smutkupt, et al.

2000 **Cultural Politics and the Secularization of
the Bun Phrawes in Roi-et Market Town.**

Nakhonratchasima, Thailand:

Thai Studies, Anthropological Collection, Institute

of Social Technolo

niversity of

Technology.

DS

588

ISBN 974-7359-69-3

.R5

ก64

2543

Call No.
Bib No.	#699A6
ราคา
วัน เดือน ปี	17 ต.ย. 2545
เลขทะเบียน	B 042927

คำนำ

เมื่อปี พ.ศ. 2536 ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ตีพิมพ์ข้อเขียนเรื่อง “ท่องเทียวบุญบังไฟในอีสาน: บุญบังไฟต้องรับใช้ชาวโสธร ไม่ใช่ชาวโสธรรับใช้บุญบังไฟ” ท่านได้ชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับประเพณีบุญบังไฟที่มีชื่อเสียงนี้ว่า การที่บุญบังไฟเปลี่ยนแปลงไปทั้งรูปแบบและเนื้อหานั้น ไม่ใช่เรื่องของการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับยุคสมัยและกาลเวลาเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากเงื่อนไขและปัจจัยหลายๆ อย่างรวมกัน โดยเฉพาะระบบความสัมพันธ์ในโครงสร้างทางสังคมของเมืองโสธร เหตุผลทางเศรษฐกิจและนโยบายการท่องเที่ยวทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ท่านชี้ให้เห็นว่า “...บุญบังไฟแบบใหม่มีหน้าที่ตอบสนองโครงสร้างความสัมพันธ์ของชุมชนใหม่คือ เมืองโสธร [ไม่ใช่หมู่บ้านหรือชุมชนชนบท]...” (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2536: 12)

แม้ว่าแนวการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างหน้าที่ของท่านได้เปิดประเด็นและให้ความเข้าใจหลายอย่างในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของประเพณีและพิธีกรรมของท้องถิ่น เช่น บุญบังไฟ แต่พวกเขามองเห็นว่าในรอบทศวรรษ 2530 ที่ผ่านมา “การเมือง” ได้เข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญในการปรับเปลี่ยนและกำหนดทิศทาง และเนื้อหาของงานประเพณีหรือพิธีกรรมที่สำคัญจำนวนมาก การเมืองที่ว่าเป็นที่รู้จักกันในนามของ “การเมืองวัฒนธรรม” (cultural politics) การเมืองที่ว่านี้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับการปรับเปลี่ยนประเพณีหรือพิธีกรรมที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นของศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนท้องถิ่นให้เป็นการแสดงทางวัฒนธรรมเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของข้าราชการและนักการเมืองโดยตรง การเมืองวัฒนธรรมที่ว่าเป็นเองที่มีส่วนช่วยให้เราพิจารณาบุญชะเหวดร้อยเอ็ด

ในปี พ.ศ. 2543 ในอีกแง่มุมหนึ่ง ซึ่งมีทั้งมิติที่แตกต่างและต่อเนื่อง เชื่อมโยงกับการศึกษาบุญบังไฟโสธรในปี พ.ศ. 2535-2536 ของ ท่านอาจารย์นิธิ

ประเพณีและพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรม ทุกวันนี้ วัฒนธรรมไม่ได้แปลว่าวิถีชีวิตของกลุ่มคนเพียงอย่างเดียว แต่วัฒนธรรม สามารถเป็นอะไรได้อีกหลายอย่างในสังคมโลกยุคโลกาภิวัตน์ วัฒนธรรม เป็นสินค้าก็ได้ เป็นเครื่องอุปโภคบริโภคก็ได้ เป็นเครื่องหมายบ่งบอก ตัวตนหรืออัตลักษณ์ส่วนตัวของคนก็ได้ เป็นเครื่องหมายของกลุ่มที่ เรียกว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ก็ได้ ที่สำคัญ วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่หลงเหลือ หรือสืบทอดมาจากอดีตล้วนๆ เพราะวัฒนธรรมสามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ ประดิษฐ์ขึ้นได้ และกำหนดทิศทางการนำมาใช้ประโยชน์ได้ โดยกลไก ของอำนาจ และกลุ่มคนที่กุมอำนาจในการตัดสินใจและใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรที่มีอยู่

ข้อเขียนของเราชิ้นนี้จะพาท่านผู้อ่านไปสัมผัสกับบรรยากาศบนเวที “การเมืองวัฒนธรรม” ในงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดประจำปี พ.ศ. 2543 และนำเสนอการปรับเปลี่ยนและผลิตความหมายใหม่ของประเพณีหรือ พิธีกรรมทางศาสนาดั้งเดิมเพื่อรับใช้ประโยชน์ทางการเมืองของราชการ และนักการเมืองในท้องถิ่น

พวกเราขอขอบพระคุณผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน และผู้ให้ ข้อมูลสำคัญของเราที่มีส่วนช่วยให้งานศึกษาศาสนาและงานเขียน วิเคราะห์ชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงลง รศ.ดร. กริช สืบสนธิ์ กณบดีสำนัก วิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี กรุณาอนุญาตให้ พวกเราเดินทางไปทำงานภาคสนามที่จังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดอื่น ทุกครั้งที่พวกเราเสนอเรื่องขออนุญาตท่านไป Asst. Prof. Jeremy Ward เพื่อนร่วมงานของพวกเราจากสาขาวิชาภาษาอังกฤษช่วยอ่านตรวจ

แก้ภาษาในส่วนที่เป็น Abstract อาจารย์วิวรรธ พันธุ หรือฉวีวรรธ ดำเนิน
 อดีตราชินีหมอลำอีสาน ศิลปินแห่งชาติ และอาจารย์ประจำวิทยาลัย
 นาฏศิลป์ร้อยเอ็ด กรุณาสละเวลาอันมีค่าของท่านสำหรับการสัมภาษณ์
 ทางโทรศัพท์ทางไกลและตรวจแก้ไขเนื้อหากลอนลำที่พวกเราได้บันทึก
 จากการแสดงสดของท่านน้ำ/แม่ต๋ม เอื้อเพื่อสถานที่พักและมีน้ำใจ
 ช่วยเหลือพวกเราในระหว่างการศึกษาภาคสนาม ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูล
 ในจังหวัดร้อยเอ็ดอีกจำนวนหนึ่งที่พวกเราขออนุญาตสงวนชื่อและ
 อัตลักษณ์ส่วนตัวด้วยเหตุผลทางวิชาการและความปลอดภัย พวกเราเป็น
 หนี้บุญคุณเจ้าของงานเขียนที่พวกเราใช้ประโยชน์ในการวิจัยครั้งนี้อย่าง
 มหาศาล ทุกท่านมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของข้อเขียนชิ้นนี้มากกว่าครึ่ง

ข้อผิดพลาดและข้อบกพร่องทั้งปวงที่อาจปรากฏอยู่ในรายงาน
 ชุดนี้ย่อมเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของคณะนักวิจัย

คณะนักวิจัย

โลกห้วยยาง/ม.ท.ส./โคราช

ปลายฤดูร้อน 2543

บทคัดย่อ

เอกสารทางวิชาการชุดนี้เลือกเอาบุญผะเหวดหรือประเพณีเทศน์มหาชาติของจังหวัดร้อยเอ็ดประจำปี พ.ศ. 2543 เป็นหน่วยสำคัญในการวิเคราะห์ คณะนักวิจัยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยาในการศึกษาภาคสนามและเลือกนำเสนอผลการวิเคราะห์โดยใช้กรอบแนวคิดทางทฤษฎีมานุษยวิทยาสมัยใหม่ 2 ชุด ได้แก่ การเมืองวัฒนธรรม (cultural politics) และการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมทางศาสนาให้เป็นพิธีกรรมทางโลกย์ (the secularization of religious ritual) ประเด็นนำเสนอของเอกสารทางวิชาการชุดนี้ก็คือ บุญผะเหวดร้อยเอ็ดที่จัดขึ้นบริเวณบึงพลาญชัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2534 เป็นต้นมาได้กลายมาเป็นพิธีกรรมของทางราชการและนักการเมืองท้องถิ่นอย่างเต็มตัว บุญผะเหวดถูกริบมาเป็นของหน่วยงานทางราชการและนักการเมืองทั้งในระดับประเทศและระดับท้องถิ่นใช้ประเพณีการทำบุญนี้เป็นเวทีในการสร้างสมอำนาจบารมีและแสวงหาประโยชน์ทางการเมืองอย่างชัดเจน การเมืองวัฒนธรรมในบุญผะเหวดได้ชี้ให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนแนวความคิดและความเชื่อของพิธีกรรมจากที่เคยเน้นเรื่องการให้ทาน กรรม และชาตินี้ชาติหน้าให้กลายมาเป็นเรื่องของการบริจาดหรือให้ที่หวังผลทางการเมืองตอบแทนในปัจจุบันขณะอย่างชัดเจน

คำหลัก: บุญผะเหวด ประเพณีเทศน์มหาชาติ การเมืองวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมทางศาสนา

Abstract

This research report presents an anthropological analysis of the 2000 Bun Phawes of Roi-et province, Northeast, Thailand. It is a contemporary, traditional version of the celebration of King Vessantara's great religious Dana (literally, acts of giving away one's belongings) in pursuit of his highest level of Dhammic enlightenment. King Vessantara was the last life of the Bodhisatta prior to his incarnation as Prince Siddhattha Gotama in present-day Nepal more than 2,500 years ago. His life was illustrated in the great Buddhist epic of Vessantara Jataka. Authors carried out intensive fieldwork on Bun Phawes in Roi-et market town during the period of March 10–12, 2000. The secular and religious rituals took place in the middle of this market town in the area known as Beung Phalanchai Park. Our interpretations and findings were based on the articulation of two anthropological concepts, namely, cultural politics and secularization of religious ritual.

We argue that the traditional Bun Phawes is at a crossroads. It has been highly modified from its traditional form and content by native politicians and local bureaucrats, who make use of it for their own political interests. In this arena of cultural politics, Bun Phawes of Roi-et market town has been manipulated and reinvented since its inauguration in March 1991. With local as well as national politicians and bureaucrats as the key organizers and supporters, this ritual has become an annual cultural-cum-political showcase, exhibiting political tactics aiming to gain more support from voters in these constituencies.

Keywords: Bun Phawes, Buddhist ritual, Vessantara Jataka, cultural politics, secularization of religious ritual.

สารบัญ

คำนำ	ก
บทกัศยอ	ง
Abstract	จ
สารบัญ	ฉ
บทนำ	1
กว่าจะมาเป็นบุญพะเหวดร้อยเอ็ด	5
บุญพะเหวดร้อยเอ็ดปี 2543:	23
การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมทางศาสนาให้เป็นพิธีกรรมทางการเมือง	23
บรรยากาศทั่วไปในงานบุญพะเหวดร้อยเอ็ด	24
เนรมิตรบึงพลาญชัยให้เป็นเมืองของพระเวสสันดร	25
ขบวนแห่พระอุปคุตพระราชนาน	39
งานกินข้าวพาดแลง	47
งานแสดงแสงเสียงเรื่อง “เวสสันดรชาดก”	48
ขบวนแห่บุญพะเหวดและพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ	55
พิธีแห่ข้าวพันก้อนตักบาตรและฟังเทศน์มหาชาติ	71
พิธีแห่กัณฑ์จบกัณฑ์หลอน	75
การเมืองวัฒนธรรมในบุญพะเหวดร้อยเอ็ด	77
บทสรุป	83
ภาคผนวก ก	89
ภาคผนวก ข	90
ภาคผนวก ค	91
ภาคผนวก ง	92
บรรณานุกรม	95

บทนำ

“มาเด้อพี่น้อง...มากินข้าวปุ้น [ขนมจีนน้ำยา] นำกันมาเอาบุญพะเวด มากินข้าวปุ้นฟรี มื้อนี้มีข้าวปุ้นบริการพ่อแม่พี่น้องอยู่เต็นท์ ส.ส. อนุรักษ์ จุรีมาศ รัฐมนตรีช่วยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์... หน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรฯ ของจังหวัดร้อยเอ็ดเฮา เพื่อนเอาข้าวปุ้นมาสนับสนุนบุญพะเวดปีนี้ตั้ง 3 ตันหรือ 3,000 กิโล [กรัม] พี่น้องมากินโลด รับรองกินแต่นี้ฮอดค้ำกะบ่เหม็ด... พี่น้องที่ห่างผ่านไปผ่านมากะแวะเข้ามาโลดกะ คนฮักกันหอมกันกะขอเงินมาแวะมากินนำกันยามมีบุญมีงาน มันจั่งอบอุ่น...”¹

“...พ่อแม่พี่น้องที่ผ่านไปผ่านมา นี่คือเต็นท์ข้าวปุ้นของ ส.ส. อนุรักษ์ [จุรีมาศ] ส.จ. ทินกร [จุรีมาศ] และ ส.จ. เกื้อจิต [จุรีมาศ] ที่ได้รับการสนับสนุนจากพ่อแม่พี่น้องให้ได้รับเลือกทางการเมืองระดับจังหวัด ระดับประเทศ กินข้าวปุ้นในเต็นท์ ส.ส. อนุรักษ์ แล้วจะไปกินน้ำของเต็นท์ธนาคารไทยพาณิชย์สาขาจังหวัดร้อยเอ็ดเฮา...”²

¹ พัฒนา กิติอาษา. บันทึกสนามบุญพะเวดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

² สดาพร อุ่นแดง. บันทึกสนามบุญพะเวดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

เสียงประกาศภาษาถิ่นอีสานของโฆษกหญิงวัยกลางคนกำลัง
เจ็ยแจ้ว เชิญชวนผู้คนที่คลაკล่าเข้ามาเที่ยวบริเวณมุมหนึ่งของ
บึงพลาญชัยใจกลางเมืองร้อยเอ็ดซึ่งใช้เป็นสถานที่จัดงานประเพณี
เทศน์มหาชาติหรือบุญผะเหวดประจำปี พ.ศ. 2543 ทางจังหวัดร้อยเอ็ด
ได้เลือกเอาบุญผะเหวดซึ่งเป็นประเพณีเดือนสี่ใน “ฮีดสิบสอง” หรือ
จารีตประเพณีการทำบุญสิบสองเดือนของชาวอีสานมาเป็นงานบุญประจำปี
ของจังหวัดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 บุญผะเหวดเป็นบุญใหญ่ทั้งในระบบ
ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวจังหวัดร้อยเอ็ดเองและของพุทธศาสนิกชน
ทั่วไปงานบุญที่ยิ่งใหญ่ระดับจังหวัดและเป็นงานบุญที่ถือว่าเป็นหน้าเป็นตา
ของชาวเมืองร้อยเอ็ดประจำปี พ.ศ. 2543 ตรงกับวันที่ 10-12 มีนาคม

เอกสารทางวิชาการชุดนี้เป็นการรายงานผลการศึกษากลุ่ม
ของนักเรียนมัธยมศึกษาวิทย์กลุ่มหนึ่งที่ทำให้ความสนใจการศึกษาประเพณีการ
ทำบุญเทศน์มหาชาติของชาวบ้านอีสานเป็นพิเศษ เมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้ว
พวกเราพยายามวิเคราะห์ความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อดังกล่าว
จากมิติทางมานุษยวิทยาโดยเฉพาะแนวคิดทางทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม
และสัญลักษณ์นิยม บุญผะเหวดที่พวกเราศึกษาในเวลานั้นเป็นประเพณี
การทำบุญของชาวบ้านชนบทในเขตอำเภอเมืองและอำเภอชุมแพ
จังหวัดขอนแก่นเป็นประเพณีที่ชาวบ้านเป็นผู้จัดและดำเนินงานเองทั้งหมด
จัดขึ้นภายในอาณาบริเวณทางกายภาพและสังคมวัฒนธรรมของหมู่บ้าน
ชนบทเป็นสำคัญ (โปรดดูรายละเอียดใน สุริยา สมุทคุปดี และคณะ 2534)³

³ ในรายงานการศึกษาตีพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2534 พวกเราเรียกประเพณีการทำบุญเดือนสี่นี้ว่า “บุญผะเวส” แต่ในรายงานฉบับนี้จะใช้คำว่า “บุญผะเหวด” ตามที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ของทางจังหวัดร้อยเอ็ดจัดทำขึ้นและเป็นคำพูดและภาษาเขียนที่ทางจังหวัดร้อยเอ็ดใช้อย่างเป็นทางการ ส่วนตัวละครของชื่อเรียกประเพณีการทำบุญนี้ที่ปรากฏอยู่ในข้อเขียนของปรารชญ์พื้นบ้านชาวอีสานหลายท่านใช้คำว่า “พระเวส” ตามชื่อของพระเวสสันดรในพุทธชาดกซึ่งเป็นที่มาของประเพณีนี้ เช่น ปริญญาณ กิกุ (2534 [2495]) และ สาร สาระทศนานันท์ (2537: 26-33) เรียกว่า “บุญพระเวส” บัวศรี ศรีสูง (2535) ใช้คำว่า “พระเวส”

อย่างไรก็ตาม ภาพลักษณ์และความหมายของบุญผะเหวดที่เราเคยมีมาแต่เดิมรวมทั้งความรู้สึกนึกคิดที่พวกเราเมื่อประเพณีการทำบุญที่สำคัญนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิงเมื่อพวกเราได้มีโอกาสเดินทางไปศึกษาบุญผะเหวดเมืองร้อยเอ็ดประจำปี พ.ศ. 2543 งานเขียนชิ้นนี้ของพวกเราเป็นการบันทึกการเปลี่ยนแปลงและการทำความเข้าใจกับความหมายที่เปลี่ยนไปของบุญผะเหวดในบริบททางสังคมวัฒนธรรมสมัยใหม่

เมื่อบุญผะเหวดของชาวนากลายมาเป็นบุญผะเหวดของข้าราชการ นักการเมืองท้องถิ่นและประชากรในเขตเมืองนั้น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรบางอย่างกับบุญผะเหวด เปลี่ยนแปลงอย่างไร เปลี่ยนแปลงไปในบริบททางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมแบบใดและเปลี่ยนแปลงด้วยเหตุผลอะไร บุญผะเหวดของเมืองร้อยเอ็ดมีความหมายและความสำคัญอย่างไร โดยเฉพาะเมื่อบุญผะเหวดไม่ได้จัดขึ้นในบริบททางสังคมวัฒนธรรมและทางกายภาพชีวภาพของชาวไร่ชาวนา ไม่ได้เกี่ยวข้องกับน้ำฝนและความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติซึ่งเป็นหัวใจของการทำนากนอกเขตชลประทาน รวมทั้งไม่ได้เน้นการจัดเนื้อหาพิธีกรรมตามแบบแผนของความเชื่อพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ความหมายใหม่ของบุญผะเหวดคืออะไร ใครคือ “ผู้เล่น” คนใหม่ที่มีบทบาทสำคัญในเวทีการเมืองวัฒนธรรมในระดับจังหวัด โดยการผลิตความหมายใหม่ให้กับบุญผะเหวดที่เคยมีมาแต่เดิมและใช้ประโยชน์ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมจากประเพณีการทำบุญครั้งนี้

ข้อเสนอหลักของเอกสารทางวิชาการชุดนี้ก็คือ บุญผะเหวดเมืองร้อยเอ็ดที่จัดขึ้นบริเวณบึงปลาญชัยตั้งแต่ พ.ศ. 2534 เป็นต้นมาได้กลายมาเป็นบุญผะเหวดของทางราชการและนักการเมืองอย่างเต็มตัว นักการเมืองท้องถิ่นและหน่วยงานของทางราชการได้ “ริบ” เอาประเพณีการทำบุญของพื้นบ้านมาจากชาวบ้าน แล้วสถาปนาพิธีกรรมใหม่ให้สอดคล้อง

กับอุดมการณ์ทางการเมือง ผลประโยชน์ และความต้องการของ
หน่วยงานราชการและนักการเมืองในจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นสำคัญ

ความหมายใหม่ของบุญผะเหวดร้อยเอ็ดปรากฏให้เห็นอย่าง
ชัดเจนในกระบวนการและขั้นตอนต่างๆ ของงานบุญประจำปีครั้งยิ่งใหญ่
ของจังหวัดร้อยเอ็ดครั้งล่าสุดนี้ อาจกล่าวได้ว่า ประเพณีบุญผะเหวด
ร้อยเอ็ดปีนี้ได้กลายมาเป็นเวทีของการประกวด ประชัน และเสริมสร้าง
อำนาจบารมีทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นหลายกลุ่มภายใต้
การดำเนินงานของหน่วยงานราชการของจังหวัดร้อยเอ็ดและการมี
ส่วนร่วมของภาคธุรกิจเอกชนและประชาชนในท้องถิ่น อำนาจบารมีทาง
การเมืองเกิดจากการให้ทานหรือการทำบุญด้วยการบริจาคตามความเชื่อ
ของพุทธศาสนิกชน ดังตัวอย่างที่ปรากฏในเรื่อง “เวสสันดรชาดก” ใน
บริบทของบุญผะเหวดเมืองร้อยเอ็ดนั้น ทั้งนักการเมืองของจังหวัด
ร้อยเอ็ดในระดับต่าง ๆ เช่น ส.ส. ส.ว. ส.จ. และส.ท. ข้าราชการประจำ
หน่วยงานต่าง ๆ ในจังหวัดร้อยเอ็ด และพ่อค้าประชาชนต่างก็ร่วมมือ
ร่วมใจกันผลิตข้าวและเสบียงทอดอุดมการณ์ของพระเวสสันดร ทุกคนต่างก็มี
พระเวสสันดรอยู่ในจินตนาการของตน ทุกคนต่างก็ใฝ่ฝันถึงบุญบารมีที่ได้
จากการบริจาคทาน แต่คนบางคนกลับมีจินตนาการและความใฝ่ฝันที่จะ
ขอเป็นพระเวสสันดรในใจของชาวเมืองร้อยเอ็ดในงานประเพณีการทำบุญ
ครั้งใหญ่นี้ สำหรับนักการเมืองในท้องถิ่นแล้ว งานบุญผะเหวดเป็นเวทีของ
การบำเพ็ญบารมีทางการเมืองเพื่อที่จะสร้างโอกาสในการเข้าไป “นั่งอยู่ในใจ”
ของชาวเมืองร้อยเอ็ดสาเกตนครในสงครามการเลือกตั้งครั้งต่อไป

พวกเรามองเห็นว่าความหมายทางการเมืองของบุญผะเหวด
ปรากฏให้เห็นทั่วไปตลอดช่วงเวลาและขั้นตอนต่าง ๆ ของงาน นัยสำคัญของ
ความสัมพันธ์ทางการเมืองของคนกลุ่มต่างๆ ยังปรากฏให้เห็นใน
เต็นท์บริการข้าวปุ้น ส้มตำ ลูกชิ้นทอดหรืออาหารเครื่องเคียงฟรี

ป้ายประชาสัมพันธ์งานทุกมุมเมือง ป้ายที่ติดตามรถขบวนแท็กซี่และใน
 ชั้นตอนต่าง ๆ ของงานตั้งแต่ต้นจนจบ ตลอดช่วงเวลาของงานบุญสะเทวด
 เมืองร้อยเอ็ดปี 2543 นี้ พวกเราเข้าใจว่าการทำบุญตามความเชื่อและ
 ศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นเพียงรูปแบบตามประเพณีหรือกรอบของการ
 อ้างอิงเท่านั้น ในขณะที่การประกวดประชันและเสริมสร้างอำนาจบารมี
 ของนักการเมืองและข้าราชการในท้องถิ่นแทบจะเรียกได้ว่าเป็นเนื้อหา
 หลักของงานบุญทั้งหมด ที่สำคัญ ชาวบ้านร้านค้าในตลาดในเมืองร้อยเอ็ดและ
 อำเภอรอบนอกได้กลายเป็น “ผู้ชม” มากกว่าผู้แสดงที่มีบทบาทสำคัญ
 ในการเป็นเจ้าของงานบุญประเพณีนี้ *พี่น้องประชาชนเป็นเพียง “แขกผู้มา
 เทียวชมงาน” ที่จะต้องได้รับการเชิญชวนและเรียกร้องให้เข้ามาร่วมงาน
 ไม่ใช่เจ้าของงานตัวจริง* ดังที่ปรากฏในคำประกาศเชิญชวนและ
 ประชาสัมพันธ์ของโฆษกเดินทัพบริการข้าวปุ้นที่พวกเราอ้างถึงในตอนต้น
 ของเอกสารชุดนี้

กว่าจะมาเป็นบุญสะเทวดร้อยเอ็ด

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าบุญสะเทวดเป็นประเพณีการทำบุญที่ยิ่งใหญ่
 ของชาวพุทธในภาคอีสานมาช้านาน สำหรับชาวบ้านอีสานแล้วประเพณี
 การทำบุญที่มีรากเหง้ามาจากพุทธประวัติเมื่อครั้งพระพุทธองค์เสวย
 พระชาติเป็นพระมหาเวสสันดรนี้ถือได้ว่าเป็น “ฮีด” หรือจารีตในการ
 ทำบุญประจำเดือนสี่ใน “ฮีดสิบสอง” หรือประเพณีการทำบุญสิบสอง
 เดือนของชาวอีสานที่ได้รับการสืบทอดมาจากอดีต ปริญญาณภิกขุหรือ
 ดร. ปรีชา พิณทอง ปรากฏผู้พื้นบ้านอีสานได้เขียนเล่าถึงมูลเหตุของ
 ประเพณีการทำบุญสะเทวดว่า สืบเนื่องมาจากเนื้อเรื่องที่ปรากฏอยู่
 ในหนังสือเทศน์ “*มาลัยหมื่น มาลัยแสน*” ที่กล่าวถึงพระมาลัยเถระขึ้นไป
 ไหว้พระธาตุเกษแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และได้พบปะสนทนา

ธรรมกับพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ ผู้ส่งความมาถึงมนุษย์กับพระมาลัย ว่า “ถ้ามนุษย์ต้องการพบและร่วมเกิดกับท่าน จงอย่าฆ่าตีบีบบังคับพ่อแม่ สมณพราหมณาจารย์ อย่าทำร้ายพระพุทธรเจ้าและยุยงพระสงฆ์ให้แตกกัน ให้ตั้งใจฟังมหาเวส [เทศน์มหาชาติ] ให้จบในมือหนึ่งวันเดียว” (ปริญญานุกิ กุ 2534: 67) * เนื้อหาหลักของบุญสะเหวดหรือประเพณีเทศน์มหาชาติ ก็คือ จริยวัตรของพระพุทธรเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรซึ่งเป็นพระชาติที่สืบหรือพระชาติสุดท้ายก่อนที่จะประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ จริยวัตรหลักของพระเวสสันดรก็คือ การบำเพ็ญทานบารมี ซึ่งเป็นบารมีที่ชาวพุทธเชื่อกันว่าได้านิสงส์ประเสริฐที่สุดในบรรดาการบำเพ็ญบุญบารมี ทานหรือการให้ในรูปแบบต่างๆ จึงถือว่าเป็นเสาหลักของอุดมการณ์ทางพุทธศาสนาของชาวพุทธทั้งที่ครองเพศเป็นภคฤหัสถ์และฆราวาส จริยวัตรของพระเวสสันดรทั้งหมดปรากฏอยู่ในพุทธชาดกที่เรียกว่า มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นรากฐานของวรรณกรรมทางพุทธศาสนาชิ้นสำคัญและแพร่หลายทั่วไปในสังคมชาวพุทธดั้งเดิมทั่วโลก* โดยเฉพาะในประเทศต่างๆ ในดินแดนเอเชียอาคเนย์ (โปรดดูรายละเอียดใน นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2524; สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ 2534; สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด 2538)

แม้ว่าบุญสะเหวดจะเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีการทำบุญของชาวบ้านอีสานมาช้านาน * แต่บุญสะเหวดก็ไม่ได้กลายมาเป็นประเพณีการทำบุญประจำปีของทางจังหวัดร้อยเอ็ดจนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2534* สำหรับนักเรียนทางมานุษยวิทยาอย่างพวกเรา กระบวนการที่ทำให้บุญสะเหวดของชาวบ้านอีสานกลายมาเป็นประเพณีหรืองานบุญประจำปีของทางจังหวัดเป็นประเด็นการศึกษาที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง อะไรคือเหตุผลหรือเงื่อนไขที่อยู่เบื้องหลังของกระบวนการดังกล่าว ทำไมทางราชการจังหวัดร้อยเอ็ดจึงคัดเลือกและตัดสินใจยกเอาบุญสะเหวดขึ้นเป็นแกนกลางของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวเมืองร้อยเอ็ด

กำเนิดของบุญผะเหวดร้อยเอ็ดเริ่มมาจากวิถีคิดและกระบวนการทำงานของข้าราชการและเพื่อวัตถุประสงค์ของทางราชการอย่างชัดเจน จุดเริ่มที่แท้จริงอยู่ที่ความพยายามของทางจังหวัดร้อยเอ็ดนำโดยผู้ว่าราชการจังหวัดและผู้รับผิดชอบในส่วนราชการที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดและเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดในการศึกษาค้นหาลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อที่จะนำมาใช้เป็นศูนย์กลางในการจัดงานประเพณีประจำปีของทางจังหวัดให้ยิ่งใหญ่และอลังการ ในหนังสือ “ประเพณีบุญผะเหวดร้อยเอ็ด” ทางสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ดได้บันทึกเบื้องหลังของการเสาะหาประเพณีและวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีศักยภาพในการนำมาปรับปรุงให้เป็นประเพณีประจำปีหรือ “ประเพณีเอกลักษณ์” (คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานบุญผะเหวด... 2543: 20) ของทางจังหวัดไว้ว่า

“...เมื่อนายสุพร สุภสร ย้ายมาดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดวันที่ 6 ตุลาคม 2533 ได้จัดหน่วยกาชาดออกเยี่ยมเยียนประชาชนในเขตอำเภอพนมไพรซึ่งประสบอุทกภัย ขณะเดินทางได้ปรารภกับนายวีระ วุฒิจำนงค์⁴ อนุกรรมการเหล่ากาชาด และอนุกรรมการวัฒนธรรมจังหวัด และนายสุพาสน์ ธนะแพสย์ นายกเทศมนตรีเมืองร้อยเอ็ด ขณะนั้น นายวีระ วุฒิจำนงค์ ได้เสนอให้จัดงานประเพณีบุญผะเหวดหรืองานเทศน์มหาชาติให้เป็นงานประเพณี

⁴ นายวีระ วุฒิจำนงค์ เป็นผู้ทรงคุณวุฒิและคหบดีคนสำคัญของจังหวัดร้อยเอ็ด ท่านดำรงตำแหน่งที่สำคัญของจังหวัดหลายตำแหน่ง เช่น กรรมการเลือกตั้ง (ก.ก.ต.) ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด กรรมการการศึกษา การศาสนาและการวัฒนธรรม, รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัด, กรรมการรวบรวมจัดเก็บศิลปโบราณวัตถุ, กรรมการที่ปรึกษาการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดร้อยเอ็ด, และกรรมการที่ปรึกษาคำรวจภูธรจังหวัดร้อยเอ็ด ท่านยังมีกิจการร้านขายยาที่มีชื่อเสียงของจังหวัด ชาวบ้านทั่วไปให้เกียรติและแสดงความเคารพนับถือท่านด้วยการเรียกท่านว่า “คุณหมอวีระ” ปัจจุบันท่านอายุ 83 ปี

ประจำปีของจังหวัด เพราะเห็นว่าเป็นงานประเพณีที่สำคัญ
ยิ่งของชาวอีสาน... ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นชอบให้นำ
เสนอที่ประชุมคณะอนุกรรมการวัฒนธรรมจังหวัด ซึ่งที่ประชุม
ได้เห็นชอบโครงการจัดงานบุญหะเหวดตามที่นายวีระ
วุฒิจำนงค์ และนายสังคม ก้อชากุล หัวหน้าหมวดการศึกษา
เทศบาลเมืองร้อยเอ็ดขณะนั้น...” (สำนักงานศึกษาธิการ
จังหวัดร้อยเอ็ด 2538: 9)

พวกเราไม่มีโอกาสทราบว่าคำปรารภของอดีตผู้ว่าราชการจังหวัด
ร้อยเอ็ดมีรายละเอียดอย่างไรและเกิดขึ้นในบริบทการสนทนาหรือปรึกษา
ข้อราชการอย่างไร แต่ที่ชัดเจนอย่างหนึ่งก็คือ จังหวัดร้อยเอ็ดในเวลานั้น
ไม่มีงานประเพณีประจำปีของจังหวัดที่เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน
พวกเรตั้งข้อสังเกตว่า เป็นไปได้หรือไม่ว่าเมื่อตอนต้นทศวรรษที่ 2530
กระแสการค้นหาและส่งเสริมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อการ
ท่องเที่ยวกำลังเป็นกระแสหลักโดยเฉพาะในวงราชการส่วนภูมิภาค
รัฐบาลไทยภายใต้การนำของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้กำหนดให้ปี
พ.ศ. 2530 เป็นปีแห่งการรณรงค์ส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศ (1987/
2530 Visit Thailand Year) หน่วยงานของทางราชการทั่วประเทศได้
ขานรับนโยบายดังกล่าวอย่างแข็งขัน จังหวัดต่างๆ ในภาคอีสานในเวลา
นั้นได้มีงานประเพณีประจำปีที่สร้างชื่อเสียงให้กับทางจังหวัดเป็นส่วนใหญ่
แล้ว เช่น ประเพณีงานไหมและผูกเสี่ยวของจังหวัดขอนแก่น บุญบั้งไฟ
ของจังหวัดยโสธร ประเพณีแห่เทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี
ประเพณีแห่ปราสาทผึ้งของจังหวัดสกลนคร ประเพณีไหลเรือไฟ
ของจังหวัดนครพนม หรืองานประเพณีฉลองชัยชนะทำวสุรนาธิงของ
จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

ถ้าถามว่างานประเพณีอะไรที่เป็นหน้าเป็นตาของชาวเมืองร้อยเอ็ดในตอนต้นทศวรรษที่ 2530 คำตอบก็คือ ไม่มี เมื่อไม่มีจึงเป็นงานของทางราชการในเวลานั้นที่จะต้องลงมือ “ทำให้มี” และ “ทำให้เกิดขึ้น” ให้ได้ พวกเราเชื่อว่า การที่ทางจังหวัดร้อยเอ็ดได้ยกระดับให้บุญผะเหวดเป็นงานประเพณีประจำปีของตนในปี พ.ศ. 2533-2534 สามารถทำความเข้าใจได้ในบริบทของการประชันขันแข่งของหน่วยงานราชการจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย ในการเสาะหาประเพณี และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมประจำถิ่นของตนแล้วนำมาจัดแสดงให้ยิ่งใหญ่อลังการ เพื่อสร้างชื่อเสียงให้กับทางจังหวัดและส่งเสริมเศรษฐกิจการท่องเที่ยวของท้องถิ่นไปในตัวที่สำคัญ กลจักรที่เป็นขับเคลื่อนแนวนโยบายและวิธิตัดดั่งกล่าวได้คืออย่างมีประสิทธิภาพและเต็มไปด้วยพลังอำนาจ ก็คือ บรรดาเหล่าข้าราชการและผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านวัฒนธรรมในแต่ละจังหวัดนั่นเอง

ในระหว่างการศึกษาภาคสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด พวกเรามีโอกาสได้สัมภาษณ์นายวีระ วุฒิจำนงค์ ผู้เป็นกำลังสำคัญในการจัดประเพณีเอกลักษณ์ของจังหวัดที่ยิ่งใหญ่นี้ ท่านเล่าให้ฟังว่า “...งานบุญผะเหวดเป็นงานเดียวในเดือนสี่ มันกำลังจะเลือนหายไป เลยยกบุญผะเหวดขึ้นมาเป็นงานบุญของจังหวัด เพื่อธำรงรักษาไว้... [เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่เลือกเอาบุญผะเหวดก็คือ] งาน [บุญ] นี้ดีที่สุด เพราะจัดแล้วได้เงินเข้า [จังหวัดปีละ] 800,000 กว่าบาท งานอื่น เช่น บุญบั้งไฟ มีแต่เงินออก... ได้เงินมาก็รวมไว้เป็นกองทุนบุญผะเหวดเอามาจัดงานครั้งต่อไป”⁵ ในทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมประจำจังหวัดร้อยเอ็ดท่านนี้ ท่านมองเห็นว่าบุญผะเหวดกำลังตกอยู่ในภาวะที่กำลังจะเลือนหายไป พันธกิจของท่านและทางราชการจังหวัดร้อยเอ็ดก็คือ ต้องเข้าไปช่วยรื้อฟื้นและคืนชีวิตให้กับงานบุญนี้โดยการยกระดับให้เป็นงานบุญประเพณีประจำจังหวัด

⁵ กนกพร ตีบุรี. บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด 2543. 10-12 มีนาคม 2543

และจะต้องจัดงานให้ยิ่งใหญ่อลังการ นอกจากนี้ ท่านยังประเมินผลคุณค่าของบุญสะเทวดาในแง่ของเศรษฐกิจได้อย่างน่าสนใจ บุญสะเทวดาเป็นเพียงประเพณีไม่กี่อย่างที่จัดขึ้นแล้วทำให้คนจัดมีกำไร จัดแล้วไม่ขาดทุน ทั้งยังมีเงินเหลือให้ทางจังหวัดได้จัดตั้งเป็นกองทุนได้อีก พวกเราคิดว่าสาเหตุสำคัญที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากหัวใจของบุญสะเทวดาที่ให้ความสำคัญและกระตุ้นให้ผู้คนบริจาคทาน ทุกคนทุกฝ่ายที่เข้าร่วมงานบุญนี้ ต่างก็เชื่ออย่างเดียวกันในผลบุญที่จะได้จากการบริจาคทานในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะการบริจาคเงิน ขั้นตอนที่สำคัญของบุญสะเทวดาเองก็เอื้ออำนวยให้เกิดการบริจาคทานหรือระดมเงินเข้ากองทุนของทางจังหวัดเป็นอย่างยิ่ง เช่น แห่พระอุปคุต แห่กัณฑ์จอบกัณฑ์หลอน เทศน์มหาชาติจำนวน 13 กัณฑ์ ฯลฯ ในระหว่างขั้นตอนของพิธีกรรมเหล่านี้ผู้จัดงานจะกระตุ้นและเปิดโอกาสให้ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินเพื่อ “เอาบุญสะเทวดา” อย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงกิจกรรมการระดมเงินบริจาคในรูปแบบอื่นที่ทางคณะกรรมการจัดงานได้ดำเนินการตลอดงาน เช่น การตั้งตู้รับบริจาค การขาย ส.ค.ส. บุญสะเทวดา การสร้างวัดอุโมงค์ การขอรับบริจาคจากนักการเมือง ส่วนราชการต่างๆ พ่อค้า นักธุรกิจและประชาชนทั่วไป เป็นต้น

* เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทางจังหวัดร้อยเอ็ดเลือกเอาบุญสะเทวดามาเป็นศูนย์กลางของงานบุญประเพณีที่เน้นการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมประจำที่ยิ่งใหญ่ของตน ก็คือ บุญสะเทวดาเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสานและชาวร้อยเอ็ดได้จัดบุญประเพณีเป็นประจำทุกปีอยู่แล้ว นอกจากนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมของจังหวัดเชื่อว่าเนื้อหาของบุญสะเทวดายังสอดคล้องกับตำนานเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งเดิมเชื่อกันว่าเป็นเมืองสาเกตนคร “เมืองเอกแห่งพุทธศาสนาในอนาคต” ที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ* (เล่มเดียวกัน, หน้าเดียวกัน)

พวกเรามองเห็นว่าเหตุผลทั้งหมดที่กล่าวมานี้มีประเด็นที่น่าสนใจหลายประการ

ประการแรก การเลือกเอาบุญสะเหวดมาเป็นงานประเพณีประจำปีของจังหวัดที่ทางการให้การรองรับเป็นการสานต่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่น เชื่อมต่ออดีตของท้องถิ่นให้เข้ากับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมสมัยใหม่ตามนโยบายและแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่นของรัฐราชการ

ประการที่สอง บุญสะเหวดของชาวบ้านถูกยกระดับจากพิธีกรรมหรืองานบุญในหมู่บ้านชนบทและชุมชนท้องถิ่นทั่วไปให้กลายเป็นเทศกาลหรืองานประเพณีประจำปีที่ทางราชการเป็นเจ้าภาพ เนื้อหาของบุญสะเหวดตามแบบฉบับของทางราชการเหมือนหรือแตกต่างจากฉบับของชาวบ้านอย่างไร พวกเราจะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป

ประการที่สาม บุญสะเหวดเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการเรียนรู้ ค้นหา และตีความหมายเกี่ยวกับอดีตของชาวร้อยเอ็ดโดยชาวจังหวัดร้อยเอ็ด ภายใต้การนำของหน่วยงานราชการในท้องถิ่น บุญสะเหวดจึงเป็นสะพานเชื่อมระหว่างอดีตและปัจจุบันของชาวเมืองร้อยเอ็ดในการตอบคำถามว่าตนเองคือใคร มีความเป็นมาอย่างไรและมีตำแหน่งแหล่งที่ในสังคมไทย และสังคมโลกสมัยใหม่อย่างไร ในแง่นี้ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด และสถาบันการศึกษาในจังหวัดร้อยเอ็ดทั้งที่เป็นของรัฐและเอกชน (เช่น วิทยาลัยนาฏศิลป์ วิทยาลัยการอาชีพพนมไพร วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา โรงเรียนมัธยมประจำจังหวัด เป็นต้น) ได้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการลงมือค้นคว้า วิจัย สังเคราะห์ และถนอมกรองเอาองค์ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับบุญสะเหวดจากแหล่งต่างๆ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดเตรียมบุญสะเหวดร้อยเอ็ด หน่วยงานเหล่านี้ยังค้นคว้าและรื้อฟื้นความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศาสนาและ

องค์ความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของจังหวัดร้อยเอ็ดอีกจำนวนมาก ผลงานดังกล่าวปรากฏในข้อเขียนที่ตีพิมพ์ออกเป็นรูปเล่มที่สำคัญ ได้แก่ *ศาสนพิธีและพิธีกรรมสำคัญจังหวัดร้อยเอ็ด* (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด 2536) และ *ประเพณีบุญผะเหวดร้อยเอ็ด* (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด 2538) *บุญผะเหวดร้อยเอ็ดประจำปี 2543* (คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานบุญผะเหวด 2543)

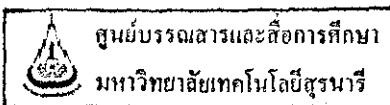
พัฒนาการการจัดงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมาจะให้รายละเอียดและคำอธิบายเกี่ยวกับกระบวนการสร้างอัตลักษณ์และความหมายทางวัฒนธรรมของชาวเมืองร้อยเอ็ดที่ชัดเจนมากขึ้น พวกเราขออนุญาตนำเสนอรายละเอียดการจัดงานบุญผะเหวดที่ผ่านมาทั้ง 9 ครั้งตามที่ทางคณะกรรมการจัดงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดได้บันทึกไว้ดังต่อไปนี้

“[บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 1 พ.ศ. 2534] กำหนดจัดงานในวันที่ 1-2 มีนาคม พ.ศ. 2534 นายสุพร สุภสร ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นประธานเปิดงาน ในวันเปิดงานจัดให้มีขบวนแห่ 14 ขบวน การแข่งขันศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านแขนงต่าง ๆ และจัดมหรสพสมโภชงาน ขณะที่ขบวนต่าง ๆ จะเคลื่อนที่เข้าแสดงหน้าประตูวัดได้มีศรัทธามหาชนหลั่งไหลมาร่วมงานอย่างคับคั่ง เบียดเสียดเข้ามาจนขบวนแห่แทบเคลื่อนตัวไม่ได้ ในตอนเย็นวันดังกล่าวมีเหตุอัศจรรย์ทั้งที่เป็นหน้าแล้ง กลางวันไม่มีเมฆฝนแต่อย่างใด และไม่มีเค้าว่าฝนจะตก แต่ตอนกลางคืนก็เกิดฝนตกทั่วไปในจังหวัดร้อยเอ็ด ประชาชนชาวร้อยเอ็ดทุกคนได้รับความชื่นมื่น จนมีคำเล่าลือว่าได้รับอานิสงส์การทำบุญผะเหวด

เปรียบเทียบว่าฝนโบกขรพรรษได้ตกเป็นครั้งที่ 3 ในโลก
มนุษย์ที่จังหวัดร้อยเอ็ด ...[ทั้งนี้เป็นเพราะทางจังหวัด]
จัดงานยิ่งใหญ่ถูกต้องตามตำนานมหาเวสสันดรชาดก
การจัดงานปีนี้ได้สายธารศรัทธาร่วมบริจาค กัณฑ์จอบ
กัณฑ์หลอนเป็นเงิน 218,402 บาท

[บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 2 พ.ศ. 2535] กำหนด
จัดงานในวันที่ 7-8 มีนาคม 2535 นายอภัยภู โดมรศักดิ์ ย้าย
มาดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด ได้สานต่อการจัด
งานบุญผะเหวดร้อยเอ็ด ได้เรียนเชิญ ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงศึกษาธิการ ดร. ก่อ สวัสดิพิบูลย์ เป็นประธาน
เปิดงาน นอกจากนี้มีกิจกรรมเช่นปีที่แล้ว ยังได้จัดให้มี
การบริการข้าวปุ้น (ขนมจีนน้ำยา) ให้ผู้มาร่วมงาน
รับประทานฟรี ในปีนี้เริ่มจัดทำ ส.ค.ส. เพื่อหารายได้สมทบ
กองทุนผะเหวดโดยมีรายได้ในการจัดงานคือ จำหน่าย ส.ค.ส.
262,547.50 บาท รายได้จากผู้บริจาค 68,803 บาท รายได้
จากกัณฑ์จอบกัณฑ์หลอน 286,961 บาท ซึ่งเงินจำนวน
หนึ่งที่เหลือจากค่าใช้จ่ายในปี 2534 นำไปฝากธนาคารได้
ดอกเบี้ย 9,471.92 บาท รวมทั้งสิ้น 627,783.92 บาท ในปี
นี้คณะสงฆ์และประชาชนชาวจังหวัดร้อยเอ็ดได้ร่วมกัน
บริจาคปัจจัย 800,000 บาทเพื่อจัดสร้างธรรมาสน์สำหรับ
เทศน์ผะเหวดสูง 101 กีบ สวยงามทำด้วยไม้สัมโอง โดย
นายช่างอุทัยทอง จันทกรณ์ เป็นผู้ควบคุมการจัดสร้าง
จนแล้วเสร็จภายใน 1 ปี

[บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 3 พ.ศ. 2536] กำหนด
จัดงานในวันที่ 5-6-7 มีนาคม 2536 ในต้นปี 2536

คณะกรรมการจัดงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดจัดสร้างพระอุปกุด
ด้วยไม้ศรีมหาโพธิ์ (นายวีระ วุฒิจำนงค์ เป็นผู้จัดสร้างบริจาค
ให้จังหวัด) ลงรักปิดทอง มีรูปลักษณะตามคตินิยมทุกประการ
หลังจากประกอบพิธีพุทธาภิเษกได้นำกราบทูลสมเด็จพระ
พระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกล มหาสังฆปริณายก
ทรงพระสุหร่ายและทรงเจิม และได้รับพระมหากรุณาธิคุณ
จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าโปรด
กระหม่อมให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
เป็นผู้แทนพระองค์ทรงพระสุหร่ายทรงเจิมและพระราชทาน
ให้อัญเชิญมาเป็นมิ่งขวัญของพสกนิกรจังหวัดร้อยเอ็ด
ให้ใช้ประกอบการจัดงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดสืบไป ดังนั้น
การจัดงานจึงกำหนดเป็น 3 วัน วันแรกภาคบ่ายแห่ขบวน
พระอุปกุดเพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้สักการะและเป็นการ
ปิดเป่ามารให้พ้นไปจากชาวร้อยเอ็ด วันที่สองเป็นวัน
เปิดงานและจัดขบวนแห่ผะเหวด ในวันที่สามเทศน์มหาชาติ
และแห่กัณฑ์จอบกัณฑ์หลอน ในปีนี้ได้เรียนเชิญ
ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีนายชวน หลีกภัย เป็นประธานพิธี
เปิดงาน กิจกรรมต่าง ๆ เหมือนกับปีที่ผ่านมา แต่ได้พัฒนา
ให้ดีขึ้น จัดบริการข้าวปุ้นหมดไปประมาณ 30 ตัน และมี
รายได้จากการจัดงานดังนี้ จำหน่าย ศ.ก.ศ. บุญผะเหวด
441,340 บาท เงินบริจาค 45,100 บาท เงินกัณฑ์จอบกัณฑ์
หลอน 395,470 บาท ดอกเบียร์ธนาคาร 1,040.57 บาท
รวมทั้งสิ้น 882,950.57 บาท

[บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 4 พ.ศ. 2537] กำหนดจัด
งานในวันที่ 4-5-6 มีนาคม 2537 คณะกรรมการจัดงานได้

เรียนเชิญ ฯพณฯ รองนายกรัฐมนตรี นายบัญญัติ บรรทัดฐาน เป็นประธานในพิธีเปิดงาน มีการพัฒนาการจัดกิจกรรมให้ดีขึ้นกว่าปีที่ผ่านมา จัดบริการข้าวปุ้นหมดไปกว่า 30 ตัน และมีรายได้จากการจัดงานแยกได้ดังนี้ จำหน่าย ส.ค.ส. บุญพะเหวด 203,939 บาท กัณฑ์จอบกัณฑ์หลอน 622,236 บาท ดอกเบ็ญจนาการ 22,321.96 บาท รวมทั้งสิ้น 848,496.96 บาท

[บุญพะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 5 พ.ศ. 2538] กำหนดจัดงานในวันที่ 3-4-5 มีนาคม 2538 นายมานิต ศิลปอาชา ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดได้ปรับปรุงการจัดงานบุญพะเหวดให้ยิ่งใหญ่ขึ้น จัดให้มีการถ่ายทอดสดทางวิทยุโทรทัศน์ในวันเปิดงาน มีการแสดงแสง-สี-เสียงให้ประชาชนชมตลอดงาน ฯพณฯ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย นายสุทัศน์ เงินหมื่น เป็นประธานพิธีเปิดงาน นอกจากจะจัดกิจกรรม เช่นปีที่ผ่านมาแล้ว ยังจัดให้มีการประกวดตัวละครในเรื่อง “เวสสันดรชาดก” เช่น ชูชก กัณฑ์ ชาลี นางอมิตตดา เป็นต้น ในปีนี้พระราชสังวรอุดม (หลวงปู่ศรี มหาวิโร) เป็นองค์ประธานพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลพระอุปคุตเนื้อผงพุทธคุณ เพื่อหารายได้สมทบกองทุนพะเหวด ได้จัดข้าวปุ้นบริการถึง 36 ตัน การจัดงานปีนี้มีรายได้จากกัณฑ์จอบกัณฑ์หลอน 790,408.25 บาท จำหน่าย ส.ค.ส. บุญพะเหวด 102,500 บาท จำหน่ายพระอุปคุต 1,247,176.28 บาท ดอกเบ็ญจนาการ 3,157.21 บาท รวมทั้งสิ้น 2,171,359.74 บาท

[บุญพะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 6 พ.ศ. 2539] กำหนดจัดงานในวันที่ 22-23-24 มีนาคม 2539 เนื่องจากช่วงกำหนด

จัดงานวันศุกร์ เสาร์ อาทิตย์แรกของเดือนมีนาคมอยู่ในช่วง
ไว้ทุกข์และเตรียมการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพ
สมเด็จพระบรมราชชนนี นายวีระ เสรีรัตน์ ผู้ว่าราชการ
จังหวัดร้อยเอ็ด และคณะกรรมการจัดงานบุญพะเวด
ร้อยเอ็ดมีมติเลื่อนไปจัดงานในวันดังกล่าว เรียนเชิญ ฯพณฯ
นายกรัฐมนตรี นายบรรหาร ศิลปอาชา เป็นประธานพิธี
เปิดงาน การจัดงานปีนี้มีรายได้ดังนี้ รับจากองค์การบริหาร
ส่วนจังหวัด 850,000 บาท การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
20,000 บาท บริจาคทั่วไป 16,809,000 บาท จำหน่าย ส.ค.ส.
101,271 บาท จำหน่ายพระอุปคุต 146,971.84 บาท กัณฑ์
จอบกัณฑ์หลอน 744,463.50 บาท บริจาควันแห่พระอุปคุต
3,522 บาท รับจากตู้บริจาค 23,742 บาท บริจาคการแถม
สมภาร 19,000 บาท ดอกเบ็ชฌนาการ 42,898.10 บาท
รวมทั้งสิ้น 3,632,768.44 บาท

[บุญพะเวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 7 พ.ศ. 2540] กำหนดการ
จัดงานในวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 1-2 มีนาคม 2540 คณะกรรมการ
จัดงานได้เรียนเชิญ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกชวลิต
ยงใจยุทธ เป็นประธานพิธีเปิดงาน การจัดกิจกรรมเหมือนปี
ที่ผ่านมา ได้จัดบริการข้าวปุ้นถึง 40 ต้น การจัดงานในปีนี้มี
รายได้ดังนี้ ดอกเบ็ชฌนาการ 50,798.62 บาท รับบริจาค
วันแห่พระอุปคุต 2,325 บาท ตู้บริจาค 41,769 บาท
กัณฑ์จอบกัณฑ์หลอน 814,262 บาท จำหน่ายพระอุปคุต
12,870 บาท จำหน่าย ส.ค.ส. 94,467 บาท รวมทั้งสิ้น
1,016,492 บาท

[บุญพะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 8 พ.ศ. 2541] กำหนดจัดงานในวันที่ 6-7-8 มีนาคม 2541 คณะกรรมการจัดงานได้เรียนเชิญ ฯพณฯ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี นายจรินทร์ ลักษณะวิศิษฎ์ เป็นประธานพิธีเปิดงาน การจัดกิจกรรมบุญพะเหวดมีเช่นเดียวกับปีที่ผ่านมา ในปีนี้ผนวกการจัดงานวันสตรีสากล ณ บริเวณสนามหน้าศาลากลางจังหวัดร้อยเอ็ดเข้าไปกับการจัดงานบุญพะเหวดร้อยเอ็ด ทำให้งานยิ่งใหญ่ขึ้น แต่เนื่องจากอยู่ในช่วงสภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจได้จัดข้าวปุ้นบริการถึง 50 ตัน และมีรายได้ดังนี้ ดอกเบียร์ธนาคาร 53,701.74 บาท บริจาควันแห่พระอุปคุต 2,454 บาท ตู้บริจาคทั่วไป 15,813 บาท กำไรจอบกัณฑ์หลอน 575,493.50 บาท จำหน่ายพระอุปคุต 9,300 บาท และจำหน่าย ส.ค.ส. 115,085 บาท รวมทั้งสิ้น 764,850.24 บาท

[บุญพะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 9 พ.ศ. 2542] กำหนดจัดงานในวันที่ 5-6-7 มีนาคม 2542 นายอัครพงศ์ พยัคฆ์พันธ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดได้เรียนเชิญ ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม นายสุทัศน์ เงินหมื่น เป็นประธานพิธีเปิดงาน ในปีนี้ได้ปรับปรุงการจัดงานให้ยิ่งใหญ่ภายใต้ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ นอกจากกิจกรรมเดิมแล้วได้จัดเพิ่ม ขบวนพระมหาชนกเข้าไปในขบวนนำวันเปิดงานและจัดแสดงแสง-เสียง งานพาแลง ส่งเสริมงานให้ยิ่งใหญ่โดยจัดประกวดธงพะเหวด จัดแสดงและแข่งขันเป่าโหวตเครื่องดนตรีสัญลักษณ์ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด จัดพิธีพุทธาภิเษกเหรียญพระอุปคุตเพื่อหารายได้สมทบกองทุนบุญพะเหวดร้อยเอ็ด นอกจากนั้น ได้ผนวกงานศิลปหัตถกรรมนักเรียน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือครั้งที่ 51 และงานวันสตรีสากล ซึ่งจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นเจ้าภาพไว้ด้วย จัดบริการข้าวปุ้น [ให้ผู้ร่วมงานรับประทานฟรี] ทั้งวันที่ 6 และวันที่ 7 มีนาคม 2542... ในปีนี้มีรายได้ดังนี้ ดอกเบี้ยเงินฝากธนาคาร 36,268 บาท การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 200,000 บาท รับบริจาควันแห่พระอุปคุต 5,323 บาท ตู้บริจาค 39,896 บาท กัณฑ์จอบกัณฑ์ลอน 806,105 บาท จำหน่ายพระอุปคุต 7,500 บาท จำหน่าย ส.ค.ส. 216,464 บาท งานพาแลง และจำหน่ายพระอุปคุตทองคำ 344,066 บาท รวมทั้งสิ้น 1,655,622 บาท” (คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานบุญพะแหวด... 2543:20-24)

ข้อมูลที่ได้จากผู้ทรงคุณวุฒิและจากบันทึกอย่างเป็นทางการของคณะกรรมการจัดงานบุญพะแหวดร้อยเอ็ดข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการและลักษณะสำคัญของงานบุญที่เป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ดหลายประการ กล่าวคือ

ประการแรก บุญพะแหวดร้อยเอ็ดมีพัฒนาการอยู่ในตัวเอง และเป็นการเติบโตแบบค่อยเป็นค่อยไปจากประเพณีการทำบุญที่เคยจัดเฉพาะในระดับหมู่บ้านและชุมชน จากแผนการจัดงานที่เป็นเพียงเค้าโครงความคิดและนโยบายมีอยู่เฉพาะในกระดาษในปี 2533-2534 กลายมาเป็นงานบุญประจำจังหวัดที่ทางส่วนราชการต่าง ๆ ของจังหวัดร้อยเอ็ดร่วมกันเป็นเจ้าภาพรายใหญ่ จากข้อมูลที่บันทึกไว้โดยทางคณะกรรมการจัดงานบุญพะแหวดร้อยเอ็ด พัฒนาการที่สำคัญของงานประเพณีนี้ ได้แก่ การผนึกความร่วมมือร่วมใจ และการระดมทรัพยากรจากหน่วยงานทางราชการทั้งในตัวจังหวัดและระดับประเทศ เพื่อนำมาใช้ในการจัดงานเป็น

ไปอย่างคึกคักและน่าสนใจ ฝ่ายปกครองจังหวัดและอำเภอต่างๆ ในจังหวัด สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น ทหาร ตำรวจ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น เทศบาลและองค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ดได้ให้ความร่วมมือกับประเพณีการทำบุญอย่างแข็งขัน เช่นเดียวกันกับหน่วยงานระดับประเทศ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ความสำเร็จในการระดมทรัพยากร รวมทั้งการงานรับของประชาชนในท้องถิ่นจากการจัดงานในปีแรกๆ เป็นแรงผลักดันสำคัญที่ช่วยให้คณะกรรมการจัดงานบุญผะเหวด ภายใต้อำนาจของผู้นำว่าราชการจังหวัด ตัดสินใจขยายการจัดงานจาก 2 วันในระยะแรกให้เป็น 3 วันเต็ม ในปี พ.ศ. 2536 ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับประเพณีนิยมที่ชาวบ้านเคยยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมา⁶

นอกจากนี้ พัฒนาการที่สำคัญของงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดยังปรากฏให้เห็นในแง่ของความต่อเนื่องของการจัดงาน ไม่ว่าผู้ว่าราชการจังหวัดจะย้ายออกไปหรือเข้ามาใหม่กี่คน ไม่ว่าเศรษฐกิจและการเมืองของจังหวัดและของประเทศจะเปลี่ยนไปอย่างไร ไม่ว่าทางจังหวัดจะมีงบประมาณในการจัดงานมากน้อยเพียงใดก็ตาม เมื่อถึงเดือนมีนาคมของทุกปีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา ชาวเมืองร้อยเอ็ดก็จะได้ “กินข้าวปุ้น เอาบุญผะเหวด และฟังเทศน์มหาชาติ” เป็นประจำทุกปีไม่ได้ขาด

ประการที่สอง ทางจังหวัดร้อยเอ็ดได้สร้างสัญลักษณ์และให้ความหมายของบุญผะเหวดในลักษณะที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ทาง

⁶ ชาวบ้านอีสานโดยทั่วไปจะจัดบุญผะเหวด 3 วัน วันแรกเป็น “มือโสม” สำหรับการเตรียมงาน ตกแต่งศาลา แต่ละครัวเรือนจะเตรียมข้าวปลาอาหารสำหรับทำบุญและเลี้ยงดูญาติพี่น้องและแขกผู้มาเยือน วันที่สองเป็น “มือเงิน” สำหรับพิธีแห่พระเวสเข้าเมืองและการแสดงมหรสพทวงเงินต่าง ๆ และวันที่สามเป็น “มือฟังเทศน์” ในบางท้องถิ่นและบางภูมิภาค ชาวบ้านอีสานก็จัดบุญผะเหวดเพียง 2 วัน เรียกว่าวันรวมและวันฟังเทศน์ (จากรวม ชรามิตร มปป.; ปราโมทย์ หักนาคสุวรรณ 2542; ปริญญาณ กิกฤษ 2534; อุบล บัวศรี 2528 ส่วนชาวไทภาคกลางมักจัดฟังเทศน์มหาชาติรวม 3 วันคือ เทศน์คาถาพัน 1 วัน เทศน์มหาชาติจำนวน 13 กัณฑ์ 1 วันและเทศน์ อริยสังข์ 1 วัน ถือว่าครบถ้วนสมบูรณ์ตามพิธี บางครั้งไม่มีการเทศน์อริยสังข์ก็จัดเพียง 2 วันเท่านั้น (ชนิด อยู่โพธิ์ 2542; นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2542)

การเมืองของรัฐราชการอย่างเห็นได้ชัด ถ้าบุญชะเหวดของชาวบ้านเป็นเรื่องของความศรัทธาในพุทธศาสนา การสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมที่เน้นการให้ทานและความอุดมสมบูรณ์ของฟ้าฝนที่เป็นปัจจัยสำคัญในการทำนาข้าว (โปรดดูสุริยา สมุทคุปต์ และคณะ 2534) บุญชะเหวดร้อยเอ็ดภายใต้การนำของหน่วยงานราชการในจังหวัดร้อยเอ็ดได้เพิ่มเติมเนื้อหาส่วนที่เน้นอุดมการณ์ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เข้าไปจากเนื้อหาของบุญชะเหวดของชาวบ้าน ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนในกรณีนี้ก็คือกระบวนการสร้างพระอุทิศเมื่อปี พ.ศ. 2536 แม้ว่าพระอุทิศจะจัดสร้างในท้องถิ่นโดยนายวีระ วุฒิจำนงค์ และบริจาคให้กับทางจังหวัดร้อยเอ็ด แต่พระอุทิศของจังหวัดร้อยเอ็ดทรงพระสุหรัยและทรงเจิมโดยสมเด็จพระสังฆราชและสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารทางจังหวัดร้อยเอ็ดเรียกพระอุทิศ ผู้เป็นพระอรหันต์เถระทำหน้าที่ปราบมารและคุ้มครองภยันตรายทั้งปวงว่าเป็น “พระอุทิศพระราชทาน” (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด 2538: 29) ในพิธีแห่พระอุทิศพระราชทานซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของบุญชะเหวดในวันแรก ปรากฏว่ามีสัญลักษณ์ของธงไตรรงค์ ธงธรรมจักรโบกสะบัดในขบวนแห่อย่างชัดเจน ขบวนรณรงค์กล่าวอัญเชิญโดยทหารจากกองพลทหารราบที่ 6 จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นผู้ทำหน้าที่อัญเชิญพระอุทิศด้วยตัวเองทุกครั้ง

ประการที่สาม พัฒนาการของบุญชะเหวดร้อยเอ็ดในรอบหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมาได้สะท้อนให้เห็นถึงกระแสเศรษฐกิจและการเมืองในระดับประเทศโดยเฉพาะมุมมองของผู้คนที่อยู่ต่างจังหวัด อาจกล่าวได้ว่าชีวิตและการเติบโตของงานประเพณีเอกลักษณ์ของท้องถิ่นมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับกระแสทางเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศอย่างใกล้ชิด ยอดเงินบริจาคเพิ่มขึ้นและลดลงตามสถานการณ์เศรษฐกิจของประเทศ เช่น เงินบริจาคที่ได้จากกัณฑ์จอบกัณฑ์หลอนที่หน่วยงานราชการ ห้างร้าน บริษัทและกลุ่มต่าง ๆ ในเมืองร้อยเอ็ดแห่มา

ถวายพระเพื่อทำบุญบริจาคผ่านไปให้ทางจังหวัดลดลงอย่างมากในปี พ.ศ. 2541 ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยกำลังประสบวิกฤติทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง ผลปรากฏว่าเงินบริจาคที่ได้จากการแก้ก้นจั่นจอบก้นท์หลอนที่เคยเพิ่มขึ้นมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 โดยมียอดเงินสูงสุดในปี พ.ศ. 2540 (ก่อนวิกฤติเศรษฐกิจในเดือนกรกฎาคม 2540 จำนวน 812,262 บาท กลับลดลงเหลือเพียง 575,493 บาทในปี พ.ศ. 2541 (โปรดดูตารางที่ 1 ภาคผนวก ก.)

เหตุการณ์สำคัญระดับชาติและนานาชาติ เช่น การเตรียมการพระราชพิธีพระบรมศพของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีในปี พ.ศ. 2539 และการจัดงานเฉลิมฉลองวันสตรีสากล (8 มีนาคมของทุกปี) ได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับบุญผะเหวดร้อยเอ็ดอย่างใกล้ชิด เหตุการณ์แรกส่งผลให้ทางจังหวัดตัดสินใจเลื่อนการจัดงานจากวันศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์แรกของเดือนมีนาคม 2539 ออกไปเป็นปลายเดือน ส่วนงานเฉลิมฉลองวันสตรีสากลนั้น ทางจังหวัดได้จัดเอาส่วนที่เกี่ยวข้องกับสตรีเข้ามาเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของบุญผะเหวดในปี 2541 และ 2542

ประการที่สี่ บุญผะเหวดร้อยเอ็ดได้เปิดเผยให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างการเมืองระดับชาติกับนักการเมืองและข้าราชการในจังหวัด บุคคลสำคัญระดับชาติที่ได้รับเชิญเป็นประธานพิธีเปิดงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534-2542 ประกอบไปด้วยนายกรัฐมนตรีและอดีตนายกรัฐมนตรีของประเทศไทย 3 ท่าน ล่าสุด (นายชวน หลีกภัย นายบรรหาร ศิลปอาชา และพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ) อดีตรองนายกรัฐมนตรี 1 ท่าน (นายบัญญัติ บรรทัดฐาน) รัฐมนตรีว่าการ และช่วยว่าการกระทรวงต่าง ๆ อีก 5 ท่าน (ดร. ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ นายสุทัศน์ เงินหมื่น นายจรินทร์ ลักษณวิศิษฏ์) ปีแรกของการจัดงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ด (2534) ผู้ว่าราชการจังหวัดในขณะนั้นทำหน้าที่เป็นประธานพิธีเปิดด้วยตนเอง (โปรดดูตารางที่ 2 ภาคผนวก ข.) พวกเขาไม่ทราบว่าจะทำไมทางจังหวัดร้อยเอ็ดจึงจะจงเชิญนักการเมืองระดับชาติที่เป็นรัฐบาลใน

ขณะนั้นมาเป็นประธานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมาและใช้เกณฑ์อะไรในการคัดเลือกประธานเปิดงานแต่ละปี ข้อสังเกตของพวกเราในฐานะของผู้สังเกตการณ์จากภายนอกก็คือ คณะกรรมการจัดงานยึดเอาผลประโยชน์ที่ทางจังหวัดจะได้รับเป็นตัวตั้งโดยเฉพาะงบประมาณสนับสนุนจากนักการเมืองระดับชาติและผลประโยชน์ในรูปแบบอื่น การตัดสินใจเชิญนักการเมืองระดับชาติมาเป็นประธานนั้นมีผลดีหลายประการต่องานบุญพะเหวดของจังหวัดโดยรวม เช่น เมื่อบุคคลสำคัญระดับชาติให้เกียรติเดินทางมาเป็นประธาน งานบุญพะเหวดก็จะกลายเป็นจุดศูนย์กลางของความสนใจของสื่อมวลชน เมื่อสื่อมวลชนนำเสนอภาพเหตุการณ์ออกไปย่อมส่งผลในทางบวกต่อภาพลักษณ์ของการจัดงานบุญพะเหวดและจังหวัดร้อยเอ็ดโดยรวม นอกจากนี้สายสัมพันธ์ระหว่างนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีกับนักการเมืองและข้าราชการในจังหวัดย่อมเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ยกตัวอย่างเช่น รัฐมนตรีว่าการหรือช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการกับสำนักงานศึกษาธิการและส่วนราชการด้านการศึกษาในจังหวัด รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยกับฝ่ายปกครองและตำรวจในจังหวัด เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ส่วนที่ขาดหายไปจากบันทึกของคณะกรรมการจัดงานบุญพะเหวดร้อยเอ็ดและข้อมูลที่เราได้จากผู้ทรงคุณวุฒิก็คือ ไม่มีภาพและความเคลื่อนไหวของการเมืองท้องถิ่นปรากฏให้เห็นในข้อมูลเหล่านั้นเลย เรามองเห็นภาพของนักการเมืองที่ดำรงตำแหน่งสำคัญระดับชาติ เช่น นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่าง ๆ ที่ได้ให้เกียรติเดินทางมาเป็นประธานพิธีเปิดงานบุญพะเหวดร้อยเอ็ดทุกปี แต่เราไม่อาจมองเห็นและทำความเข้าใจความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงของกิจกรรมการเมืองในท้องถิ่นกับความเคลื่อนไหวทางการเมืองระดับประเทศได้เลย ทั้งๆ ที่ปฏิสัมพันธ์ทางการเมืองดังกล่าวปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในกระบวนการและขั้นตอนต่างๆ ของบุญพะเหวดแทบทุกครั้ง พวกเราเชื่อว่าสายสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองของจังหวัดโดยเฉพาะสมาชิกสภาผู้แทน

ราษฎรจังหวัดร้อยเอ็ดกับนักการเมืองระดับชาติจะปรากฏให้เห็นในการจัดบุญสะเทวดมาตั้งแต่เริ่มแรก แต่พวกเราไม่มีโอกาสศึกษาข้อมูลอย่างละเอียดในส่วนนั้น งานของศรายุทธ วังคะฮาด (2540: 176-83) ที่กล่าวถึงบุญสะเทวดร้อยเอ็ดในปี 2540 ก็ไม่ได้กล่าวถึงประเด็นนี้แต่อย่างใด

การศึกษาภาคสนามบุญสะเทวดร้อยเอ็ดปี พ.ศ. 2543 ของพวกเราน่าจะมีส่วนช่วย “ต่อภาพ” ของปฏิสัมพันธ์ทางการเมืองและการเมืองวัฒนธรรมที่ขาดหายไปนั้นให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

บุญสะเทวดร้อยเอ็ดปี 2543:

การปรับเปลี่ยนพิธีทางศาสนาให้เป็นพิธีกรรมทางการเมือง

ทีมนักวิจัยบุญสะเทวดร้อยเอ็ดของเราทั้งหมดประกอบด้วยสมาชิก 5 คน เราได้ข่าวคราวการทำบุญครั้งนี้จากหนังสือพิมพ์ “มติชนรายวัน” ฉบับประจำวันที่เสาร์ที่ 12 กุมภาพันธ์ 2543⁷ เราเริ่มต้นด้วยการเตรียมประเด็นคำถามและค้นคว้ารวบรวมข้อมูลมือสองที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากภารกิจงานประจำที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีในวันศุกร์ที่ 10 มีนาคม 2543 เราตัดสินใจส่งสมาชิกในทีม 2 คน ได้แก่ ปรีชา ศรีไชย และสถาพร อุ่นแดง ออกเดินทางล่วงหน้าไปศึกษาการเตรียมงานและประเพณีการแห่พระอุปัชฌ์ในวันแรกของงานบุญสะเทวด ขณะที่สมาชิกทีมวิจัยส่วนหลังออกเดินทางจากนครราชสีมาตามไปที่ร้อยเอ็ดตั้งแต่เช้ามีดของวันที่ 11 มีนาคม 2543 เนื้อหาในส่วนต่อไปนี้เป็นรายงานผลการศึกษาร่วมกันของสมาชิกในทีมวิจัยของเรา

บรรยากาศทั่วไปในงานบุญสะเทวดร้อยเอ็ด พวกเราได้สัมผัสกับบรรยากาศและเริ่มมองเห็นภาพของการเมืองในบุญสะเทวดร้อยเอ็ด

⁷ ข้อมูลที่เราได้จาก มติชนรายวัน. (12 กุมภาพันธ์ 2543) ระบุว่างานบุญสะเทวดร้อยเอ็ดปีนี้ตรงกับวันที่ 5-7 มีนาคม 2543 พวกเราก็หลายครั้งที่ไม่ได้ตรวจสอบข้อมูลกับทางจังหวัดให้แน่นอนเสียก่อน ทำให้การเตรียมตัวและการเดินทางของเราพลาดคามไปด้วย สมาชิกทีมวิจัยของเราที่ออกเดินทางไปยังหัวร้อยเอ็ดในวันที่ 5 มีนาคม 2543 จึงต้องเดินทางกลับมาตั้งหลักที่นครราชสีมาเพื่อรอวันงานจริงในวันที่ 10-12 มีนาคม 2543 ข้อมูลคลาดเคลื่อนดังกล่าวอาจมีสาเหตุมาจากวันที่ 4 มีนาคม 2543 เป็นวันเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาทั่วประเทศ ทำให้ทางจังหวัดร้อยเอ็ดไม่มีเวลาเตรียมงานบุญสะเทวด ซึ่งตามกำหนดเดิมจะจัดขึ้นในวันศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์แรกของเดือนมีนาคมของทุกปี ถ้ายึดเอาตามหลักการนี้ งานบุญสะเทวดร้อยเอ็ดปีนี้ควรจะตรงกับวันที่ 5-7 มีนาคม 2543

ประจำปี 2543 ในทันทีที่เดินทางเข้าสู่เขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดและ
 บึงพลาญชัยศูนย์กลางของเมืองในวันที่ 11 มีนาคม 2543 ป้ายคัดเอาท์
 และแผ่นผ้าสีเหลืองสำหรับประชาสัมพันธ์งานขนาดใหญ่ปรากฏให้เห็น
 อยู่ตามทางแยกและจุดสำคัญตามถนนสายต่าง ๆ ของเมืองร้อยเอ็ด แผ่น
 ป้ายคัดเอาท์ขนาดใหญ่ที่ติดตั้งบริเวณทางเข้าตัวจังหวัดจากถนนแจ้ง
 สนิทที่เชื่อมต่อกับเขตจังหวัดมหาสารคามมีข้อความว่า “กินข้าวปุ้น
 บุญพะเหวด ฟังเทศน์มหาชาติ 10-12 มีนาคม 2543 ส.ส. อนุรักษ์
 จูริมาศ”⁸ ส่วนป้ายแผ่นผ้าสีเหลืองขนาดความกว้างประมาณ 3 ฟุต
 ยาวประมาณ 15-20 เมตรที่ขึงไว้สูงตามเสาไฟฟ้าขวางถนนแทบทุกสาย
 กลางเมืองร้อยเอ็ดนั้น เขียนข้อความด้วยตัวหนังสือสีแดงมีใจความว่า
 “บุญพะเหวด ฟังเทศน์มหาชาติ กินข้าวปุ้นฟรี น้ำสวนสมเด็จพระ
 ศรีนครินทร์”⁹ ป้ายผ้าสีเหลืองไม่ปรากฏชื่อผู้สนับสนุนอย่างเป็นทางการ
 แต่ชาวเมืองร้อยเอ็ดและผู้ร่วมงานส่วนใหญ่ก็คาดเดาได้ไม่ยากว่า เจ้าของ
 ป้ายผ้าสีเหลืองที่ติดละลานตาหลายสิบชุดทั่วเมืองร้อยเอ็ดนี้น่าจะเป็น
 เจ้าภาพหรือผู้สนับสนุนรายใหญ่ของบุญพะเหวดปีนี้อย่างแน่นอน อนึ่ง
 สำคัญของงานระดับนี้คงจะหนีไม่พ้นกลุ่มนักการเมืองจากตระกูลจูริมาศ
 ตระกูลดังของเมืองร้อยเอ็ดนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ป้ายโฆษณาเชิญชวนให้พี่น้องประชาชนมาร่วมงาน
 บุญพะเหวดของ ส.ส. อนุรักษ์ จูริมาศ คงไม่มีป้ายไหนที่โดดเด่นเท่ากับ
 ป้ายคัดเอาท์ขนาดยักษ์ที่ติดตั้งอยู่ตรงปากทางเข้าบึงพลาญชัยด้านประตู
 สาเกตนคร สถานที่ติดตั้งป้ายประชาสัมพันธ์นี้อยู่ตรงหน้าที่ทำการชุมสาย
 โทรศัพท์จังหวัดติดกับสถานีตำรวจภูธรอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
 การติดตั้งป้ายโฆษณาแผ่นนี้แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจและแผนการ
 อันแยบยลของผู้ติดตั้งอย่างชัดเจน เพราะจุดดังกล่าวเป็นจุดตั้งต้น
 ขบวนและทางเข้าของขบวนแห่ต่าง ๆ ในพิธีเปิดงานอย่างเป็นทางการ
 เมื่อมองลอดได้ขุมประตูสาเกตนครขนาดใหญ่ในระหว่างการประกอบ
 พิธีเปิดงานอย่างเป็นทางการ ผู้ชมที่เข้ามาร่วมงานจะมองเห็นป้าย

⁸ กนกพร ดีบุรี. บันทึกสนามบุญพะเหวดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

⁹ กนกพร ดีบุรี. บันทึกสนามบุญพะเหวดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

ขนาดมหิมาที่เขียนด้วยข้อความสะกดคำว่า “บุญพะเวอด 10-12 มีนาคม 2543 กินข้าวปุ้น ส.ส. อนุรักษ์ จูริมาศ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์”¹⁰ แน่แน่นอนว่าในวันเปิดงานทุกคนต้องหันหน้ามาทางประตูสาเกตนครและต้องมองเห็น ผ่านตา หรืออ่านข้อความในป้ายประชาสัมพันธ์นี้ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ เพราะจุดดังกล่าวเป็นจุดที่ประธานของงาน ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และบรรดาแขกระดับวีไอพีทั้งหลายผ่านเข้ามา และยังเป็นจุดเริ่มต้นของขบวนแห่บุญพะเวอด ซึ่งเป็นศูนย์กลางความสนใจของงานทั้งหมด ดังนั้น ทีมงานประชาสัมพันธ์และเจ้าของป้ายโฆษณานี้ได้วางแผนคิดคำนวณและคาดการณ์ไว้ล่วงหน้าแล้วว่าอย่างน้อยในระหว่างพิธีเปิดงานบุญพะเวอดอย่างเป็นทางการในวันที่ 11 มีนาคม 2543 สายตาทุกคู่ย่อมไม่มีทางพลาดจากป้ายประชาสัมพันธ์แผ่นนี้อย่างแน่นอน

ข้อความที่พวกเราได้อ่านจากป้ายประชาสัมพันธ์งานบุญพะเวอดที่กล่าวมานี้บอกเป็นนัยว่า งานบุญพะเวอดร้อยเอ็ดปี พ.ศ. 2543 นี้คนที่ เป็นเจ้าภาพและผู้จัดงานที่สนใจบุญสุนทานหรือที่ชาวบ้านอีสานเรียกว่า “ใจดีปานพะเวอด [พระเวสสันดร]” คงจะมีหลายกลุ่มหลายคน แต่หนึ่งในจำนวนผู้ที่เชื่อมั่นและศรัทธาในการบริจาคทานแบบพระเวสสันดรนั้นก็คือนักการเมืองในตระกูลจูริมาศและพันธมิตรทางการเมืองทั้งในระดับประเทศและระดับท้องถิ่นข้าวปุ้นส้มตำอาหาร และเครื่องดื่มตามเต็นท์ต่างๆ น่าจะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของข้าวของที่กลุ่มคนรับบทเป็น “พระเวสสันดร แห่งเมืองร้อยเอ็ด” นำมาบริจาคทานให้กับชาวเมืองร้อยเอ็ดสาเกตนครยามนี้

เนรมิตรบึงปลาอุยชัยให้เป็นเมืองของพระเวสสันดร ขั้นตอนแรกสุดและพื้นฐานที่สุดในการเตรียมงานบุญพะเวอดและพิธีกรรมทางศาสนา ใดๆ ก็คือ การปรับเปลี่ยนสถานที่และสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

¹⁰ สทาพร อุ่นแดง, บันทึกสนามบุญพะเวอดร้อยเอ็ด, 11 มีนาคม 2543.

ให้สอดคล้องกับเนื้อหาและจินตนาการของพิธีกรรม บุญผะเหวดร้อยเอ็ด จัดขึ้นที่บริเวณมิ่งพลาญชัยกลางเมืองร้อยเอ็ด พวกเราให้ความสนใจเป็นพิเศษกับการปรับเปลี่ยนบึงน้ำดังกล่าวให้เป็นเมืองและสถานที่ต่างๆ ตามที่ปรากฏใน “เวสสันดรชาดก”

การจัดเตรียมสถานที่สำหรับการประกอบพิธีบุญผะเหวดตามที่ปรากฏในหนังสือที่ทางสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด (2538: 37-38) ได้รวบรวมไว้นั้นประกอบด้วย การจัดธรรมาสน์บนศาลาวัด หรือศาลาการเปรียญโดยจัดตกแต่งประดับประดาด้วยดอกไม้และรูปสัตว์ต่าง ๆ ในตำนานเวสสันดรชาดก มีต้นกล้วย ต้นอ้อย มะพร้าว ฯลฯ ปักธงผะเหวดประดับประดาและมีหอพระอุทิศด้านทิศตะวันออกของธรรมมาสน์ในบริเวณเทศน์

ส่วนการจัดเตรียมข้าวของที่ใช้ในการประกอบพิธีประกอบด้วย

1. เครื่องบูชาในการทำบุญมหาชาติ ต้องจัดหาให้ครบตามพระคาถาในล้ามมหาชาติคือ หนึ่งพันคาถาที่เรียกว่า คุรุภัณฑ์ ประกอบด้วยรูป 1,000 ดอก เทียนเล็ก 1,000 ดอก ดอกบัวหลวง 1,000 ดอก ดอกอิเหน่ 1,000 ดอก ดอกบัวทอง 1,000 ดอก ดอกบัวตบ 1,000 ดอก หมากพลู 1,000 กำ มวนบุหรี่ยี่ 1,000 มวน ข้าวตอกใส่กระตังเล็ก ๆ 1,000 กระตัง ข้าวหนึ่งที่เป็นกำหรือก้อน 1,000 ก้อน ธงกระดาษสามเหลี่ยมเล็กให้ได้ 1,000 ธง ธงชัยคือ ธงหางยาวผูกไว้กับปลายเสาไม้ไผ่สูงรอบ ๆ ศาลาโรงธรรม 8 ธง คือฝั่งไว้ 8 ทิศนั่นเอง ที่วางข้าวพันก้อนบูชาติดเสาธง 8 อัน ฉัตรใหญ่ติดกับเสาธงอีก 8 อัน ธงช่อเท่ากับจำนวนของธงชัย

2. ทำพวงมาลัยด้วยดอกไม้ต่าง ๆ เช่น ดอกสะแบง
หมากหวาย หมากเดือย หมากลิ้นฟ้า ตัดกระดาษเป็น
พวงมาลัย พวงมาลัยข้าวตอกแขวนย้อยห้อยในบริเวณ
ศาลาโรงธรรม

3. รอบธรรมมาสนีให้ตั้งโถ่ง 4 ใบ สมมติเป็นสระ 4 ลูก
สระแต่ละลูกต้องให้มีจอกแทน บัวอีแบ้ บัวทอง ปลา
กึ่ง หอย ใต้วีให้ครบทุกโถ่ง ทำตาข่ายล้อมให้ดีและมี
โถ่งอีก 1 ลูกสำหรับจุดเทียนน้ำมันต์

4. นิยมทำรูปสัตว์ต่าง ๆ แขวนไว้ในศาลาโรงธรรม เช่น
นกกระजิบ นกกระจาบ เสือ สิงห์ แรด ช้าง นกยูง นกเค้า
เต่า... ปลาตะเพียน... มังกร จระเข้ รวงผึ้ง รวงมิม เป็นต้น

5. นำต้นกล้วย ต้นอ้อยมาผูกติดเสาศาลาชั้นในให้ได้ 8 ทิศ
แขง [ทะลาย] มะพร้าว แขงตาล เครือกล้วย ผูกแขวน
ห้อยย้อยตามราวหรือข้อศาลาโรงธรรม

6. แผ่นผ้ายาวแแต่มีรูปเรื่องพระเวสสันดรให้ขึงไว้ตาม
ศาลาโรงธรรม ตกแต่งให้ดี เมื่อฟังเทศน์จะได้มองดูภาพ
จะทำให้ซาบซึ้งเข้าใจในอรรถรสเรื่องพระเวสสันดรยิ่ง
ขึ้น(สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด 2538: 37-38)

ในทางภูมิศาสตร์ บึงพลาญชัยเดิมเป็นบึงน้ำตามธรรมชาติใน
ระยะเริ่มแรก แต่ทางจังหวัดได้มีการขุดลอก ตกแต่ง จัดสวนและเพิ่ม
เติมสิ่งก่อสร้างเข้าไปในบริเวณพื้นที่รอบบึงและเกาะกลางบึงหลายต่อ
หลายครั้ง พวกเราเข้าใจว่า การขุดลอกบึงพลาญชัยครั้งแรกสุดดำเนินการ
โดยอำมาตย์เอกพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ)
ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ. 2469-2471 ดังที่มีอนุสาวรีย์ในบริเวณ

บึงปลาอุยชัย เพื่อบอกกล่าวให้อนุชนรุ่นหลังได้ตระหนักถึงความเป็น “นักพัฒนาผู้นำในการขุดลอกบึงปลาอุยชัย”¹¹ ของท่าน ส่วนการพัฒนาบึงปลาอุยชัยครั้งล่าสุดดำเนินการโดยเทศบาลนครร้อยเอ็ดภายใต้การประสานงานของ ส.ส. อนุรักษ์ จุริมาศเมื่อปี 2540-2542 ที่ผ่านมานี้เอง ภูมิทัศน์และสภาพทางกายภาพของบึงจึงเปลี่ยนแปลงไปจากสภาพธรรมชาติในอดีตอย่างชัดเจน บึงปลาอุยชัยในปี พ.ศ. 2543 มีสภาพเป็น “บึงน้ำขนาดใหญ่ตกแต่งสวยงามเป็นเอกลักษณ์ของชาวเมืองร้อยเอ็ด... เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจทางธรรมชาติ ตรงกลางมีเกาะขนาดใหญ่เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมณฑลกลศาสตร์ และศาลเจ้าพ่อมเหศักดิ์ มีไม้ยืนต้นไม้ดอกไม้ประดับที่ร่มรื่นสวยงาม ในบึงมีปลานานาพันธุ์ นอกจากนี้ยังเป็นสวนสุขภาพสำหรับประชาชนออกกำลังกาย” (คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกบุญพระเวศ... 2543: 8-9) บริเวณพื้นที่ติดกับบึงปลาอุยชัยด้านศาลากลางจังหวัดก็เป็นสวนสาธารณะที่เรียกว่า “สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์” “ภายใน [สวนสาธารณะนี้] มีหอนาฬิกาขนาดใหญ่และศาลาจตุรมุข ใช้เป็นสถานที่จัดงานบุญพระเวศร้อยเอ็ดเป็นประจำทุกปี บริเวณสวนมีไม้ยืนต้นนานาพันธุ์ที่ให้ความร่มรื่นแก่ผู้มาพักผ่อนและแวดล้อมด้วยไม้ดอกไม้ประดับที่สวยงาม เป็นที่ประดิษฐานพระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระศรีนครินทร์บรมราชชนนี” (เรื่องเดียวกัน, หน้า 9)

แม้ว่าบึงปลาอุยชัยและสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์จะไม่ใช่วัฒนธรรมชาติอีกต่อไป แต่สถานที่ดังกล่าวนับว่าสอดคล้องและเหมาะสมอย่างยิ่งในการปรับเปลี่ยนให้เป็นสถานที่ต่างๆ ในจินตนาการที่ได้จากเวสต์สเตอร์ราดก บึงน้ำขนาดใหญ่ เกาะกลางบึง พรรณไม้ที่ร่มรื่นรวมทั้งที่ว่างที่มีพระพุทธรูปขนาดใหญ่และสิ่งก่อสร้างที่เป็นสัญลักษณ์ของเมืองร้อยเอ็ด เช่น ประตูเมืองและศาลเจ้าพ่อมเหศักดิ์หลักเมือง ทั้งหมดนี้

¹¹ ปรีชา ศรีชัย, บันทึกสวนามบุญพระเวศร้อยเอ็ด, 10 มีนาคม 2543.

ล้วนแต่เป็นโครงสร้างทางกายภาพพื้นฐานที่เสริมสร้างให้บรรยากาศของงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดรอบอวลไปด้วยความสมจริงและอลังการ

การตกแต่งพื้นที่บึงปลาอุชัยให้เป็นสถานที่จัดบุญผะเหวดเริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนหรือปรุงแต่งสถานที่หลายอย่าง ได้แก่

1. ผ้าผะเหวดยาวที่สุดในโลก ผ้าผะเหวดในที่นี้หมายถึง ผ้าเนื้อหยาบบรรจุภาพเขียนที่บอกเล่าเรื่องราวในเวสสันดรชาดกตั้งแต่ต้นจนจบในผ้าผะเหวดจะนำเสนอเนื้อสำคัญของกัณฑ์เทศน์ทั้ง 13 กัณฑ์ ชาวอีสานและชาวพุทธทั่วไปถือว่าผ้าผะเหวดเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของประเพณีเทศน์มหาชาติ ผ้าผะเหวดที่พวกเราพบในบุญผะเหวดร้อยเอ็ดมีลักษณะโดดเด่นเป็นพิเศษ เพราะทางจังหวัดตั้งใจสร้าง “ผ้าผะเหวดที่ยาวที่สุดในโลก”¹² ที่ยาวถึง 1,500 เมตร กว้างประมาณ 1 เมตร แล้วนำมาทางโอบล้อมบึงปลาอุชัยจนรอบทุกทิศทาง ผ้าผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นผ้าพื้นสีขาว ขอบบน และขอบล่างเป็นผ้าสีเหลืองขมั้น ภาพเขียนเรื่องราวและตัวละครในกัณฑ์ต่างๆ นั้น ใช้สีเขียวสไลอย่างเห็นได้ชัด เช่น เขียว เหลือง แดง ดำ หรือเทา

นอกจากผ้าผะเหวดแล้วยังมี “ธงหรือธงผะเหวด” หรือ ตุ้มในภาษาคำเมืองปักอยู่เป็นระยะควบคู่ไปกับผ้าผะเหวดรอบบึงปลาอุชัย ธงผะเหวดของชาวร้อยเอ็ดมีหลายขนาดหลายประเภท เช่น ธง 8 ทิศ ธงช่อ ธงชัย ธงสาย ธงดอกกลั่นฟ้า ธงพันหาง ธง 16 ชั้นฟ้า ธง 16 ชั้นดิน ธงเหล่านี้มีความยาวตั้งแต่ 1-5 เมตร กว้างประมาณ 1-2 ฟุต สำหรับธงขนาดใหญ่จะแขวนไว้ตามต้นมะพร้าวรอบบึงแล้วปล่อยตัวธงให้ห้อยยาวลงมาอยู่ในระดับที่สูงกว่าพื้นประมาณ 1-2 เมตร ธงผะเหวดทำมาจากผ้าทอมือของผู้หญิง “เพื่อใช้เป็นพุทธบูชา ใช้ประดับประดับบริเวณพิธีและใช้โบกขบวนแห่ผะเหวดเข้าเมือง” (คณะกรรมการจัดทำหนังสือ

¹² ปรีชา ศรีโซข. บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. 10 มีนาคม 2543.

ที่ระลึกรูญณะเหวดร้อยเอ็ด... 2543: 47 โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน
 ลักขณา จินดาวงษ์ 2542: 102-106)

การใช้ผ้าผะเหวดและ “ทุง” หรือธงผะเหวดล้อมรอบบึง
 พลาญชัยเป็นการกำหนดอาณาบริเวณหรือพื้นที่ของการประกอบพิธีกรรม
 ในทางกายภาพที่ชัดเจน พื้นที่ภายในที่ล้อมรอบด้วยผ้าผะเหวดเป็น
 สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred domain) สำหรับการประกอบพิธีกรรมและ
 เป็นพื้นที่ที่มีความหมายในทางพิธีกรรมที่อยู่ตรงข้ามกับพื้นที่ธรรมดาโลกย์
 (profane domain) ที่อยู่นอกเขตดังกล่าว

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ทางจังหวัดร้อยเอ็ดได้ใช้ผ้าผะเหวดเป็น
 “จุดขาย” ของบุญผะเหวดอย่างหนึ่งโดยพยายามนำเสนอว่าผ้าผะเหวด
 ในงานนี้ยาวที่สุดในโลก แน่แน่นอนว่า การใช้คำว่ายาวที่สุดในโลก
 ใหญ่ที่สุดในโลก หรือมากที่สุดในโลกสามารถเร้าหรือกระตุ้นความสนใจ
 ของสื่อมวลชนหรือคนทั่วไปอย่างได้ผลและเป็นกลยุทธ์ที่ทางราชการ
 และนักธุรกิจการเมืองไทยจำนวนหนึ่งชื่นชอบ แต่ในความเป็นจริงนั้น
 วลีดังกล่าวเป็นเพียงกลยุทธ์การประชาสัมพันธ์ราคาถูกและเริ่มจะขายไม่
 ออกแล้ว เพราะไม่มีหลักฐาน บันทึกหรือสถาบันที่ให้การรับรองอย่างเป็นทางการ
 สถิติที่ยาวที่สุดในโลกแต่ละอย่างอาจจะจริงหรือไม่จริงก็ได้ สถิติ
 ดังกล่าวเต็มไปด้วยความคลุมเครือ กำกวมและยังไม่มีมีการพิสูจน์ด้วย
 หลักฐานหรือเหตุผลแต่อย่างใด ที่สำคัญ สังคมไทยในระยะหลังเริ่มที่จะ
 ไม่รับวลีเหล่านี้อีกต่อไปแล้ว กิจกรรมอะไรก็ตามที่มีคำตามหลังว่าที่สุดในโลก
 โลกมักจะนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงทรัพยากรโดยไม่จำเป็น เป็นการใช้
 ทรัพยากรที่ไม่คุ้มค่าและไม่เกิดประโยชน์ทั้งในการเศรษฐกิจและสังคม
 มากนัก เช่น พระพุทธรูปองค์ใหญ่หรือสูงที่สุดในโลก หลวงปู่โตองค์ที่ใหญ่
 ที่สุดในโลก ผ้าขาวม้าผืนที่ยาวที่สุดในโลก ต้มยำกุ้งหม้อใหญ่ที่สุดในโลก
 กล้วยที่อร่อยที่สุดในโลก ข้าวซี่กัณฑ์และข้าวเกรียบกัณฑ์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ฯลฯ

ถึงที่สุดแล้ว “ที่สุดในโลก” เหล่านี้ก็จะหนีไม่พ้นการโอ้อวดโฆษณาตัวเอง หรือหลอกตัวเอง ของคนที่ขาดอัตลักษณ์และความมั่นใจในตนเอง มากกว่าอย่างอื่น

พวกเราไม่แน่ใจว่าผ้าหะเหวดผืนที่ยาวที่สุดในโลกที่บึงพลาญชัย นั้นมีหน่วยงานระดับโลกสนใจที่จะมาบันทึกไว้เป็นหลักฐานหรือไม่ แต่ที่แน่ ๆ คณะกรรมการจัดงานบุญหะเหวดพึงพอใจที่จะเห็นความเป็นที่สุดในโลกสักอย่างอยู่ที่เมืองร้อยเอ็ดควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์จากผ้าหะเหวดในแง่ของพิธีกรรมเหมือนที่เคยสืบทอดมาจากอดีต

2. ประตุมืองสาเกตนคร ทางจังหวัดร้อยเอ็ดได้สืบค้นอดีตของตัวเองหรือประวัติความเป็นมาของเมืองร้อยเอ็ดโดยการใช้ตำนานอุรังคธาตุเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำคัญ ตำนานดังกล่าวเป็นหนังสือโบราณจารด้วยตัวอักษรไทยน้อย ได้มาจากหอไตร วัดหลวง เมืองหลวงพระบาง ท่านเจ้าคุณพระพนมเจดียนุรักษ์ อดีตเจ้าอาวาส นครพนม (ฝ่ายธรรมยุต) ได้แปลเป็นภาษาไทยเมื่อ พ.ศ. 2479 (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด 2538) ตำนานอุรังคธาตุมีเนื้อสำคัญเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระธาตุพนม ซึ่งเป็นพระเจดีย์สำคัญของหัวเมืองภาคอีสานและหัวเมืองต่างๆ ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว รวมทั้งความเป็นมาของหัวเมืองสำคัญในภาคอีสาน ทางจังหวัดร้อยเอ็ดเชื่อว่าเดิมเมืองร้อยเอ็ดคือ “เมืองสาเกตนครซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางของพุทธศาสนาและการเมืองในภูมิภาคมาแต่โบราณตามที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองร้อยเอ็ดแบ่งออกเป็น 3 สมัย ได้แก่ สมัยพุทธกาล สมัยท้าวผาแดง และสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์” (อ้างแล้ว, หน้า 1-7) ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ สมัยพุทธกาลและสมัยท้าวผาแดงนั้นไม่ใช่เรื่องของประวัติศาสตร์ แต่น่าจะเป็นสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีตำนานพื้นบ้าน

เป็นหลักฐานเท่านั้น ตำนานต่าง ๆ เช่น อรุங்கษัต หรือผาแดงนางไอ่ ล้วนแต่เป็นหลักฐานที่เขียนขึ้นในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น เมืองสาเกตนครที่เก่าแก่ในสมัยพุทธกาลหรือสมัยผาแดงนางไอ่ยังเป็น เรื่องที่ต้องรอการวิเคราะห์และสืบค้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน มากกว่านี้ อาจเป็นไปได้หรือไม่ว่า ตัวเมืองสาเกตนครที่ทางจังหวัดบอกว่าเคยรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลอาจจะเป็นเพียง “ประดิษฐกรรม” ในงานเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของทางจังหวัดร้อยเอ็ดก็เป็นได้

ชาวเมืองร้อยเอ็ดทุกวันนี้พบว่า อดีตของตนที่มีมาตั้งแต่สมัย พุทธกาลนั้นเป็นเรื่องของตำนานที่ห่างไกลกับปัจจุบันค่อนข้างมาก สำนัก ทางประวัติศาสตร์ของคนรุ่นใหม่ไม่เพียงแต่จะไม่ได้ทอดยาวย้อนกลับไป ถึงตำนานอรุங்கษัตและตำนานท้าวมหาแดงนางไอ่เท่านั้น ประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นสมัยรัตนโกสินทร์ก็เริ่มจะไม่ชัดเจนเสียแล้วในความทรงจำของ ประชากรเมืองร้อยเอ็ดรุ่นปัจจุบัน ดังนั้นทางจังหวัดร้อยเอ็ดภายใต้การนำ ของสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด สถาบันการศึกษาต่างๆ และผู้ทรงคุณวุฒิ ในท้องถิ่นจึงถือโอกาสใ้บุญผะเหวดเป็นเวทีของการผลิตซ้ำความรู้และ สำนักทางประวัติศาสตร์ไว้ให้กับชาวเมืองร้อยเอ็ดผ่านขั้นตอนและกิจกรรม ต่าง ๆ ในประเพณีที่ยิ่งใหญ่นี้ ข้อเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมือง ร้อยเอ็ดได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ทั่วไป เด็กในโรงเรียนได้รับการสอน ประวัติศาสตร์ดังกล่าวในชั้นเรียนและประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสชม ขบวนแห่และคำบรรยายที่บอกเล่าอดีตของเมืองร้อยเอ็ดสาเกตนครควบคู่ ไปด้วยเวสสันดรชาดกอย่างน้อยปีละครั้ง

อนุสาวรีย์ที่เตือนใจให้ชาวเมืองร้อยเอ็ดรำลึกถึงอดีตเมืองสาเกต นครตามตำนานได้มากที่สุดและมีประสิทธิภาพมากที่สุดเห็นจะหนี ไม่พ้นประตูเมืองสาเกตนคร ซึ่งตั้งอยู่บริเวณทางเข้าสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์และบึงพลาญชัย ชาวเมืองร้อยเอ็ดทั่วไปเรียกว่า

“ประตูเหลือง” เนื่องจากทาสีเหลืองขมึน เดิมทาสีขาว ประตูสาเกตนคร เป็นซุ้มประตูขนาดใหญ่ ก่อสร้างแล้วเสร็จสมบูรณ์เมื่อปี พ.ศ. 2542 สร้างคร่อมถนน 2 เลนบริเวณทางเข้าบึงพลาญชัย ส่วนยอดสูงสุดของ ประตูเป็นตราสัญลักษณ์พระราชพิธีเฉลิมพระชนม์พรรษา 72 พรรษาของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลปัจจุบัน ถัดต่ำลงมาเป็นตรา สัญลักษณ์จังหวัดร้อยเอ็ด ตรงป้ายประตูเขียนคำว่า “สาเกตนคร” บริเวณเสาประตูด้านหนึ่งเขียนข้อความว่า “เกิดพระเกียรติ 72 พรรษา พลาอากาศเอกเกษม ทวีวัฒน์และครอบครัวสนับสนุนบสร้าง 1,899,999 บาท”¹³ ข้อความส่วนนี้เขียนไว้ตรงเสาประตูในระดับสายตา ใครก็ตามที่เดิน ผ่านเข้าออกประตูนี้จะรู้ได้ทันทีว่าใครเป็นคนบริจาคทรัพย์เพื่อสร้างประตู เมืองที่ยิ่งใหญ่นี้ ผู้ให้ข้อมูลของเราท่านหนึ่งบอกว่า ผู้ใจบุญท่านนี้เป็นญาติสนิทของนักการเมืองท้องถิ่นคนสำคัญของจังหวัดร้อยเอ็ด¹⁴

แม้ว่าประตูสาเกตนครจะก่อสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นการเกิดพระเกียรติ 72 พรรษา แต่เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์และการใช้ประโยชน์ที่แท้จริงแล้ว ซุ้มประตูเมืองขนาดใหญ่นี้เป็นสิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้นเพราะประเพณี บุญสะเทวดและเป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมของบุญสะเทวดที่ทางจังหวัด ต้องการตอกย้ำถึงอดีตของเมืองร้อยเอ็ดที่เคยรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางของ พุทธศาสนามาแต่โบราณ ความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาที่เมืองสาเกต นครนั่นเองที่ตอกย้ำที่มาของมหาเวสสันดรชาดกและความสำคัญ บุญสะเทวดาร้อยเอ็ด ในเอกสารกำหนดการพิธีเปิดงานบุญสะเทวดจังหวัด ร้อยเอ็ดประจำปี 2543 เรียกประตูนี้ว่า “ประตูนครสีพีจำลอง” (จังหวัด ร้อยเอ็ด 2543) ดังนั้น ประตูสาเกตนคร แท้ที่จริงก็คือประตูจำลอง ของนครสีพีในเรื่องเวสสันดรชาดกนั่นเอง

¹³ กนกพร ดีบุรี. บันทึกลานานบุญสะเทวดาร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

¹⁴ กนกพร ดีบุรี. บันทึกลานานบุญสะเทวดาร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

อย่างไรก็ตาม ชุมประตุมืองสาเกตนครบอกอะไรหลายอย่างในตัวเอง กล่าวคือ

ประการแรก ประตุมืองเป็นรูปธรรมที่ช่วยยืนยันภาพในจินตนาการของเมืองสาเกตนครที่ได้รับรู้จากตำนานอุรังคธาตุและข้อเขียนทางประวัติศาสตร์ของเมืองที่ทางจังหวัดเผยแพร่และต้องการให้ชาวเมืองร้อยเอ็ดและคนทั่วไปได้รับรู้ นักประวัติศาสตร์ทุกวันนี้คงจะยืนยันได้ถึงความทรงจำและจินตนาการล้วนแต่เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางการเมืองและไม่มีสิ่งประดิษฐ์ทางการเมืองใดๆ ที่ทรงพลังอำนาจเท่ากับการก่อสร้างอนุสาวรีย์หรือการให้ตัวตนและรูปร่างหน้าตากับความทรงจำและจินตนาการ

ประการที่สอง ประตุมืองสาเกตนครสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการประดิษฐ์บุญชะเหวดร้อยเอ็ดของทางราชการ นั่นคือ ช่วยยืนยันว่าการที่ทางจังหวัดได้ประกาศเอาบุญชะเหวดมาเป็นประเพณีประจำปีของจังหวัดนั้นไม่ใช่เรื่องโคมลอยของข้าราชการและผู้ทรงคุณวุฒิในจังหวัดโดยไม่มีหลักฐานมายืนยัน ประตุมืองสาเกตนครจึงเป็นรูปธรรมที่สรุปรวบรวมเอาความรู้ ความทรงจำและประวัติศาสตร์ทั้งหมดของเมืองร้อยเอ็ดได้อย่างหนักแน่น พร้อมกับบอกว่าข้อเสนอของทางราชการในการยึดเอาบุญชะเหวดจากชาวบ้านมาจัดให้ยิ่งใหญ่อลังการและยกให้บุญชะเหวดเป็นหน้าเป็นตาของจังหวัดร้อยเอ็ดนั้นเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง ถ้าใครยังเคลือบแคลงใจหรือมีปัญหาเกี่ยวกับดุลพินิจในการเล่นการเมืองวัฒนธรรมของทางจังหวัด ให้ไปดูที่ประตุมืองสาเกตนครเอาเอง คำตอบทุกอย่างอยู่ตรงนั้นพร้อมแล้ว

ประการสุดท้าย ประตุมืองสาเกตนครช่วยเพิ่มพลังอำนาจของความคิดดีสิทธิ์และความเคร่งขรึมสมจริงให้กับขบวนแห่บุญชะเหวดในพิธีเปิดงานและกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดงาน เมื่อขบวนแห่ที่บอกเล่าเรื่องราวในเวสต์อันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ลอดผ่านชุมประตุมืองเข้ามาสู่ประรำพิธีกลางใน

วันเปิดงานอย่างเป็นทางการ ผู้ชมทั้งหลายไม่เพียงแต่ชื่นชมกับความงดงามและอลังการของขบวนแห่และการแสดงต่าง ๆ เท่านั้น หากเปลอจินตนาการย้อนกลับไปว่า ขบวนแห่และการแสดงที่อยู่เบื้องหน้านั้นน่าจะเป็นจริงในสมัยพุทธกาล เหตุการณ์จริงเหล่านั้นน่าจะเกิดขึ้นที่เมืองสาเกตนครด้วยเพราะมีประตูเมืองเป็นฉากสำคัญอยู่เบื้องหลัง อาจกล่าวได้ว่า เหตุการณ์ในเวสสันดรชาดกและเมืองสาเกตนครที่เคยรุ่งเรืองในอดีตก็ฟื้นคืนกลับมามีชีวิตในจินตนาการของผู้ชมอีกครั้งโดยมีขุมประตูสาเกตนครเป็นประจักษ์พยานที่สำคัญ

3. ศาลาปะรำพิธีกลาง ทุงพะหวัดร้อยเอ็ดในปี พ.ศ. 2543 มีปะรำพิธีทั้งหมด 4 หลัง ตั้งเรียงรายริมถนนทางเข้าบึงพลาญชัยทางประตูสาเกตนคร ปะรำพิธีทั้ง 4 หลังถ้านับจากทางเข้าประตูสาเกตนครจะเป็นปะรำพิธีหลังแรกสำหรับพระภิกษุสงฆ์จำนวน 101 รูป หลังที่สองสำหรับเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์และคณะทำงานอำนวยความสะดวกด้านต่างๆ หลังที่สามเป็นปะรำพิธีที่นั่งของประชาชนในพิธี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัด นักการเมืองในท้องถิ่นและแขกรับเชิญบุคคลสำคัญต่าง ๆ ส่วนหลังสุดท้ายถัดเข้าไปติดกับอฒจันทร์ผู้ชมเป็นที่นั่งของคณะทำงานแผนกต่าง ๆ ของทางจังหวัด เช่น ฝ่ายบัญชี ฝ่ายสาธารณสุขและพยาบาล ฝ่ายรักษาความปลอดภัย ฯลฯ ปะรำทั้งหมดสร้างเป็นลักษณะเวทีปูพื้นด้วยไม้กระดาน หลังคากระเบื้องตกแต่งอย่างสวยงามวิจิตรบรรจงด้วยผ้าระบายสีฟ้าสลับด้วยกลีบสีชมพู

ทางจังหวัดร้อยเอ็ดใช้ทุงพะหวัดที่เป็นผลงานจากการประกวดทุงพะหวัดในปี พ.ศ. 2542 จำนวนมากในการประดับและตกแต่งปะรำพิธีทั้ง 4 หลัง ทุงพะหวัดที่ใช้ประดับศาลาปะรำพิธีส่วนใหญ่ขนาดกว้างประมาณ 2 ฟุต ยาวประมาณ 2-3 เมตร ผ้าพื้นเป็นผ้าทอสลับลวดลายต่างๆ เช่น ลายจิด ลายรูปสัตว์และลายดอกไม้ต่างๆ ที่พบในผ้าทอมือของอีสานทั่วไป

ผ้าทงส่วนใหญ่มีสีแดงเลือดหมู สีเขียวใบไม้ และสีเหลืองขมิ้น ผ้าทงหลายผืนเป็นผ้าทอมือย้อมสีธรรมชาติที่ได้จากเปลือกไม้ ใบไม้ ครั้ง ดิน ฯลฯ เนื่องจากเป็นผ้าทงผะเหวดที่จัดทำขึ้นเพื่อการประกวด ดังนั้นทงแทบทุกผืนจะมีข้อความที่เกี่ยวกับกำขวัณของจังหวัดร้อยเอ็ดและบุญผะเหวดอยู่อย่างชัดเจน เช่น “ผ้าไหมชั้นดี สตรีโสภา ทุงกุลาสดใสงานาใหญ่บุญผะเหวด บุญผะเหวดร้อยเอ็ด ฝนโบกขรพรรษ”¹⁵ เจ้าหน้าที่จากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดร้อยเอ็ดท่านหนึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับทงผะเหวดที่ใช้ในการตกแต่งประรำพิธีว่า “...ขงผะเหวดที่เห็นติดหมายเลขเพราะว่าเมื่อปีที่แล้ว [2542] ได้จัดการประกวดทงผะเหวดขึ้น ได้ผู้ชนะเลิศรางวัลที่ 1-5 ปีนี้จึงนำมาติดโชว์ไว้เพื่อให้ดูเหมาะกับงาน และเพื่อความสวยงามแก่แขกผู้มีเกียรติที่จะมาร่วมงานครั้งนี้ ปีนี้ [2543] ไม่ได้จัดการประกวดทงผะเหวดเลย ทงผะเหวดจะมีการปกคลุมตายบนเนื้อผ้าเป็นชื่อกัณฑ์ต่าง ๆ เช่น กัณฑ์ชุกก กัณฑ์กุมาร เป็นต้น”¹⁶

นอกจากนี้ พวกเรายังสังเกตเห็นเครื่องตกแต่งในศาลาปะรำพิธีทั้ง 4 หลังที่คณะกรรมการจัดงานพยายามตกแต่งให้เหมือนกับศาลาโรงธรรมตามตำราการจัดบุญผะเหวดของชาวอีสานทั่วไป เครื่องตกแต่งอื่น ๆ ได้แก่ พวงมาลัยดอกไม้พื้นบ้าน เช่น ดอกสะแบง [กราด ตะแบง เหียงหรือเหียงกราด] ดอกลิ้นฟ้า เครือกล้วย ทะลายมะพร้าว โองน้ำ ทุงชนิดต่าง ๆ และทงรูปสัตว์ เช่น เต่า จระเข้ แม้ว่าคณะกรรมการจะตกแต่งปะรำพิธีไม่ได้ตามตำราทั้งหมด แต่ส่วนใหญ่ก็เรียกได้ว่าปะรำพิธีทั้ง 4 หลังก็ไม่ได้ผิดแผกไปจากตำราของประเพณีการจัดบุญผะเหวดดั้งเดิมมากนัก ที่สำคัญก็คือ ปะรำพิธีทั้งหมดหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเหมือนกันหันหน้าเข้าหาบึงปลาอุทัยซึ่งเป็นอาณาบริเวณทางกายภาพของการจัดงานบุญผะเหวด ที่ตั้งของธรรมมาสน์ ศาลาโรงธรรมและที่ประดิษฐานพระอุปคุต

¹⁵ สุริยา สมุกุปต์. บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

¹⁶ ปรีชา ศรีโซธ. บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

จุดที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งของประรำพิธีทั้ง 4 หลังก็คือ หันหน้าเข้าหาพระราชนุสาวรีย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 และหันหน้าเข้าป้ายขนาดมหึมาที่มีข้อความต้อนรับประธานในพิธี ได้แก่ นางสาวกัญญา ศิลปอาชา รมช. กระทรวงศึกษาธิการ ท่าเลที่ตั้งดังกล่าวเสมือนเป็นการวางแผนที่แยบยลอีกอย่างหนึ่ง กล่าวคือ เมื่อประธานทั้งฝ่ายชมราวาสและฝ่ายสงฆ์ รวมทั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และแขกผู้มีเกียรตินั่งประจำที่นั่งบนประรำพิธี ทุกคนจะต้องสะดุดตาสะดุดใจกับป้ายดังกล่าวซึ่งเขียนข้อความไว้อย่างชัดเจนว่า “ชาวจังหวัดร้อยเอ็ดยินดีต้อนรับ ฯพณฯ กัญญา ศิลปอาชา รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ประธานในพิธีเปิดงานบุญผะเหวดปี 2543”¹⁷

4. ศาลาที่ประดิษฐานพระอุปกุศและประกอบพิธีเทศน์มหาชาติในกรณีของการจัดงานบุญผะเหวดตามประเพณีดั้งเดิมของชาวบ้านภาคอีสาน ศาลาดังกล่าวจะเรียกว่า ศาลาโรงธรรม ซึ่งเป็นเสมือนศูนย์กลางของการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญของบุญผะเหวด แต่ในกรณีของบุญผะเหวดร้อยเอ็ดในปี 2543 ศาลาดังกล่าวตั้งอยู่ที่บริเวณเกาะกลางบึงพลานุชัยที่เรียกกันว่า “ดอนกกกานา” หรือเกาะกลางบึงที่มีต้นก้ามปู [ต้นจันทน์] ขนาดใหญ่เป็นเครื่องหมายทางกายภาพที่สำคัญ พื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นที่ดินที่ถูกปรับแต่งเพื่อที่จะก่อสร้างเป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารเยาวชนของจังหวัดร้อยเอ็ดในอนาคต

เป็นที่น่าสังเกตว่า การตั้งศาลาบริเวณดังกล่าวเป็นการแบ่งแยกที่ชัดเจนจากศาลาประรำพิธีทั้ง 4 หลัง ซึ่งใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีเปิดงานอย่างเป็นทางการ เนื่องจากประรำพิธีใช้เป็นสถานที่ต้อนรับแขกผู้มีเกียรติ สถานที่สำหรับการจัดแสดงขบวนแห่และการแสดงศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ และเป็นสถานที่ที่ไม่ได้อยู่ในอาณาเขตของการล้อมรอบของผ้าผะเหวด

¹⁷ พัฒนา กิติอาษา. บันทึกถาวรบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

ผืนที่ยาวที่สุดในโลก ดังนั้น ศาลาโรงธรรมที่ตอนกนกจำนาจึงเป็นเรื่องของพิธีกรรมทางศาสนาเป็นสำคัญและถูกแยกออกจากเรื่องของพิธีกรรมทางโลกอย่างเห็นได้ชัด

ศาลาโรงธรรมสำหรับการเทศน์มหาชาติของบุญผะเหวดร้อยเอ็ดในปี 2543 ไม่ได้มีลักษณะเป็นศาลาหรือสิ่งก่อสร้างถาวรแต่อย่างใด เป็นเพียงการใช้เต็นท์กางต่อจากด้านหลังเวทีแสดงเอนกประสงค์ของบึงพลาญชัยสำหรับวางโต๊ะหมู่บูชาที่มีพระพุทธรูปหรือพระประธานและดอกไม้รูปเทียน รวมทั้งที่นั่งของพระภิกษุสงฆ์ที่นิมนต์มาเทศน์กัณฑ์ต่าง ๆ นอกจากนี้เต็นท์อีกชุดหนึ่งได้กางต่อออกไปสำหรับห้อย “ขันกะหย่อง”¹⁸ ที่วางข้าวพันก้อน โดยภาพรวมแล้ว เต็นท์ที่ใช้แทนศาลาโรงธรรมกางเป็นทางยาวรูปสี่เหลี่ยมยกเว้นทางเข้าที่เปิดโล่งไว้ พื้นที่ว่างตรงกลางของเต็นท์เป็นที่ตั้งธรรมมาสน์หรือ “ที่พระสงฆ์นั่งแสดงธรรมแก่พุทธศาสนิกชน” (คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานบุญผะเหวด... 2543: 33) และเครื่องบูชาประกอบบุญผะเหวดทั้งหมด เช่น ทะลายมะพร้าว เครื่องถ้วย กอฮ้อย พักทอง ข้าวต้มมัด หมากพลู บุหรี่มวนใต้ใบตอง ฯลฯ เครื่องบูชาเหล่านี้ตกแต่งอยู่บริเวณฐานที่ตั้งของธรรมมาสน์เป็นการตกแต่งที่เพิ่มความสำคัญและอลังการของธรรมมาสน์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่งของบุญผะเหวด ที่นั่งที่เตรียมไว้สำหรับพระสงฆ์นั้น นอกจากจะปูเสื่อ (สาด) แล้วยังมีอาสนะสำหรับรองนั่งจัดไว้จำนวน 10 ที่ ส่วนที่นั่งของญาติโยมที่มาร่วมฟังเทศน์ก็ปูเสื่อคลุมพื้นดินบริเวณใต้เต็นท์ทั้งหมด ส่วนสถานที่ประดิษฐานพระอุทิศตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของธรรมาสน์ติดกับโต๊ะหมู่บูชา พระอุทิศหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตก

¹⁸ “ขันกะหย่อง” เป็นภาชนะอย่างหนึ่งของชาวอีสาน สานด้วยไม้ไผ่เป็นรูปทรงกลม ส่วนมากจะมีขนาด 10–12 นิ้ว สูงประมาณ 12 นิ้ว หรือ 1 คอก ส่วนฐานและส่วนบนกว้างและลดตรงกลาง ขันกะหย่องทำขึ้นเพื่อใช้แทนขันบูชาที่ใส่ดอกไม้รูปเทียนเวลาจะถวายดอกไม้รูปเทียนแด่พระภิกษุสงฆ์ (คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานบุญผะเหวด... 2543: 35) ขันกะหย่องมีทั้งที่เป็นแบบแผ่นสำหรับห้อยตามเสา ไขว้วางข้าวพันก้อนและแบบตั้งที่มีลักษณะคล้ายกับขันบูชาที่ทำด้วยสแตนเลสหรือทองเหลือง

ประหนึ่งว่าทำหน้าที่ดูแลและให้การคุ้มครองพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์อยู่ตลอดเวลา ด้านหลังอาสนะของพระมีเครื่องเสียงและคนคุมเครื่องจำนวน 2 คน เครื่องเสียงตั้งอยู่ติดกับเวทีแสดงเอนกประสงค์ ซึ่งได้ประยุกต์ใช้เป็นโรงครัวสำหรับทำเตรียมอาหารถวายเพลและจันทน์ให้กับพระที่ทำหน้าที่สวดกัณฑ์เทศน์มหาชาติกัณฑ์ต่าง ๆ¹⁹

ขบวนแห่พระอุปัชฌ์พระราชทาน บุญพะหวัดร้อยเอ็ดในปี 2543 เริ่มต้นด้วยกิจกรรมสำคัญอย่างหนึ่ง นั่นคือ พิธีอัญเชิญและแห่พระอุปัชฌ์จากวัดบึงพระลานชัยไปตามถนนสายสำคัญรอบเมือง แล้วนำมาประดิษฐานไว้ที่บริเวณศาลาโรงธรรมที่เตรียมไว้ที่ดอนกกคำนาหรือเกาะกลางบึงพลาญชัย พิธีดังกล่าวเริ่มขึ้นในตอนบ่ายแก่ๆ ของวันที่ 10 มีนาคม 2543 เวลาที่ทางคณะกรรมการจัดงานบุญพะหวัดระบุไว้ในกำหนดการของพิธีอย่างเป็นทางการคือ 16.30 น. เป็นต้นไป

ชาวร้อยเอ็ดและพุทธศาสนิกชนทั่วไปเชื่อว่าพระอุปัชฌ์เป็นพระอรหันต์สาวกของพระพุทธเจ้า เชื่อกันว่าพระอุปัชฌ์มีชีวิตอยู่ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระอุปัชฌ์มีความเชี่ยวชาญทั้งด้านสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน จำศีลภาวนาในวิหารแก้วกลางสระคือทะเล พระอุปัชฌ์มีอุทธานุภาพมากป็นพิเศษและมีความสามารถในการปราบพญามารทั้งหลายที่มารังควานพิธีกรรมที่สำคัญในพุทธศาสนา พระอุปัชฌ์ในจินตนาการของพุทธศาสนิกชนในประเทศไทยนั้น พระเศียรจะปกคลุมด้วยใบบัว ฐานมีสัตว์น้ำ พวกกุ้ง หอย ปู ปลา เต่า และงู ซึ่งหมายถึงวิหารอยู่กลางสระคือทะเล (โปรดดูรายละเอียดใน คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานบุญพะหวัด 2543: 26) แน่นนอนว่า พุทธศาสนพิธีที่สำคัญเช่นบุญพะหวัดย่อมมีประเพณีอัญเชิญพระอุปัชฌ์มาประดิษฐาน

¹⁹ พัฒนา กิติยาธา. บันทึกสนามบุญพะหวัดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543; กนกพร คัมภีร์. บันทึกสนามบุญพะหวัดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543; ปรีชา ศรีไชย. บันทึกสนามบุญพะหวัดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

ในบริเวณประกอบพิธี เพื่อคอยปกป้องมารและคุ้มครองดูแลให้กิจกรรมต่าง ๆ ของพิธีลุล่วงไปด้วยดีและประสบผลสำเร็จ

พระอุปกุศของจังหวัดร้อยเอ็ดประดิษฐานอยู่ที่วัดมิ่งพระลานชัย มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 ซึ่งเป็นปีที่สร้างพระอุกุตพระราชทานคู่กับบุญผะเหวดร้อยเอ็ดเสร็จสิ้นสมบูรณ์ ตั้งแต่ปีนั้นเป็นต้นมาธรรมเนียมปฏิบัติของชาวจังหวัดร้อยเอ็ดในการทำพิธีอัญเชิญพระอุกุตและขบวนแห่พระอุกุตจึงเริ่มต้นขึ้นที่หอพระไตรปิฎกที่ชื่อว่า “หอไตรมิ่งเมือง” (ชั้น 3) ตั้งอยู่กลางสระชัยมงคล วัดมิ่งพระลานชัย อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อเดินทางไปถึงบริเวณงาน พวกเราได้เรียนรู้เพิ่มเติมว่า วันที่ 10 มีนาคมของทุกปีเป็นวันคล้ายวันเกิดของพระเทพบัณฑิต²⁰ เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ดและเจ้าคณะภาค 10 พระเทพบัณฑิตเป็นผู้ก่อตั้งกองทุนนิธิพระราชสารสุทธิ (สมณศักดิ์เดิมของพระเทพบัณฑิตเมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเป็นรองเจ้าคณะจังหวัด) กองทุนเพื่อการศึกษาดังกล่าวจะมอบทุนการศึกษาให้กับเด็กนักเรียนในชนบทที่มีฐานะยากจนและขาดแคลนทุนทรัพย์ปีละ 25 ทุนๆ ละ 500 บาท ในปี 2543 นักเรียนที่เข้ารับมอบทุนการศึกษามาจากโรงเรียนบ้านอึ้งอองและบ้านหนองแคน ตำบลอึ้งออง อำเภอดุสิตพัฒนาริมทาง จังหวัดร้อยเอ็ด นอกจาก โรงเรียน 2 แห่งนี้แล้ว พระเทพบัณฑิตยังมอบทุนการศึกษาให้นักเรียนจากโรงเรียนอีก 7 แห่ง ๆ ละ 10,000 บาท เนื่องจากนักเรียนจากทั้ง 7 แห่ง ไม่สามารถเดินทาง

²⁰ พระเทพบัณฑิตเกิดที่บ้านหนองหนอง ตำบลอึ้งออง อำเภอดุสิตพัฒนาริมทาง จังหวัดร้อยเอ็ด ท่านมาจากครอบครัวยากจน เมื่อท่านบวชเรียนจนประสบความสำเร็จท่านเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาในฐานะที่เป็นเครื่องมือยกระดับคุณภาพชีวิตและแก้ปัญหาความยากจนในชนบท ท่านจึงได้ก่อตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาสำหรับเด็กยากจนในชนบทขึ้น ท่านตั้งปณิธานว่าจะก่อตั้งกองทุนนี้ให้ถึง 101 ล้านบาท (ตามชื่อจังหวัด) ในปี 2543 ท่านบริจาคเงินจำนวน 400,000 บาทเพื่อสร้างโรงเรียนบ้านหนองหนองบ้านเกิดของท่านจำนวน 1 หลัง รวมทั้งบริจาคเงินมากกว่า 1,000,000 บาทเพื่อก่อสร้างหอประชุมและอาคารเรียน ทางโรงเรียนได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนจากเดิมโรงเรียนบ้านหนองหนองเป็นโรงเรียนพระราชสารสุทธิอนุสรณ์ ท่านได้รับสมณศักดิ์ชั้นพระเทพเมื่อปี พ.ศ. 2549 และเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาปรัชญาแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยมหาสารคาม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม (ปรีชา ศรีโชค, บัณฑิตกษามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด, 10 มีนาคม 2543)

เข้ารับทุนการศึกษาได้ด้วยตนเอง ท่านจึงมอบเงินทุนให้แต่ละโรงเรียนไปจัดการกันเอง หลังพิธีมอบทุนการศึกษาเสร็จสิ้นลง พระเทพบัณฑิตได้ให้โอวาทโดยกล่าวเป็นภาษาไทยกลาง เนื้อความในโอวาทของท่านได้เน้นเรื่องการพัฒนาคนและพัฒนากันเมืองผ่านการให้การศึกษา ท่านเห็นว่า การพัฒนาใด ๆ ก็ตามสามารถแบ่งออกเป็น 6 อย่าง ได้แก่ (1) พัฒนาตนเอง (2) พัฒนาคนให้มีความรู้และคุณธรรม (3) พัฒนางาน (4) พัฒนาสถานที่ (5) พัฒนาแนวร่วม และ(6) พัฒนาทุน ต่อจากนั้น พิธีกรของงานก็ประกาศเชิญชวนผู้มีจิตศรัทธาร่วมทำบุญโดยการบริจาคเงินสมทบกองทุนเพื่อการศึกษาดังกล่าวเพิ่มเติม²¹ อาจจะเป็นการบังเอิญที่พิธีมอบทุนการศึกษาของกองทุนนิธิพระราชสารสุทธิตรงกับวันแห่พระอุทิศของบุญพระเวศร้อยเอ็ดในปี พ.ศ. 2543 แต่พิธีการดังกล่าวก็เกิดขึ้นในบริบทเดียวกัน การบริจาคของท่านเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะภาค 10 ผู้เป็นประมุขทางสงฆ์ของจังหวัดก็ถือได้ว่าเป็นการสืบทอดการบริจาคทานซึ่งเป็นอุดมการณ์ทางพุทธศาสนาที่สำคัญและเป็นการบำเพ็ญบารมีที่เป็นหัวใจสำคัญของเรื่องเวศสันดรชาดกด้วย

พิธีแห่พระอุทิศเริ่มต้นขึ้นเมื่อเวลาประมาณ 16.30 น. ผู้เข้าร่วมพิธีอัญเชิญและแห่อุทิศประกอบด้วยบุคคลหลายกลุ่ม แต่ข้าราชการจากหน่วยงานต่าง ๆ ของจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นกลุ่มผู้เข้าร่วมพิธีกลุ่มใหญ่ที่สุด ข้าราชการจากสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด ศูนย์วัฒนธรรมประจำจังหวัด วิทยาลัยการอาชีพพนมไพร ทหารจากกองพลทหารราบที่ 6 และนักเรียนนักศึกษาจากสถานศึกษาในตัวจังหวัดต่างก็มาพร้อมกันที่บริเวณวัดบึงพระลานชัย ข้าราชการส่วนใหญ่ใส่เสื้อผ้าใหม่พื้นบ้านหลากสี ผู้ชายสวมเสื้อผ้าใหม่ตัดเป็นทรงพระราชทานมีทั้งสีพื้นสีเดียวล้วน และผ้าที่มีลวดลาย กางเกงขายาวทรงสุภาพ รองเท้าหนังสีดำ ส่วนผู้หญิงจะใส่ชุดผ้าไหม ทั้งผ้าจีนและเสื้อที่ตัดด้วยผ้าไหมที่มีลวดลายและสีสัน

²¹ ปรีชา ศรีโซบ, บันทึกสนทนากับบุญพระเวศร้อยเอ็ด, 10 มีนาคม 2543.

เหมือนกัน ทหารแต่งเครื่องแบบสีเขียวจี๊ม่า และนักเรียนนักศึกษาแต่งเครื่องแบบประจำสถาบันของตนเอง นอกจากนี้ยังมีคณะอุบาสกอุบาสิกาของวัดบึงพระลานชัยและวัดใกล้เคียงแต่งชุดขาวเสื้อขาวและผ้าซิ่นสีขาวมาร่วมพิธี อัญเชิญพระอุปคุตด้วย²²

นายอัครพงษ์ พยัคฆ์บุตร ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดเดินทางมาเป็นประธานพิธีอัญเชิญพระอุปคุตพระราชทานโดยมีนายชัยศักดิ์ ไชยศรี ผู้อำนวยการวิทยาลัยการอาชีพพนมไพรเป็นผู้ดำเนินการสำคัญในพิธี ท่านผู้นี้เป็นผู้ที่มีความรู้และความชำนาญเกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับพระอุปคุตและบุญชะเหวดมากเป็นพิเศษ เพราะเป็นผู้รับผิดชอบงานมาตั้งแต่บุญชะเหวดครั้งแรกในปี พ.ศ. 2534 เมื่อเวลาประมาณ 16.30 น. ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดทำหน้าที่เป็นผู้อัญเชิญพระอุปคุตจากที่ประดิษฐานลงบนเสลี่ยงด้วยตัวเอง ในระหว่างนั้น พระสงฆ์จำนวน 9 รูปทำหน้าที่สวดมนต์ไหว้พระพร้อมกับคำอาราธนาและคาถาบูชาพระอุปคุต (โปรดดูรายละเอียดใน สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด 2538) ขบวนทหารประมาณ 20 นายทำหน้าที่อัญเชิญธงชาติและหามเสลี่ยงพระอุปคุต ส่วนขบวนนักเรียนอัญเชิญธงธรรมจักรสีเหลืองประกอบกันเป็นริ้วขบวน ทหาร 4 นายทำหน้าที่ยกเสลี่ยงพระอุปคุตลงจากหอไตรมิ่งเมือง ในขั้นแรกยกเสลี่ยงไว้ในระดับเอว เมื่อเดินออกมาพ้นบริเวณหอไตรแล้วจึงยกใส่ป่าหาม เพื่อออกไปสมทบขบวนแห่ที่รออยู่บริเวณถนนหน้าวัดบึงพระลานชัย จากนั้นขบวนแห่พระอุปคุตพระราชทานก็เริ่มเคลื่อนไปตามถนนเพื่อมุ่งหน้าสู่ใจกลางเมืองร้อยเอ็ด²³

ขบวนแห่พระอุปคุตพระราชทานของจังหวัดร้อยเอ็ดประกอบด้วยริ้วขบวนต่าง ๆ เรียงตามลำดับดังนี้

²² ปรีชา ศรีไชย, บันทึกสมณามบุญชะเหวดร้อยเอ็ด, 10 มีนาคม 2543.

²³ ปรีชา ศรีไชย, บันทึกสมณามบุญชะเหวดร้อยเอ็ด, 10 มีนาคม 2543; สดภาพ อุ่นแสง, บันทึกสมณามบุญชะเหวดร้อยเอ็ด, 10 มีนาคม 2543.

“ขบวนที่ 1 เป็นรถตำรวจจราจร 2 คันจากสถานีตำรวจภูธร
อำเภอเมืองร้อยเอ็ดทำหน้าที่วิ่งนำหน้าขบวนอย่างช้า ๆ

ขบวนที่ 2 รถประชาสัมพันธ์ เป็นรถปิคอัพกระบะ
ติดเครื่องกระจายเสียงของ ส.ส. ฉลาด ขามช่วง (พรรค
ประชาธิปัตย์) ผู้ประกาศได้เชิญชวนให้พี่น้องประชาชน
ชาวเมืองร้อยเอ็ดให้มาร่วมขบวนแห่และเล่าถึงความสำคัญ
ของงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ด

ขบวนที่ 3 รถบรรทุกห้องขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ
80 เซนติเมตร แวนอยู่บนราวไม้บนรถกระบะที่ใช้เป็น
พาหนะสำหรับบรรทุก บนรถบรรทุกห้องมีทหารประจำอยู่
2 นายผลัดกันลั่นฆ้องเป็นระยะตลอดเส้นทาง ทหารทั้ง
2 นายลั่นฆ้องก่อนข้างดี การตีฆ้องเป็นการให้สัญญาณแก่
ชาวเมืองร้อยเอ็ดว่า ขบวนแห่พระอุปัศฌ์และบุญผะเหวด
เริ่มขึ้นแล้ว

ขบวนที่ 4 ป้ายพระอุปัศฌ์ มีชายและหญิงถือป้ายชื่อ
พระอุปัศฌ์คนละข้าง เดินร่วมในขบวนแห่พระอุปัศฌ์
พระราชทานไปตามถนนเส้นต่าง ๆ ของเมืองร้อยเอ็ด

ขบวนที่ 5 รั้วขบวนธงไตรรงค์ ทหารที่ทำหน้าที่ถือธงไตรรงค์
มีอยู่ประมาณ 20-30 คน ธงชาติผูกติดอยู่กับเสาไม้เนื้อแข็ง
ทหารที่ถือธงจะเอาเสาธงพาดป่า เสาธงชี้ขึ้นฟ้าทำมุมราว
60 องศา เวลาที่เดินในขบวนแห่ทหารในขบวนถือธงเดิน
ท่าทางสบาย ไม่ได้เดินแบบสวนสนามที่เน้นความพร้อม
เพรียงและระเบียบวินัยในแถวเป็นหลัก

ขบวนที่ 6 รั้วขบวนธงธรรมจักร ต่อจากขบวนธงชาติก็
เป็นขบวนธงธรรมจักรสี่เหลี่ยม ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของ

พุทธศาสนาและคณะสงฆ์ของไทย คณะนักเรียนจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในเมืองร้อยเอ็ดเป็นผู้ทำหน้าที่อัญเชิญรดน้ำสังข์

ขบวนที่ 7 เสลี่ยงอัญเชิญพระอุปคุตพระราชทาน ทหาร 4 นายทำหน้าที่หามเสลี่ยงประจำคานหามด้านหน้าและด้านหลังอย่างละ 2 คน บริเวณด้านหลังของเสลี่ยงพระอุปคุตพระราชทานเป็นขบวนของกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในจังหวัด นำโดยผู้ว่าราชการจังหวัดและศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด จากนั้นจะมีกลุ่มคนที่อัญเชิญเครื่องอัฐบริวารเดินตามขบวนด้วย

ขบวนที่ 8 กลุ่มทายกและทายิกาในชุดนุ่งขาวห่มขาว บางคนก็นุ่งชุดผ้าไหม สมาชิกของขบวนนี้เกือบทั้งหมดเป็นกลุ่มคนสูงอายุ จำนวนผู้หญิงมีมากกว่าผู้ชายอย่างเห็นได้ชัด ทั้งหมดมีประมาณ 70 คน ในกลุ่มนี้มีชาวบ้านทั่วไปและข้าราชการที่อายุมากแล้วร่วมขบวนด้วย

ขบวนที่ 9 นักเรียนและนักศึกษาจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในเมืองร้อยเอ็ด แบ่งเป็น 3 ตอน ได้แก่ ตอนแรกประกอบด้วยนักศึกษาจากวิทยาลัยเทคนิคร้อยเอ็ดและวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษาประมาณ 60 คน ตอนที่สองเป็นนักเรียนชั้นมัธยมปลายประมาณ 30 คน และตอนที่สามเป็นนักเรียนมัธยมต้น ซึ่งเป็นผู้หญิงล้วนประมาณ 100 คน

ขบวนที่ 10 รถประชาสัมพันธ์ของ ส.ส. อนุรักษ์ จุริมาศ เป็นรถปิคอัพสีขาว ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้พี่น้องประชาชนชาวเมืองร้อยเอ็ดเข้าร่วมขบวนแห่ไปตลอดเส้นทาง ทั้งยังได้ประกาศเชิญชวนให้พี่น้องประชาชนไป

ร่วมกินข้าวปั้นที่เต็นท์ของ ส.ส. อนุรักษ์ จุรีมาศ ในวันเปิดงานบุญผะเหวดอย่างเป็นทางการในวันที่ 11 มีนาคม 2543 ผู้ประกาศซึ่งเป็นผู้ขายวัยกลางคนได้ย้าอยู่ตลอดเวลาว่าประธานที่จะเดินทางมาเปิดงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดปีนี้ ได้แก่ ฯพณฯ กัญญา ศิลปอาชา รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ผู้ประกาศพูดภาษาถิ่นอีสานตลอดเวลา แน่แน่นอนว่า รถประชาสัมพันธ์ที่ปิดท้ายขบวนแห่พระอุปกุต์กันนี้เป็นของ ส.ส. อนุรักษ์ จุรีมาศและพี่น้องแห่งตระกูล จุรีมาศ ซึ่งเป็นตระกูลการเมืองที่สำคัญของจังหวัดร้อยเอ็ดนั่นเอง²⁴ รถประชาสัมพันธ์กันนี้ได้พูดถึง ส.ส. อนุรักษ์ จุรีมาศ บ่อยครั้งเป็นพิเศษโดยพูดข้อความที่ว่า “ส.ส. อนุรักษ์ จุรีมาศ สนับสนุนงานบุญผะเหวด สนับสนุนงานแสดงแสงเสียง [เรื่องเวสสันดรชาดก]”²⁵

ขบวนที่ 11 ขบวนสุดท้ายเป็นรถพยาบาล มีการแจกยาตามลำลีซบแอมโมเนียแก่เป็นลมวิงเวียนให้กับสมาชิกในขบวนแห่ต่าง ๆ โดยเฉพาะขบวนแห่ของผู้สูงอายุ ซึ่งหลายคนบ่นว่าเหนื่อยและทำท่าจะเป็นลม”²⁶

ขบวนแห่เริ่มเคลื่อนขบวนจริง ๆ เวลาประมาณ 17.00 น. และใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมงเต็มในการเดินทางผ่านถนนย่านการค้าที่สำคัญของตัวเมืองแล้วผ่านอ้อมกลับเข้ามายังบริเวณบึงปลาอุบชัยด้านประตูสาเกตนคร เพื่อที่จะอัญเชิญพระอุปกุต์พระราชทานไปประดิษฐานบริเวณที่ตั้งศาลาโรงธรรมชั่วคราวในเกาะกลางบึง ระหว่างทางที่ขบวนแห่ผ่านไป

²⁴ ปรีชา ศรีไชย, บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด, 10 มีนาคม 2543.

²⁵ สดภาพ อุ่นแดง, บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด, 10 มีนาคม 2543.

²⁶ สดภาพ อุ่นแดง, บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด, 10 มีนาคม 2543.

จะมีชาวบ้านร้านตลาดออกมาขึ้นขบวนแห่บริเวณหน้าบ้านของตนจำนวนมาก ชาวบ้านคนหนึ่งบอกพวกเราว่า “ทุกปีขบวนจะแห่รอบบึง ไม่มีคนเห็นมากนัก แต่ปีนี้แห่ตามถนนที่มีบ้านเรือนคนอยู่เยอะ”²⁷

พวกเราสังเกตเห็นว่าในระหว่างที่ขบวนแห่เคลื่อนผ่านไปตามถนนย่านการค้ากลางเมืองร้อยเอ็ด มีผู้หญิงนุ่งชุดขาวห่มขาว 2 คนถือขันขนาดใหญ่เดินตามขบวนด้านนอกเพื่อขอรับบริจาคเงินจากผู้มีจิตศรัทธา ผู้บริจาคก็เตรียมเงินแล้วหย่อนใส่ขันรับบริจาค ชาวเมืองร้อยเอ็ดหลายจุดได้ตั้งโต๊ะน้ำดื่มไว้สำหรับบริการผู้ร่วมขบวนแห่พระอุปคุตพระราชทานตลอดเส้นทาง

เวลาประมาณ 18.00 น. ขบวนแห่เข้าสู่ศาลโรงธรรมชั่วคราวเกาะกลางบึงพลาญชัยด้านประตูสาเกตนครเพื่อประดิษฐานพระอุปคุตพระราชทานในบริเวณดังกล่าว พระอุปคุตทำหน้าที่ปราบมารและคุ้มครองพิธีกรรมทั้งหมด โดยเฉพาะช่วงเทศน์มหาชาติและทำบุญตักบาตรข้าวพันก้อนในช่วงวันที่สองและสามของบุญผะเหวด พิธีการประดิษฐานพระอุปคุตบริเวณทิศตะวันออกของธรรมมาสน์นั้นเป็นไปอย่างเรียบง่าย ไม่มีขั้นตอนมากนัก ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นคนรับพระอุปคุตลงจากเสลี่ยงต่อจากผู้อำนวยการวิทยาลัยการอาชีพพนมไพรเพื่อนำไปประดิษฐานไว้ในมณฑปที่ประทับที่จัดเตรียมไว้ จากนั้นได้จุดธูปเทียนไหว้พระที่โต๊ะหมู่บูชาแล้วนำกล่าวคำบูชาพระอุปคุต เสร็จแล้วท่านจึงถวายดอกบัวแก่ พระอุปคุต ทายกทายิกาผู้สูงอายุจึงร่วมกันถวายดอกไม้โดยเฉพาะดอกบัว และธูปเทียนที่เตรียมมา²⁸ หลังจากนั้น สมาชิกส่วนใหญ่ที่ร่วมขบวนแห่ต่างก็แยกย้ายกันกลับบ้าน ข้าราชการและแขกผู้มีเกียรติ

²⁷ ตถาพร อุ่นแดง, บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด, 10 มีนาคม 2543.

²⁸ ตถาพร อุ่นแดง, บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด, 10 มีนาคม 2543; ปรีชา ศรีไชย, บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด, 10 มีนาคม 2543.

ส่วนหนึ่งต้องเตรียมตัวเพื่อเข้าร่วมงานเลี้ยงอาหารเย็นแบบพื้นบ้านอีสานที่เรียกว่า “งานพาแลง” และร่วมชมการแสดงแสงเสียงเรื่อง “เวตสันดรชาดก” ในบริเวณสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ในภาคกลางกินต่อไป

งานกินข้าวพาแลง งานเลี้ยงอาหารพื้นบ้านอีสานช่วงบุญผะเหวดร้อยเอ็ดเรียกว่า “งานกินข้าวพาแลง” งานเลี้ยงเริ่มขึ้นเวลาประมาณ 19.00 น. โดยจัดขึ้นบริเวณสนามหญ้าในสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์กลางบึงพลาญชัย งานพาแลงเลี้ยงอาหารอีสานกลางบึงพลาญชัยมีลักษณะคล้ายกับงานเลี้ยงขันโตกของทางภาคเหนือค่อนข้างมากและผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญคนหนึ่งก็ใช้คำว่า “ขันโตก” สลับกับคำว่า “พาแลง” ในความหมายอย่างเดียวกัน แต่ต่างกันเพียงอาหารพื้นบ้านอีสานที่เตรียมไว้บริการแขกผู้มีเกียรติเท่านั้น²⁹ คณะกรรมการจัดงานได้ปูเสื่อบนพื้นหญ้าและจัดเตรียมเบาะรองนั่งไว้พร้อมสำหรับแขกผู้มีเกียรติทุกคน สถานที่นั่งดังกล่าวจะอยู่ตรงหน้าเวทีการแสดงเพื่อให้แขกผู้มีเกียรติได้นั่งรับประทานอาหารอีสานบนพื้นหญ้าท่ามกลางบรรยากาศยามค่ำของบึงพลาญชัย บริเวณด้านหลังของเวทีการแสดงมีพระพุทธรูปซึ่งเป็นพระยืนปางห้ามญาติขนาดใหญ่ประดิษฐานอยู่ ชื่อเรียกอย่างเป็นทางการของพระยืนดังกล่าวคือ “พระพุทโธดมมงคลศาสดา” (คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานบุญผะเหวด... 2543: 8)

ผู้ให้ข้อมูลท่านหนึ่งบอกพวกเราว่า “แขกผู้มีเกียรติจะต้องจ่ายค่าอาหารพาแลงในราคาชุดละ 600 บาท ดังนั้นคนที่มากินข้าวพาแลงเกือบทั้งหมดจึงเป็นคนที่มียศด่างกั ข้าราชการ และกลุ่มของนักการเมืองในท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่”³⁰ พาแลงหนึ่งชุดนั่งจัดไว้สำหรับแขกที่มาร่วมงานจำนวน 8 คน ปีนี้ทางจังหวัดร้อยเอ็ดได้จัดไว้จำนวน 100 ชุด พร้อมกับได้พิมพ์บัตร งานพาแลงขึ้นแล้วขายให้กับข้าราชการ พ่อค้าคหบดี และ

²⁹ สดายุร อุ้มแดง, บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด, 10 มีนาคม 2543.

³⁰ ปวีธา ศรีไชย, บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด, 10 มีนาคม 2543.

นักการเมืองกลุ่มต่าง ๆ ในจังหวัดล่งหน้แล้ว พวกเราได้ข้อมูลมาว่า บัตรงานพาแลงขายหมดก่อนที่จะถึงวันงาน ชาวบ้านธรรมดาจึงไม่มีโอกาสซื้อบัตรเข้าไปกินข้าวพาแลงได้เลย ถึงจะมีบัตรเหลืออยู่ พวกเราก็คงจะมีชาวบ้านไม่กี่คนที่ตัดสินใจซื้อบัตรราคา 600 บาทสำหรับอาหารเย็นเพียงมื้อเดียว ในระหว่างการกินพาแลงนั้น แยกผู้มีเกียรติก็จะได้รับชมการแสดงบนเวทีชุดต่างๆ ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด หัวใจของการแสดงบนเวทีทั้งหมดอยู่ที่การแสดงประกอบแสงเสียงเรื่อง “เวสสันดรชาดก” หรือการนำเสนอเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรตั้งแต่ต้นจนจบ³¹

งานแสดงแสงเสียงเรื่อง “เวสสันดรชาดก” เป็นการแสดงบนเวทีที่รับผิดชอบและดำเนินการโดยวิทยาลัยนาฏศิลป์จังหวัดร้อยเอ็ด ภายใต้การสนับสนุนด้านงบประมาณก้อนใหญ่จากนักการเมืองในสังกัดพรรคชาติไทย ชาวเมืองร้อยเอ็ดรู้กันอย่างไม่เป็นทางการว่า “งบประมาณจัดงานแสดงแสงเสียงได้มาจากนายบรรหาร ศิลปอาชา หัวหน้าพรรคชาติไทยผู้เป็น “นายใหญ่” ในระดับชาติของนายอนุรักษ์ จูริมาศ ท่านได้บริจาคเงินสำหรับการเตรียมงานแสดงแสงเสียงในงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดปี 2543 มากกว่า 200,000 บาท นอกจากนี้ยังมีงบประมาณสนับสนุนบางส่วนสำหรับกิจกรรมนี้มาจากนายสันติย์ ว่องสันพงษ์ ที่ปรึกษานายพินิจ จารุสมบัติ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยจากพรรคเสรีธรรม”³²

ก่อนที่การแสดงแสงเสียงจะเริ่มขึ้น มีการแสดงบนเวทีหลายชุดโดยวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ดและชมรมอนุรักษ์เพลงเก่าสาเกตนคร ทั้งนี้เพื่อขับกล่อมแยกผู้มีเกียรติและสร้างบรรยากาศที่น่าอภิรมย์ให้กับงานกินข้าวพาแลงท่ามกลางบรรยากาศยามเย็นของบึงพลาญชัย ในเวลาเดียวกันนั้น

³¹ สถาพร อุ่นแดง. บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. 10 มีนาคม 2543.

³² สุริยา สมุทกุลปต์. บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543; สถาพร อุ่นแดง. บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. 10 มีนาคม 2543; ปรีชา ศรีไชย. บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. 10 มีนาคม 2543.

กลุ่มชาวบ้านร้านค้าต่าง ๆ ที่ไม่มีโอกาสซื้อบัตรเข้าไปนั่งกินข้าวพาสแองกับผู้มีเกียรติของเมืองร้อยเอ็ดทั้งหลายต่างก็เริ่มทยอยกันเข้ามาจับจองที่นั่งรอบนอกบริเวณที่จัดงานพาสแอง เพื่อชมการแสดงบนเวทีชุดต่าง ๆ พวกเราประมาณว่ากลุ่มผู้ชมดังกล่าวมีจำนวนมากกว่า 1,000 คน ทางคณะผู้จัดงานพาสแองใช้ไม้ไผ่ตั้งลำยาวประมาณ 1 เมตรทำรั้วกันชั้นแรก ส่วนรั้วกันชั้นที่สองใช้รั้วเหล็กของตำรวจจราจรเพื่อแบ่งแยกระหว่างพื้นที่นั่งกินข้าวพาสแองกับพื้นที่ของผู้ชมทั่วไป ภาพที่ปรากฏแก่สายตาของพวกเราจึงออกมาในลักษณะที่ว่า ชาวบ้านร้านค้าที่หอบลูกจูงหลานมาดูการแสดงบนเวทีชุดต่าง ๆ และการแสดงแสงเสียงเรื่องเวสสันดรชาดก ได้ชมรายการแสดง 2 อย่างไปพร้อมกัน อย่างแรกที่ได้รับชมโดยไม่ตั้งใจก็คือ บรรดากลุ่มแขกผู้มีเกียรติประมาณ 200 คนที่กำลังรับประทานอาหารพาสแองรสแซ่บตามที่กำลังเงิน 600 บาทจะซื้อหาได้ ส่วนอย่างที่สองก็คือ รายการแสดงบนเวทีที่พวกเขาตั้งใจมาชม ไม่น่าใจว่าชาวบ้านร้านค้าทั่วไปจะรู้สึกเหมือนกับพวกเราหรือไม่ว่า ระยะห่างทางสังคมและการยึดครองพื้นที่สาธารณะบริเวณบึงปลาอุบชัยในคืนนั้นกำลังถูกกำหนดด้วยเกียรติ โภกทรัพย์ และอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรสาธารณะ ชาวบ้านร้านค้าจึงเป็นได้เพียงผู้ชมไม่ใช่ท่านผู้มีเกียรติและทำได้เพียงรับชมการแสดงทั้งบนเวทีและบนพื้นหญ้าที่เรียกว่างานกินข้าวพาสแอง แม้ว่าอย่างหลังจะไม่ใช่การแสดงที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องตั้งใจจัดไว้เพื่อ “โชว์” โดยตรงก็ตาม

นักวิจัยในที่มของเรากคนหนึ่งได้มีโอกาสสังเกตและจดบันทึกเหตุการณ์ที่บ่งบอกถึงการแบ่งแยกระหว่างผู้มีเกียรติที่กำลังกินข้าวพาสแองกับผู้ชมทั่วไปมีใจความตอนหนึ่งว่า “[เมื่อการแสดงบนเวทีเริ่มขึ้น] ผมกับ [ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนหนึ่ง] ไปยืนดูการแสดงติดขอบด้านหน้าเวที ผมสังเกตเห็นว่ามีคน [ผู้ชม] เริ่มเบียดเข้ามายืนชิดติดขอบเวทีมากขึ้น

ทำให้บังกลุ่มคนที่กำลังนั่ง [กับพื้น] กินพาเลงและนั่งชมการแสดงแสงเสียงด้วย [ทันใจนั้น] ผู้ชายคนหนึ่งที่นั่งกินพาเลงอยู่ได้ลุกขึ้นไปบอกกลุ่มผู้ชมที่ยืนติดอยู่ขอบเวทีให้ขยับออกไปดู [การแสดง] ข้างนอก เพราะบังกลุ่มคนที่กินพาเลงนั้น ผมงับ [ผู้ให้ข้อมูล] จึงถอยออกมา”³³ แน่นอนว่า ผู้ชายคนนั้นไม่เพียงแต่เป็นหนึ่งในบรรดาแขกผู้มีเกียรติและมีอำนาจในจังหวัด หากยังเป็นผู้ที่ไม่รือร้อที่จะใช้เกียรติและอำนาจของตนเพื่อรักษาสิทธิของตนในพื้นที่สาธารณะเช่นนี้ ชายผู้นั้นยิ่งจะไม่ใส่ใจด้วยซ้ำว่ากลุ่มผู้ชมที่เขาไล่ให้ออกไปยืนดูการแสดงข้างนอกนั้นเป็นใครมาจากไหน แต่สิ่งที่เขาใส่ใจเป็นพิเศษก็คือ เขาต้องการรักษาสิทธิในการเป็นแขกผู้มีเกียรติของงาน สิทธิที่เขาได้มาด้วยการจ่ายเงินจำนวน 600 บาทเพื่อเข้าไปนั่งในพื้นที่และตำแหน่งที่ทรงเกียรตินั้น และเป็นสิทธิของเขาในฐานะผู้แสดงคนสำคัญคนหนึ่งในเวทีการประกวดประชันทางสังคมในท่ามกลางที่สาธารณะคือนั้น เขารู้สึกว่าเขาควรจะได้รับเกียรติมากกว่านี้ ชาวบ้านร้านตลาดธรรมดาเป็นใครและจะมาแย่งชิงสิทธิและเกียรติดังกล่าวไปอย่างง่ายๆ ได้อย่างไร เพราะฉะนั้นพวกคนเหล่านั้นจึงออกไปยืนดูการแสดงข้างนอก อย่างมียืนเกาะเกาะสายตาเป็นใช้ได้

การแสดงแสงเสียงเรื่อง “เวสตันคราชค” เริ่มต้นด้วยกลอนลำพรรณนาเกี่ยวกับความสำคัญของบุญชะเหวดและความร่มเย็นภายใต้ร่มบวรพระพุทธศาสนาของชาวไทยและชาวอีสาน โดยมีหมอลำ “ฉวีวรรณดำเนิน” อดีตราชินีหมอลำอีสาน (ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด) เป็นผู้นำเสนอกลอนลำที่ไพเราะและกินใจดังกล่าวเป็นที่น่าสังเกตว่า กลอนลำบุญชะเหวดร้อยเอ็ดของฉวีวรรณ ดำเนินเป็นเพียงสัญลักษณ์ของความเป็นพื้นบ้านของเมืองร้อยเอ็ดและภาคอีสานเพียงไม่กี่อย่างเท่านั้นที่ถูกนำเสนอในการแสดงแสงเสียงเรื่องเวสตันคราชค

³³ ปรีชา ศรีไชย. บันทึกสนามบุญชะเหวดร้อยเอ็ด. 10 มีนาคม 2543.

ส่วนที่เหลือไม่ว่าจะเป็นบทบรรยาย เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย การตกแต่งหน้าตา ทำร้ายและทำทางประกอบการแสดงต่างๆ ล้วนแต่ “ถูกประดิษฐ์” ขึ้นด้วยอิทธิพลทางด้านศิลปะของกรมศิลปากร (วิทยาลัยนาฏศิลป์ ร้อยเอ็ด) และบรรทัดฐานความงามทางศิลปะการแสดงของไทยภาคกลางแทบทั้งสิ้น พวกเราได้มีโอกาสสัมภาษณ์อาจารย์ฉวีวรรณ ดำเนิน ผ่านสายโทรศัพท์ทางไกลจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา และได้ทราบจากท่านว่า ในการจัดการแสดงบนเวทีเรื่อง “เวสสันดรชาดก” ในปีที่ 1 และ 2 [พ.ศ. 2534 และ 2535] เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับของผู้แสดงเป็นของพื้นบ้านอีสาน ภาษาที่ใช้และรูปแบบการแสดงก็เน้นความเป็นพื้นบ้านของภาคอีสาน ต่อมาทางจังหวัดร้อยเอ็ดได้สั่งให้ปรับการแสดงทั้งหมดเป็นแบบภาคกลางเพื่อให้ผู้ชมที่มาจากนอกจังหวัดได้เข้าใจ เป็นการดึงดูดให้คนเข้ามาร่วมงานมากขึ้น รูปแบบงานจึงปรากฏออกมาดังที่ได้นำเสนอไปในปี พ.ศ. 2543 นี้ บทบาทของอาจารย์ฉวีวรรณ ดำเนิน จึงถูกลดลงเหลือเพียงการ “ลำเปิดงาน” เป็นสำคัญ³⁴

การแสดงเสียงแสงเรื่อง “เวสสันดรชาดก” ยึดเอาเนื้อหาของชาดกตั้งแต่เริ่มต้นกัณฑ์แรกไปจนถึงกัณฑ์ที่ 13 เป็นหัวใจในการจัดลำดับการแสดงและดำเนินเรื่อง ทางฝ่ายกำกับการแสดงเปิดเทปเสียงบรรยายถึงความงามและความสำคัญของเวสสันดรชาดก จากนั้นจึงเริ่มต้นฉากแรกที่นางผุสดีจะลงมาจุติบนโลกมนุษย์ นางจึงขอพรจากท้าวสักกเทวราช (พระอินทร์) ฉากเริ่มต้นนี้เป็นการนำเสนอเนื้อหาของกัณฑ์ทศพรโดยสังเขป ช่วงนี้นักแสดงบนเวทีออกมาร่ายรำเป็นนางฟ้า เทพบุตรและเทพธิดา เนื้อหาของการแสดงดำเนินไปตามลำดับของกัณฑ์ต่างๆ จากกัณฑ์ทศพรเสียงบรรยาย การจัดฉาก และผู้แสดงก็นำเสนออีกกัณฑ์ต่าง ๆ ตามลำดับ

³⁴ ฉวีวรรณ ดำเนิน, การสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์, สัมภาษณ์โดยสุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติอาษา, 3 พฤษภาคม 2543 เวลา 11.45-12.00 น.

เป็นกัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนประเวศ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์จุลพน
กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์สักกบรรพ กัณฑ์มหาธาต
กัณฑ์ฉกษัตริย์และกัณฑ์นครกัณฑ์

อย่างไรก็ตาม การแสดงแสงเสียงบนเวทีไม่ใช่การแสดงที่ลง
รายละเอียดของเนื้อหาทุกกัณฑ์ แต่ได้เลือกนำเสนอเนื้อหา
หลักของกัณฑ์ที่สำคัญเนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องเวลาของการแสดง
งบประมาณในการจัดฉาก งบประมาณจัดซื้อเครื่องแต่งตัวผู้แสดง และที่
สำคัญการแสดงแสงเสียงเป็นการปรับเนื้อหาจากวรรณคดีทางศาสนาให้มี
ลักษณะกึ่งการแสดงนาฏศิลป์ผสมกับละครเวทีภายใต้ข้อจำกัดด้านเวลา
และความรวดเร็วในการดำเนินเรื่อง การแสดงแสงเสียงครั้งนี้จึงไม่ใช่การ
บอกเล่าเรื่องราวในชาดกอย่างละเอียดทุกตอนทุกแง่มุม แต่เป็นการเลือก
นำเสนอและตีความพุทธชาดกเรื่องสำคัญนี้ให้สอดคล้องกับความต้องการ
ของคณะผู้อำนวยการแสดงและผู้ชม รวมทั้งให้สอดคล้องเหมาะสม
กับความต้องการของผู้ชม ดังนั้น เนื้อหาและฉากของบางกัณฑ์ในชาดก
จึงได้รับการเน้นและให้ความสำคัญมากเป็นพิเศษ ในขณะที่บางกัณฑ์ก็ถูก
กล่าวถึงเพียงผ่านๆโดยเสียงบรรยายผู้ชายที่บันทึกเทปไว้ล่วงหน้าแล้วเท่านั้น

เนื้อหากัณฑ์ที่โดดเด่นและถูกนำมาปรับเข้าในฉากต่าง ๆ ของ
การแสดงแสงเสียงครั้งนี้ ได้แก่ กัณฑ์ที่มีเนื้อหาและสะท้อนให้เห็น
อารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์มากที่สุด เช่น ชูชก กุมาร มัทรี และนครกัณฑ์
เหตุผลสำคัญที่เรานำเสนอลักษณะนี้ก็คือ กัณฑ์เหล่านี้แสดงออกถึงด้าน
โลกียะของตัวละครมากกว่าด้านโลกุตระ อารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ เช่น รัก
โลภ โกรธ หลง สงสาร ร้องไห้คร่ำครวญ สูญเสีย พัดพราก อาลัยอาวรณ์
เสียใจ ปลื้มปิติ ดีใจ ฯลฯ ช่วยให้การแสดงแสงเสียงมีลักษณะใกล้เคียง
กับละครและความเป็นไปในโลกของความเป็นจริงที่ใกล้เคียงกับ
ประสบการณ์ของผู้ชมมากที่สุด ในขณะที่กัณฑ์อื่น ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ

การบำเพ็ญเพียร การให้ทาน ความอดกลั้นอดทน การละวาง ฯลฯ ล้วนแต่เน้นการสอนธรรมะทางศาสนาและนำเสนอโลกในอุดมคติ ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ใช่ประสบการณ์ชีวิตร่วมของบรรดาผู้เขียนบท นักแสดง แยกผู้มีเกียรติและกลุ่มผู้ชมซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านร้านตลาดทั่วไป

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อพิจารณาจากมุมมองของผู้ชม ตัวละครในเรื่อง “เวสสันดรชาดก” ที่โดดเด่นและเป็นที่ชื่นชมของคนดูไม่ใช่ตัวพระเวสสันดรผู้เป็นตัวเอกของเรื่องทั้งหมด หากแต่เป็นตัวละครที่สะท้อนความเป็นปุณฺชน เช่น ชูชก กัณหา ชาลี และนางมัทรี ผู้ชมจำนวนมากจะคอยดูฉากที่มีตัวละครเหล่านี้พร้อมกันแสดงอารมณ์ความรู้สึกร่วมอย่างน่าสนใจ เช่น ตลกขบขันกับอาการปรีดาของชูชก นึกเคืองแค้นตอนที่ชูชกเอากุมารและกุมารีทั้งสองไปทรมาน และสมน้ำหน้าที่เฒ่าชูชกสวาปามอาหารจนท้องแตกตายด้วยความโลภ หรือตอนที่นางมัทรีรำไห้และร้องเรียกหากัณหาและชาลีก็สามารถเรียกความสงสารของผู้ชมได้ค่อนข้างมาก ส่วนบทของตัวเอกอย่างพระเวสสันดรนั้นดูเหมือนว่าผู้ชมไม่ได้แสดงอารมณ์ความรู้สึกร่วมออกมา ส่วนใหญ่ก็จะเป็นกลาง ๆ ไม่ได้ปิติยินดีด้วยหรือไม่ได้โกรธแค้นที่พระเวสสันดรมุ่งแต่จะทำบุญทำทานเพื่อบรรลุธรรมขั้นสูงเพียงอย่างเดียว ข้อสังเกตเหล่านี้เราพิจารณาจากปฏิกิริยาของผู้ชมและจับความรู้สึกจากเสียงหัวเราะชอบใจ เสียงบ่นคำหรือเสียงฮือฮาต่าง ๆ ต่อการแสดงบนเวที

ดังที่กล่าวมาบ้างแล้วว่า เนื้อหาหลักของเรื่อง “เวสสันดรชาดก” ได้ตอกย้ำอุดมการณ์ของศาสนาพุทธในเรื่องของการให้หรือบริจาคทาน การแสดงแสงเสียงในบุญพะเหวดร้อยเอ็ดที่พวกเราได้มีโอกาสศึกษาได้คงใจความสำคัญเหล่านี้อย่างครบถ้วน พระเวสสันดรให้ทานพระราชทรัพย์และสมบัติต่าง ๆ ในครอบครองของตนรวมทั้งลูกและเมียที่ตนเองรักปานดวงใจ ทั้งนี้เพื่อเป้าหมายที่จะบำเพ็ญเพียรขั้นสูงสุดตามอุดมการณ์

ของพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาอย่างละเอียดแล้วจะเห็นได้ว่า เนื้อเรื่องของ เวสสันดรชาดกมีความหมายอีกนัยหนึ่งก็คือ การสนับสนุนความชอบธรรมของข้าราชการและนักการเมืองในจังหวัดร้อยเอ็ดผู้จัดงานบุญพะเหวดครั้งนี้ในการปกครองและบริหารบ้านเมือง ถ้าพระเวสสันดรใช้การทำบุญทำทานเป็นหนทางในการบำเพ็ญเพียรเพื่อที่จะบรรลุธรรมชั้นสูง ข้าราชการและนักการเมืองในจังหวัดร้อยเอ็ดก็คงมองเห็นและเชื่อมั่นใน ตระกาะข้อนี้เช่นเดียวกัน การบริจาคเงินทำบุญ การตั้งเดินที่ข้าวปุ้น การอุทิศแรงกายและกำลังทรัพย์ในการจัดงานบุญพะเหวดครั้งนี้ก็เป็น ส่วนหนึ่งของการผลิตซ้ำอุดมการณ์ผู้ปกครองของข้าราชการและนักการเมือง ในท้องถิ่น ดังนั้น จึงไม่แปลกแต่อย่างใดที่ลีลาการดำเนินเรื่อง เครื่อง แต่งกายและบทบาทบรรยายการแสดงแสงเสียงจึงสะท้อนให้เห็นถึง “เวสสันดรชาดก” ในจินตนาการของทางราชการมากกว่าชาวบ้านร้าน ตลาดทั่วไป

เดิมทีเดียวเนื้อเรื่องในเวสสันดรชาดกจะได้รับการถ่ายทอดผ่านการเทศน์หรือลำนำมหาชาติเป็นสำคัญ พระภิกษุสงฆ์ทำหน้าที่หลักในการถ่ายทอดเนื้อหาและจินตนาการที่ได้จากเวสสันดรชาดกกับกัมม์ต่างๆ ไปยังผู้ฟังโดยการอ่านหรือเทศน์ทำนองเสนาะ ซึ่งทางภาคอีสานเรียกว่า “ลำเทศน์มหาชาติ” พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวย่อมผ่านการฝึกฝนมาก่อนจนชำนาญเป็นพิเศษ รวมทั้งมีซุ้มเสียงเฉพาะตัวและลีลาการเทศน์ที่ไพเราะน่าฟังเป็นพิเศษจึงจะดึงดูดหรือสะกดผู้ฟังได้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนสูงอายุทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย อย่างไรก็ตาม เวสสันดรชาดกที่เราได้รับชมจากการแสดงแสงเสียงนั้นจะแตกต่างออกไปจากรูปการเทศน์หรือเล่าเรื่องแบบเดิมค่อนข้างมาก กล่าวคือผู้ชมส่วนใหญ่เป็นคนวัยกลางคน คนหนุ่มสาว และเด็กๆ การแสดงแสงเสียงช่วยให้ผู้ชมได้มองเห็นเนื้อเรื่องและอุดมการณ์บุญพะเหวดในลักษณะของการกระทำของผู้แสดงที่มี

ชีวิตจิตใจจริงๆ การแสดงเสียงแสงจึงเท่ากับเป็นการฟื้นคืนชีวิตให้กับ เวสสันดรชาดกที่สืบทอดมาจากอดีต และยังช่วยให้ผู้ชมเกิดจินตนาการ เข้าถึงเรื่องราวทั้งหมดได้อย่างไม่ยาก

การแสดงฉากสุดท้ายจบลงเวลาประมาณ 22.30 น. พร้อมกับการจุดพลุและดอกไม้ไฟเพื่อเฉลิมฉลองงานประเพณีประจำปีที่ยิ่งใหญ่ของจังหวัดร้อยเอ็ด การแสดงแสงเสียงเรื่อง “เวสสันดรชาดก” และการแสดงบนเวทีชุดเดียวกันนี้เปิดทำการแสดงซ้ำอีกหนึ่งรอบในคืนวันที่ 11 มีนาคม 2543 แต่ที่ต่างกันก็คือ ไม่มีงานกินข้าวพาลงในคืนต่อมา ส่วนชุดการแสดงและขั้นตอนต่าง ๆ ยังคงไว้เหมือนเดิมทุกประการ แต่ต่างกันก็คือ ฉากสุดท้ายของการแสดงคืนวันที่ 11 มีนาคมนั้นไฟฟ้าดับลงโดยไม่ทราบสาเหตุ การแสดงฉากสุดท้ายจึงชะงักและต้องรวบรัดให้จบลงแบบเสียมิได้ พลุฉลองชัยที่ได้มาจากการสนับสนุนของพรรคชาติไทยและ ส.ส. อนุรักษ์ จุริมาศ จึงถูกจุดขึ้นมาเพื่อดึงเอาอารมณ์และความสนใจของผู้ชมที่ค้างเต้งให้ไปชื่นชมพลุและดอกไม้ไฟทดแทน

ขบวนแห่บุญผะเหวดและพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ จะว่าไปแล้ว ขบวนแห่เป็นหัวใจสำคัญของงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดเลยก็ว่าได้ กิจกรรมหลักของงานบุญผะเหวดมักจะประกอบด้วยขบวนแห่และการเคลื่อนขบวนแห่ไปตามสถานที่และบริเวณที่สำคัญของงานเสมอ ยกตัวอย่าง เช่น ขบวนแห่พระอุปัชฌ์รอบเมืองในวันแรก ขบวนแห่พระเวสและการแสดงต่าง ๆ ในวันที่สองหรือพิธีเปิดงานอย่างเป็นทางการ และขบวนแห่กัณฑ์จบ กัณฑ์หลอนในวันสุดท้ายของงาน เป็นต้น สาเหตุที่พวกเรากล่าวเช่นนี้ก็เนื่องมาจากว่า เบื้องหลังของการจัดขบวนแห่ ความคิดหลักในการตกแต่งและนำเสนอขบวนแห่ องค์ประกอบของขบวนแห่ และพฤติกรรม การแสดงออกต่างๆ ของคนในระหว่างการแห่ขบวนต่าง ๆ ล้วนแต่บอกเล่าเรื่องราวสำคัญอันเป็นเนื้อหาหลักของงานบุญได้ทั้งสิ้น ที่สำคัญ

ขบวนแห่ต่างๆ นี่เองที่เป็นจุดสนใจที่สำคัญที่สุดของงานไม่ว่าจะเป็น การพิจารณาจากมุมมองของผู้ชมทั่วไปและคณะกรรมการผู้จัดงาน พวกเราเชื่อว่า ในบุญผะเหวดร้อยเอ็ดไม่มีขบวนแห่ใดที่จะยิ่งใหญ่และ สำคัญเท่าขบวนแห่พระเวสในวันเปิดงานอย่างเป็นทางการและขบวนแห่ กำเนิดกัณฑ์ทศพรในวันสุดท้ายของงาน รายละเอียดที่จะนำเสนอ ต่อ ไปนี้จะช่วยตอบข้อสมมติฐานข้างต้นนี้

เบื้องหลังของการจัดขบวนแห่พระเวส ธรรมเนียมปฏิบัติในการจัด ขบวนแห่บุญผะเหวดร้อยเอ็ดก็คือ การประชุมจัดสรรงบประมาณ แบ่ง งานรับผิดชอบ ระดมทรัพยากรและประสานความร่วมมือกันระหว่าง หน่วยงานราชการต่าง ๆ ในจังหวัดเป็นสำคัญ จากนั้นหน่วยราชการ [รวมทั้งชุมชนคุ้มวัด] ที่รับผิดชอบก็ต้องทำงานจัดสรรและระดมทรัพยากร ต่าง ๆ ในระดับปฏิบัติการอีกทอดหนึ่ง นี่คือหัวใจของการจัดงานบุญ ประเพณีประจำจังหวัดโดยข้าราชการและนักการเมือง เพื่อข้าราชการและ นักการเมือง

ขบวนแห่และกัณฑ์เทศน์มหาชาติบุญผะเหวดประจำปี 2543 ตามที่ระบุในกำหนดการของงานและตามที่ปรากฏในพิธีเปิดงานมีทั้งหมด 15 ขบวน (โปรดดูรายละเอียดในตารางที่ 3 ภาคผนวก ก.) หน่วยงานที่ รับผิดชอบดังกล่าวมีเพียงขบวนถือป้ายคำขวัญจังหวัดนำโดยชมรมร้อยเอ็ด 15 เท่านั้นที่ไม่ใช่หน่วยงานหรือส่วนราชการ ชมรมดังกล่าวอาจเป็นการรวม ตัวกันของแม่บ้านหรือลูกหลานข้าราชการของจังหวัดก็เป็นได้ ส่วนขบวน แห่และกัณฑ์เทศน์ทั้งหมดมีหน่วยงานราชการโดยเฉพาะสถาบัน การศึกษาในอำเภอเมืองร้อยเอ็ดและส่วนราชการสังกัดอำเภอต่าง ๆ ใน จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นผู้รับผิดชอบในการออกแบบความคิด ตกแต่งรถ ขบวนแห่ คิดค้นการแต่งกาย และการแสดงประกอบขบวนแห่และกัณฑ์ เทศน์ พวกเราคิดว่าภารกิจต่างๆ เหล่านี้ส่วนราชการของจังหวัดร้อยเอ็ด นำจะมีประสบการณ์และความพร้อมในการทำงานค่อนข้างมาก เพราะได้มีส่วน

ร่วมกิจกรรมทุกปีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2534 แล้ว

พวกเรามีโอกาสได้สังเกตการจัดและตกแต่งขบวนแห่และรถนำขบวนกัณฑ์เทศน์มหาชาติ (ทานกัณฑ์) ขบวนหนึ่งที่บริเวณวัดบึงพระลานชัย ในการมอบหมายงานอย่างเป็นทางการของทางจังหวัดนั้น เจ้าภาพของกัณฑ์นี้ก็คือ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดร้อยเอ็ด แต่ในทางปฏิบัติจริงคนที่ทำงานตกแต่งจริงๆ นั้นมีทั้งพระ เณร และศิษย์วัดของวัดบึงพระลานชัยและเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบทำงานร่วมกันที่บริเวณวัด เมื่อถึงตอนกลางคืน (เวลาประมาณ 22.00 น.) ของวันที่ 10 มีนาคม 2543 (ก่อนพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ 1 คืน) การตกแต่งและจัดขบวนแห่กำลังดำเนินไปอย่างเร่งรีบ มีการประดับประดาครบทุก 6 ล้อที่ใช้บรรทุกตุ๊กตากล่องตอนพระเวสสันดรให้ทานทรัพย์สมบัติและข้าวของต่าง ๆ ขบวนรถตกแต่งด้วยดอกไม้สด ใช้ผ้าสีต่าง ๆ ผูกประดับด้านหน้าและด้านข้างทั้งสองข้างของตัวรถ บนรถมีรูปช้างจำลองขนาดใหญ่พร้อมกับเขียนข้อความไว้ว่า “พระเวสสันดรทานช้าง” และ “เจ้าเมืองกลิงคราชขอฝน” คนที่เป็นผู้นำในการตกแต่งและจัดขบวนเล่าว่า จริง ๆ แล้วคนที่ช่วยกันจัดขบวนเป็นชาวบ้านในคุ้มวัดบึงพระลานชัย ที่มาช่วยกันมีทั้งหมดประมาณ 20 คน ได้รับเงินสนับสนุนจากทางจังหวัดเพื่อใช้ในการจัดขบวนแห่นี้จำนวน 20,000 บาท งบประมาณที่ใช้ไปประมาณ 10,000 บาท หมดไปกับค่าเสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย อีกประมาณ 10,000 บาท สำหรับค่าดอกไม้สด ส่วนค่าใช้จ่ายที่อยู่นอกเหนือจากนี้ เช่น ค่าอาหารการกิน ค่าวัสดุอุปกรณ์ ค่าเช่ารถและอื่น ๆ ทางหน่วยงานที่จัดขบวนแห่ต้องช่วยกันออกตามกำลังงบประมาณที่ได้รับจากทางจังหวัดแต่ละปีไม่คอยพอใช้ ในบางปี เงินค่าใช้จ่ายส่วนที่เหลือของแต่ละหน่วยงานก็ได้รับการสนับสนุนจากคณะกรรมการจัดงานอีกครั้งหนึ่ง ฝ่ายคณะทำงานจัดขบวนแห่ก็แบ่งงานกันทำออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ ได้แก่ ฝ่ายช่างไม้ ฝ่ายดอกไม้ประดับ ฝ่ายตกแต่ง

ฝ่ายจัดขบวนและฝ่ายผูกผ้าประดับ ผู้นำในคณะทำงานตกแต่งกัณฑ์เทศน์ มหาชาติขบวนนี้บอกด้วยว่า เราช่วยกันทำ ไม่มีเหล้ายาเหมือนวัดอื่น พระเณรของวัดก็จะออกมาช่วยกันอย่างที่เห็น ดึกตื่นเพียงใดก็ตั้งทำ ให้เสร็จ เราทำกันมาอย่างนี้ทุกปี แต่ปีที่แล้วไม่ได้ประดับประดาด้วยดอกไม้สด ใช้เพียงดอกไม้แห้งประดับเท่านั้น ส่วนผ้าผูกประดับรถก็ใช้แบบเดียวกันทุกปีก็สามารถเก็บไว้ใช้งานบุญสะเทวดในปีต่อไปอีก³⁵

แน่นอนว่า ไม้ไซ้ขบวนแห่และกัณฑ์เทศน์ทุกขบวนจะมีลักษณะการจัดการเหมือนกับของสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดที่ได้มอบหมาย [ว่าจ้าง] ให้ทางวัดบึงพระสถานชัยและคณะทำงานจัดดอกไม้ ออกความคิดและเตรียมรถขบวนแห่ไว้ให้ แต่ข้อมูลที่เราได้นั้นช่วยให้เรามองเห็นภาพของความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันระหว่างหน่วยงานราชการกับ กุ่มวัดและชุมชนต่าง ๆ ในเมืองร้อยเอ็ดในการเป็นเจ้าภาพบุญสะเทวดาร่วมกัน พวกเราเข้าใจว่าการระดมทรัพยากรเพื่อใช้ในการจัดเตรียมขบวนแห่ ขบวนกัณฑ์เทศน์และตัวผู้แสดงประกอบของแต่ละขบวนคงจะเป็นไปในลักษณะคล้ายกันเกือบทุกหน่วยงาน ในส่วนที่อำเภอต่างๆ รับผิดชอบก็ คงจะมีการระดมช่างผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ มาทำงานร่วมกันเพื่อเตรียม ขบวนแห่สำหรับพิธีกรรมสำคัญที่สุดของจังหวัดร้อยเอ็ดในแต่ละปี อย่างไรก็ตาม พวกเรามองเห็นว่า ส่วนราชการส่วนใหญ่ที่รับผิดชอบงาน ดังกล่าวเป็นสถาบันการศึกษา เช่น วิทยาลัยนาฏศิลป์ วิทยาลัย เทคโนโลยีและอาชีวศึกษา โรงเรียนมัธยมในจังหวัด หรือโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ด พวกเราคิดว่าในระดับ อำเภอนั้น บุคลากร เช่น อาจารย์ ครูและนักเรียนของโรงเรียนมัธยมและ ประถมศึกษาของแต่ละอำเภอเป็นกำลังสำคัญในการจัดเตรียมขบวนแห่ ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพราะสถาบันการศึกษามีความพร้อมในเรื่องทักษะ

³⁵ ปรีชา ศรีไชย. บันทึกสนามบุญสะเทวดาร้อยเอ็ด. 10 มีนาคม 2543.

ทางศิลปะตกแต่ง ศิลปะการแสดงและความสามารถในการระดมทรัพยากรสำหรับงานบุญสะเทวดามากกว่าส่วนราชการอื่น ๆ นั่นเอง

พิธีเปิดงานบุญสะเทวดาร้อยเอ็ดปี 2543 วันที่ 11 มีนาคม 2543 บึงปลาญชัยศักดิ์กั้งตั้งแต่เช้าตรู่ ผู้คนคลาคล่ำและรถราขวักไขว่ตามท้องถนนทั้งในบริเวณบึงและถนนรอบบึง กลุ่มเจ้าหน้าที่เตรียมขบวนแห่จากหน่วยงานต่าง ๆ นำรถขบวนของตนเองประจำจุดเริ่มต้นพร้อมด้วยผู้แสดงในกัณฑ์เทศน์มหาชาติกัณฑ์ต่าง ๆ (เกือบทั้งหมดเป็นนักเรียนนักศึกษา) ส่วนผู้รับผิดชอบเต็นท์อาหารและเครื่องดื่มของนักการเมืองและห้างร้านส่วนราชการต่างๆ ก็เริ่มทำงานตั้งแต่เช้ามืด เจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรปิดการจราจรรอบบึงตั้งแต่เวลา 07.00 น. และขบวนแห่กัณฑ์ต่าง ๆ เริ่มทยอยเข้าประจำจุดตามลำดับที่ได้ตกลงกับคณะกรรมการจัดงานตั้งแต่เวลาประมาณ 08.00 น. วันนี้เป็นวาระมหามงคลแห่งปีที่ชาวเมืองร้อยเอ็ดรอคอย ชาวเมืองร้อยเอ็ดส่วนใหญ่ได้เรียนรู้จากการประชาสัมพันธ์ล่วงหน้าของทางจังหวัดว่า วันนี้นางสาวกัญญา ศิลปอาชา รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พร้อมทั้งคุณแม่ของเธอ คุณหญิงแจ่มใส ศิลปอาชา และคณะจากกรุงเทพมหานครจะเดินทางมาเป็นประธานในพิธีเปิดงานบุญสะเทวดาร้อยเอ็ดอย่างเป็นทางการ

บริเวณประรำพิธีกลางทั้ง 4 หลังที่ตั้งอยู่ริมถนนตรงทางเข้าด้านประตูสาเกตนครก็มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบงานประจำอยู่พร้อม เจ้าหน้าที่ที่เป็นพิธีกรของงานประกอบด้วยฝ่ายชาย 1 คนและฝ่ายหญิง 1 คนเริ่มทำหน้าที่บรรยายและประกาศต่าง ๆ ตั้งแต่ 07.30 น. เป็นต้นมา ตามกำหนดการของพิธีเปิดนั้นเวลาประมาณ 09.00 น. ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัดร้อยเอ็ดและคณะกรรมการจัดงานทุกฝ่ายพร้อมกันที่บริเวณประรำพิธีเปิดงานเพื่อเตรียมความพร้อมของงานทั้งหมดและเพื่อเตรียมรับการเดินทางมาถึงของประธานในพิธีเปิดและคณะ วันนั้น คณะของ

ประชาชนเดินทางออกจากกรุงเทพมหานครตั้งแต่เวลา 06.45 น. โดยเครื่องของการบินไทยมาลงที่ทำอากาศยานจังหวัดขอนแก่นจากนั้นจึงนั่งรถยนต์จากจังหวัดขอนแก่นมายังจังหวัดร้อยเอ็ดแล้วเข้าห้องพักที่โรงแรมร้อยเอ็ดธานีเพื่อเตรียมตัวปฏิบัติหน้าที่ เมื่อเวลาประมาณ 09.30 น. ประชาชนและคณะเดินทางเข้าสู่บริเวณงาน ขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีการจึงเริ่มต้นขึ้น

ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้กล่าวรายงานประชาชนในพิธีเปิด โดยมีหัวหน้าส่วนราชการในจังหวัดที่สำคัญ นายอำเภอและหัวหน้ากิ่งอำเภอ ขึ้นเข้าแถวหน้ากระดานคอยสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดกล่าวต้อนรับท่านประชาชนแล้วเล่าถึงความเป็นมาและวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการจัดงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดประจำปี 2543 ท่านเน้นว่าวัตถุประสงค์ของการจัดงานปีนี้ ได้แก่ “(1) เผยแพร่บรมมีของพระพุทธเจ้า (2) เผยแพร่ชื่อเสียงพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรม (3) ส่งเสริมการท่องเที่ยว (4) ส่งเสริมความสามัคคีในหมู่ประชาชน”³⁶ ในระหว่างการกล่าวรายงานนั้น เนื้อความตอนหนึ่งมีการเรียนเชิญให้ประชาชนในพิธีเปิดแจก “สัตสดกมหาทาน” จำนวน 10 ชุด (ประกอบด้วยถังน้ำบรรจุเครื่องอุปโภคบริโภคและข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ) และแจกโค-กระบือจำนวน 6 ตัว ทางจังหวัดได้จัดเตรียมชาวบ้านที่มีฐานะยากจนให้มาเข้าแถวรอรับเครื่องมหาทานที่ท่านประชาชนลงมือแจกเป็นตัวอย่างในงานนี้ไว้พร้อมแล้ว จากนั้นก็เป็นคำปราศรัยของประชาชนที่กล่าวถึงความสำคัญของงานบุญผะเหวดในฐานะที่เป็นการทำนุบำรุงพุทธศาสนา สร้างความสามัคคีในหมู่ประชาชน รวมทั้งเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวตามนโยบายของรัฐบาลอีกด้วย ท่านประชาชนกล่าวขอขอบคุณคณะกรรมการจัดงานแจกผู้มีเกียรติที่มาร่วมงานซึ่งรวมถึงท่านเอกอัครราชทูตลาว

³⁶ กนกพร ศิวรี. บันทึกภาคสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

ประจำประเทศไทยและกงสุลใหญ่ของลาวประจำอยู่ที่จังหวัดขอนแก่น จบลงด้วยการลั่นฆ้องชัยเพื่อเปิดงานอย่างเป็นทางการ พลุ่ที่เตรียมไว้สำหรับฉลองพิธีเปิดถูกจุดขึ้นสู่ท้องฟ้า พอลิ้นเสียงฆ้องและพลุ ขบวนแห่ต่าง ๆ ที่จัดเตรียมไว้ตรงหน้าประตูสาเกตนครเริ่มเคลื่อนขบวนและพิธีกรทำหน้าที่บรรยายตลอดการแสดงของขบวนต่าง ๆ ซึ่งกินเวลามากกว่า 2 ชั่วโมง ทุกขบวนเริ่มแห่เข้าประตูสาเกตนครผ่านประรำพิธีแล้วหยุดแสดงต่อหน้าท่านประธาน เมื่อจบการแสดงแล้วขบวนแห่ต่าง ๆ ก็เคลื่อนไปยังจุดสลายขบวนทางไปวัดบึงพระลานชัย ทางฝั่งตรงข้ามของประรำพิธีตรงบริเวณหน้าพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ 6 และด้านข้างติดกับประรำพิธีหลังที่ 4 ทางจังหวัดได้จัดเตรียมเก้าอี้ ม้านั่ง และอัมพันท์สำหรับผู้ชมและพี่น้องประชาชนทั่วไปในการชมการแสดงของขบวนแห่ต่าง ๆ พวกเราประมาณการว่าผู้ชมพิธีเปิดงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดปีนี้อาจอยู่ระหว่าง 2,000-3,000 คน

ช่วงก่อนหน้าที่จะมีการเคลื่อนขบวนแห่ ทางพิธีกรฝ่ายหญิงซึ่งเป็นอาจารย์สอนภาษาอังกฤษของโรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่งในจังหวัดร้อยเอ็ดได้ประกาศข้อความเกี่ยวกับความเป็นมาและพิธีบุญผะเหวดโดยย่อเป็นภาษาอังกฤษ พิธีกรท่านนั้นเกริ่นนำก่อนว่า การประกาศเป็นภาษาอังกฤษของเธอจะช่วยให้ผู้ชมงานที่เป็นชาวต่างประเทศได้เข้าใจเนื้อหาและขั้นตอนต่างๆ ของบุญผะเหวดได้ชัดเจนมากขึ้น แต่เป็นที่น่าสนใจว่าชาวต่างประเทศที่มาชมพิธีเปิดงานบุญผะเหวดวันนั้น ถ้าไม่นับรวมคณะของเอกอัครราชทูตและกงสุลใหญ่ของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวแล้ว มีเพียงสามี่ของผู้หญิงชาวร้อยเอ็ดและนักท่องเที่ยวจำนวน 2-3 คนเท่านั้น การบรรยายภาษาอังกฤษโดยการอ่านจากข้อความที่แปลไว้แล้วของพิธีกรท่านนี้จึงเป็นการสร้างความรู้สึกแปลกๆ ให้กับผู้ชมในงาน การอ่านภาษาอังกฤษที่เป็นภาษาเขียนและบรรยากาศ

ของนฤพหะเหวหรือยเอ็ดปี 2543 แม้ว่าจะเป็นข้อความสั้น ๆ แต่ก็เป็นที่สันและบรรยากาศที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่ง

เป็นที่น่าสังเกตว่า ขั้นตอนต่างๆ ของพิธีกรรมทั้งหมดดำเนินไปต่อหน้ากล้องโทรทัศน์ช่องต่าง ๆ เช่น ช่อง 3, 5, 7, 9, และ 11 กล้องถ่ายวิดีโอทัศน์และกล้องถ่ายรูปจำนวนมาก ในขณะที่ประธานในพิธีหรือเจ้าหน้าที่ผู้มีบทบาทสำคัญในพิธีแต่ละขั้นตอนกำลังปฏิบัติหน้าที่และในขณะที่ผู้ชมทั่วไปกำลังชมบรรยากาศต่างๆ ของงานนั้น สื่อมวลชนช่างภาพอาชีพและช่างภาพสมัครเล่นทั้งหลายต่างก็ลงมือปฏิบัติงานกันอย่างคลั่งคลั่ง เสียงลั่นชัตเตอร์และแสงแฟลชปรากฏให้เห็นทุกระยะสลับการเดินและวิ่งไปมาของบรรดาช่างภาพและสื่อมวลชนทั้งหลายเพื่อจะได้เก็บภาพ เสียง และการเคลื่อนไหวต่างๆ ที่สำคัญของงานไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ บรรยากาศเหล่านี้ชวนให้เราคิดต่อไปว่า พิธีกรรมสมัยใหม่นั้นไม่ได้ทำขึ้นเพื่อให้ผู้ชมในบริเวณงานได้ชมเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นและเป็นไปต่อหน้ากล้องโทรทัศน์ กล้องวิดีโอทัศน์ และกล้องถ่ายรูปเพื่อประโยชน์ของผู้ชมที่อยู่ต่างสถานที่ ต่างเวลา และต่างระยะทางออกไปด้วย พิธีกรรมในแง่นี้จึงถูกเปลี่ยนจากการกระทำและการแสดงออกต่างๆ ไปเป็นข้อมูลที่ถูกเก็บบันทึกและรักษาไว้ในรูปของเทปโทรทัศน์ระบบดิจิตอล เทปวิดีโอทัศน์ระบบต่างๆ และฟิล์มเนกาทีฟเทคโนโลยีสารสนเทศเหล่านี้ล้วนแต่ช่วยให้การนำเสนอและการวิเคราะห์พิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตที่ทั้งผู้จัดและผู้ชมมีเพียงพื้นที่ในความทรงจำของสมองเท่านั้นเป็นเครื่องมือ

ขบวนแห่ ขบวนพื่อนรำและการแสดงต่าง ๆ และขบวนรถที่นำเสนอเนื้อหาของเรื่อง “เวสสันดรชาดก” ทั้ง 13 กัณฑ์เริ่มทยอยเข้ามาในบริเวณงานเมื่อเวลาประมาณ 10.00 น. หลังจากการประกาศของพิธีกรของงานสิ้นสุดลง พิธีกรของขบวนแห่ทั้งหลายก็เริ่มต้นด้วยเสียง

บรรยายจากแถบเสียงที่บันทึกไว้ล่วงหน้า ซึ่งปรากฏข้อความส่วนหนึ่งดังนี้
 “บัดนี้ขอนำท่านเข้าสู่เหตุการณ์ในชาดก เมืองนี้คือเมืองสาเกตนคร เมือง
 แห่งพระพุทธศาสนา...”³⁷

ขบวนที่ 1 ขบวนแห่ขบวนแรกที่เคลื่อนผ่านประตูสาเกต
 นครเข้ามายังเต็นท์ประจำของท่านประธาน ได้แก่ ขบวน
 ม้องใหญ่ มีม้องแขวนอยู่บนราวไม้จำนวน 5 ลูก ม้อง
 ขนาดใหญ่อยู่ตรงกลางมีเด็กผู้ชายอายุประมาณ 15-18 ปี
 หามม้องแต่ละชุด เด็กผู้ชายเหล่านี้มุงผ้าโสร่งและเสื้อผ้า
 ไหมสีเหลืองและสีแดง ใช้ผ้าขาวม้าคาดเอว

ขบวนที่ 2 เป็นขบวนทุ่งประเภทต่าง ๆ ที่ใช้ในงานบุญ
 ฆะเหวด เริ่มต้นจากทุ่งฆะเหวดที่เป็นผ้าผืนยาว พื้นผ้า
 สีขาวเขียนบอกเล่าเรื่องราวของเวสสันดรชาดกตั้งแต่ต้น
 จนจบ เด็กนักเรียนชายมุงโสร่งใส่เสื้อผ้าไหมสีเขียวใบ
 ตองและสีม่วงจำนวน 9 คนเป็นผู้เชิญทุ่งฆะเหวด โดย
 ถือทุ่งในระดับเอวเอาไว้ด้านหน้าชิดกับลำตัวแล้วเคลื่อน
 ขบวนในรูปตัวยู (U) ที่มีฐานเป็นรูปเหลี่ยม ในขบวนนี้
 ยังมีเด็กผู้หญิงแต่งชุดพื้นบ้านถือทุ่งฆะเหวดสีสันต่างๆ
 ทุ่งดอกสะแบงและดอกไม้ประดิษฐ์พื้นบ้านที่ห้อยเป็น
 สายยาวมัดติดกับเสาไม้ไผ่ และทุ่งโยแมงมุมที่ประดิษฐ์
 จากด้ายหลากสีผูกม้วนเรียงกันบนฐานไม้ไผ่เล็กที่ไขว้กัน
 เป็นรูปกากบาท นอกจากนั้น ยังมีทุ่งฆะเหวดพื้นบ้าน
 ของอีสานอย่างอื่นที่ปรากฏในขบวนแห่ได้แก่ ทุ่งดอกโณ
 ทุ่งดอกข้าวพันก้อน เป็นต้น

³⁷ กนกพร ดิบุรี. บันทึกสนามบุญฆะเหวดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

ขบวนที่ 3 เป็นขบวนโหวด (เครื่องดนตรีพื้นบ้านของภาคอีสานประเภทเป่า) ในขบวนนี้มีเด็กผู้ชายและผู้หญิงอายุประมาณ 15-18 ปีใส่เสื้อม่อฮ่อม นุ่งโสร่งและใช้ผ้าขาวม้าคาดเอวทั้งชายและหญิง หน้าขบวนเป็นรถลากโหวดยักษ์ 1 อัน มีหญิงสาวหน้าตาสวยแต่งชุดผ้าไหมยืนอยู่บนรถลากในมือถือโหวดขนาดเล็ก 1 อัน ทางจังหวัดร้อยเอ็ดเชื่อว่าโหวดเป็นเครื่องดนตรีเฉพาะถิ่นของจังหวัดและพยายามส่งเสริมให้เป็นเครื่องดนตรีสัญลักษณ์ของจังหวัดอีกด้วย

ขบวนที่ 4 ขบวนรำแม่ไม้มวยอีสาน ขบวนนี้ประกอบด้วยเด็กผู้ชายนุ่งโจงกระเบนสีแดง ใช้ผ้าสีแดงคาดหัวและแขนท่อนทั้งสองข้าง บนเปลือยลำตัวท่อนบน แผ่นหลังและหัวไหล่ทั้งสองข้างเขียนลายคล้ายกับการสักยันต์แต่เป็นการสมมติ ผู้บรรยายบอกว่า การรำแม่ไม้มวยอีสานเป็นศิลปะการแสดงที่ปรับมาจากมวยพื้นบ้านที่นิยมเล่นกันในจังหวัดนครพนม สกลนคร มุกดาหารและกาฬสินธุ์ ในขบวนรำมวยอีสานมีการตีกลองกริ่งและกลองคุ่มหรือกลองศึกในสมัยโบราณของชาวอีสานประกอบด้วย ทำรำมวยเป็นเน้นกิริยาอาการที่น่าเกรงขาม เครื่องขิมและจิ้งจั่งทำรำส่วนใหญ่เป็นการเลียนแบบสัตว์ เช่น ไก่ (เรียกว่าทำไก่เลียนเล้า) เสือ (เรียกว่า ทำเสือดอกเหล่า) เป็นต้น ต่อมามีขบวนของเครื่องดนตรีที่เรียกว่า “หีน” และขบวนทำรำที่เรียกว่า “รำขยำ” ของชาวอีสานใต้เขตจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์อีกด้วย กลองขยำประกอบด้วยกลองตัวยาวหรือกลองตัวยู่ กลองเพลหรือ

กลองตัวเมีย กรับและโหม่งตีประกอบทำร้ายรำในขบวน
ขบวนแห่ที่เน้นด้านเครื่องดนตรีและศิลปการแสดงอีสาน
ยังมีขบวนกลองยาวอีสาน พิธีกรของงานให้รายละเอียดว่า
“การทำกลองยาวอีสานทำมาจากท่อนไม้ซุงทั้งต้น กลอง
อีสานจึงดังกังวานกว่ากลองภาคกลาง เมื่อรวมกับทำรำที่
ประดิษฐ์เพิ่มเติมประกอบในขบวนกลองยาว [เราอาจ
กล่าวได้ว่า] จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดที่มีการรำรำ
กลองยาวที่สวยงามที่สุดในภูมิภาคนี้”³⁸

ขบวนที่ 5 ขบวนคำขวัญของจังหวัดร้อยเอ็ดคำขวัญ
ของจังหวัดที่นำเสนอเป็นป้ายขนาด 1-2 เมตรมี
ผู้หญิงสมาชิกชมรมร้อยเอ็ด 15 เป็นผู้ถือป้าย มีใจ
ความว่า “ร้อยเอ็ดเพชรอีสาน พลาญชัยบึงงาม เรื่องนาม
พระสูงใหญ่ ผ้าไหมชั้นดี สตรีโสภางา พุงกุลาสดใ
สงานใหญ่บุญพะเวด”³⁹ เป็นที่น่าสังเกตว่า ป้ายแรกสุดที่
นำหน้าคำขวัญคือป้ายที่เขียนว่า “สาเกตนคร” พิธีกร
บรรยายขบวนป้ายคำขวัญของจังหวัดมีใจความตอนหนึ่งว่า
“...ร้อยเอ็ดมีหน้ามีตา อุดมสมบูรณ์ด้วยการทำมาหากิน
เราจึงภูมิใจในคำขวัญ”⁴⁰

หลังจากขบวนแห่ป้ายคำขวัญประจำจังหวัดร้อยเอ็ดแล้ว มีขบวน
นักเรียนที่แสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านอีก 2-3 ชุด ขบวนนาฏศิลป์และขบวน
แห่ส่วนใหญ่เดินจากจุดตั้งขบวนผ่านประตูสาเกตนครเข้ามายังบริเวณ
ปะรำที่ประธานในพิธีนั่งอยู่ จากนั้นจึงเริ่มทำการแสดง ทำให้การแสดง

³⁸ ปรีชา ศรีไชย. บันทึกสนามบุญพะเวดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

³⁹ สถาพร อุ่นแดง. บันทึกสนามบุญพะเวดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

⁴⁰ สถาพร อุ่นแดง. บันทึกสนามบุญพะเวดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

แทบทุกอย่างเป็นไปได้เพื่อให้ประชาชน แจกผู้มีเกียรติ และช่างภาพ สื่อมวลชนรับชมเป็นอันดับแรกสุด นี่คือวัตถุประสงค์และความตั้งใจของ คณะกรรมการจัดงาน ส่วนกลุ่มผู้ชมที่เป็นชาวบ้านร้านตลาดที่หอบลูกจูงหลานมานั่งบนอัฒจันทร์และเก้าอี้ที่จัดเตรียมไว้ท่ามกลางเปลวแดดกลางฤดูร้อนของเมืองร้อยเอ็ดนั้นไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายแรกสุด แต่เมื่อมาร่วมงานพิธีเปิดแล้วก็ชมการแสดงไปด้วยเพื่อให้บรรยากาศของงานดูคึกคัก และมีสีสันมากขึ้นเท่านั้นเอง

ขบวนแห่ที่นำเสนอทัศน์ต่างๆ ของเวสสันดรชาดกเริ่มทยอยเคลื่อนเข้ามาสู่บริเวณงานเริ่มตั้งแต่ทัศน์ทศพร (ทัศน์ที่ 1) เรื่อยไปจนถึงนครกัณฑ์ (ทัศน์ที่ 13) (โปรดดูรายละเอียดในตารางที่ 3 ภาคผนวก ก) เนื้อหาสำคัญของแต่ละทัศน์ที่แต่ละขบวนนำเสนออาจกล่าวถึงโดยย่อดังต่อไปนี้

ขบวนแห่กัณฑ์ทศพรนำเสนอเนื้อหาตอนที่นางผุสดีขอพร 10 ประการจากท้าวสักกเทวราชเพื่อลงมาจุติยังโลกมนุษย์ พร 10 ประการประกอบด้วย “(1) ให้ได้อยู่ในปราสาทของพระเจ้าสิริราชแห่งนครสีพี (2) ขอให้มิจักขุดำจุนัขย่นดาเนือ (3) ขอให้มิกลัวที่ดำสนิท (4) ขอให้มิมีนามว่าผุสดี (5) ขอให้มิไอรสที่ทรงเกียรติยศเหนือกษัตริย์ทั้งหลายและมีใจบุญ (6) ขอให้มิครรภ์ที่ผิดไปจากสตรีสามัญคือ แบนราบในเวลาทรงครรภ์ (7) ขอให้มิถันงาม อย่างรู้ดำและหย่อนยาน (8) ขอให้เกศดำสนิท (9) ขอให้ผิวงาม และ(10) ขอให้ทรงอำนาจปลดปล่อยนักโทษได้” (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด 2538: 44)

ขบวนแห่กัณฑ์หิมพานต์นำเสนอตอนพระเวสสันดรบริจาคช้าง ป้างัยนาคี ประชาชนนครสีพีโกรธแค้นขับไล่ให้ไปอยู่เขาวงกต ขบวนแห่ทานกัณฑ์เน้นเครื่องทานทั้งหลายที่พระเวสสันดรบริจาค เป็นการบริจาคทานครั้งยิ่งใหญ่ของพระองค์เรียกว่า “สัตสดกมหาทาน”

เครื่องทาน 7 อย่างๆ ละ 700 ได้แก่ ช้าง 700 เชือก ม้า 700 ตัว โคนม 700 ตัว ราชรถ 700 คัน ทาสชาย 700 คน ทาสหญิง 700 คน นางสนม 700 คน ขบวนนี้มีการแสดงประกอบโดยใช้เด็กนักเรียนแต่งตัวเป็นช้าง ม้าและเครื่องทานทั้งหลาย ให้พราหมณ์ทั้ง 8 คนแสดงท่าขอจาก พระเวสสันดร การแสดงทั้งหมดเปิดแผ่นสปอร์ตหรือแถบเสียงที่บันทึกไว้ ล้วงหน้าบรรยายและให้บทสนทนาประกอบ ขบวนแหวนประเวศเป็นการแสดงประกอบการบอกเล่าตอนที่สี่กัษัตริย์ (พระเวสสันดร นางมัทรี กัณหาและชาติ) เดินดงป่าพระพักตร์มุ่งสู่เขตเขาวงกต โดยมีพราน เจตบุตรผู้ที่ได้รับมอบหมายจากท้าวเจตราชทำหน้าที่นำทางและเฝ้าระวัง ค้นทางที่ประตูเข้าเขตเขาวงกต เพื่อมิให้คนภายนอกเข้าไปรบกวนการ บำเพ็ญเพียรของพระเวสสันดร

ขบวนแห่กัณฑ์ชูชก กล่าวถึงชูชกพราหมณ์เฒ่าได้นางอมิตตดา มาเป็ยภรรยาและหมายจะได้โอรสและธิดาของพระเวสสันดรมาเป็นข้าทาส รับใช้ ขบวนแห่นี้ดูเหมือนว่าจะได้รับความสนใจจากผู้ชมค่อนข้างมาก เนื่องจากลักษณะท่าทางของชูชกที่ออกจะอุจาดอัปลักษณ์และดลกขบขัน อยู่ในตัว โดยเฉพาะตอนที่พราหมณ์เฒ่าถูกสุนัขของพรานเจตบุตรไล่กัด ลักษณะบุรุษไทย 18 ประการของชูชก ได้แก่ “(1) รูปร่างเตี้ยแคระหลัง ไหล่ค่อมโก้ง (2) ดวงตา 2 ข้างลึกลงไม่เท่ากัน ข้างหนึ่งใหญ่ข้างหนึ่งเล็ก (3) หนวดเคราแข็งกระด้างราวเส้นลวด (4) ผมบางเหลือง สีเหมือน ไบลาน (5) จมูกหักแปบฟุบ (6) เขี้ยวงอกจากปากยาวเหมือนเขี้ยวหมู (7) น้ำลายไหลยืดเป็นทาง เประสองข้างแก้ม (8) ท้องป่องพลุ้ย พุง เป็นกระเปาะเหมือนหม้อข้าว (9) เท้ากางใหญ่ เก้งก้างไม่เท่ากันและกด (10) ผิวพรรณแห้ง มีขี้แมลงวันและตกกระเหมือนโรงา (11) ริมฝีปาก บนยื่นยาว (12) น่องทุ่เป็นคลื่นตะปุ่มตะป่ำ (13) เส้นเอ็นนูนเกะกะ หัวตัว (14) เล็บทั้งหมดมัวดำและกุด (15) นัยน์ตาเหลือกเหลืองและ

เหล่าเหมือนตาแมว (16) คอหลังและสะเอวคด (17) ขนตามตัวหยาบเหมือนแปรงขนหมู (18) เวลาเดินข้อถิ้นเสียงดัง” (คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานบุญพะเวอด 2543: 45)

ขบวนแห่กัณฑ์ชูชกในงานบุญพะเวอดร้อยปี พ.ศ. 2543 รับผิดชอบโดยอำเภอจตุรพักตรพิมาน ผู้แสดงเป็นพรหมณ์เฒ่าชูชกพรานเจตบุตรและสุนัข 2 ตัวเป็นศูนย์กลางของความสนใจ เฒ่าชูชกปีนุ่งผ้าคล้ายโจงกระเบน ไม่ใส่เสื้อแต่ใช้ผ้าขาวพันคอ พาดบ่า และใช้ห่มสะพายถุงย่ามสีขาวแต่มีคราบรอยเปื้อน ถือไม้เท้าแล้วแสดงท่าวิ่งหนีสุนัขปีนต้นไม้จำลองบนรถขบวนแห่ แต่การแสดงของเฒ่าชูชกที่สร้างความฮือฮากับผู้ชมมากที่สุด ได้แก่ การที่เฒ่าชูชกถูกสุนัขไล่แล้วขึ้นบันไดประรำพิธีตรงที่ท่านประธานนั่งอยู่เพื่อขอรับบริจาคเงิน ฉากนี้ผู้บรรยายบอกว่า “เฒ่าชูชกขอทุกอย่างที่ขวางหน้า ความอยากได้อะไรก็มีไม่มีวันพอ...”⁴¹ เมื่อชูชกจากอำเภอจตุรพักตรพิมานถูกสุนัขของพรหมณ์เจตบุตร 2 ตัวไล่กัดก็วิ่งหนีแตกจากขบวนแห่เข้ามายังบริเวณประรำพิธีตรงหน้าท่านประธานนั่งอยู่ [อย่างมีแผนการอยู่ในใจ] เมื่อถึงบริเวณประรำพิธีแล้วตรงก้าวขึ้นบันไดอย่างรวดเร็ว ตรงเข้าไปนั่งลงกราบกับพื้นพร้อมกับแบมือขอเงินจากท่านประธานผู้กำลังเพลิดเพลิดเจริญศากับขบวนแห่หลากหลายสีส่นและสีลา คุณกัญญา ศิลปอาษา ดูเหมือนจะตกตะลึงและตั้งตัวไม่ทันครู่หนึ่ง แต่ก็ไม่ถึงกับตกใจมากนัก ทาง ศ.ส. อนุรักษ์ จุริมาศ เจ้าภาพที่นั่งอยู่ข้างประธานและคุณแม่คุณหญิงแจ่มใส ศิลปอาษา ท่านควักกระเป๋าวางว่าประธานมาก ยื่นธนบัตรใบละ 500 บาท ให้แล้วประธานจึงยื่นธนบัตรใบสีม่วงยื่นให้เฒ่าชูชกจากจตุรพักตรพิมานในทันควันพิธีกรถึงกับประกาศ “ชูชกปีนี้กล้าหาญเอาการ เข้าไปขอเงินจากประธานพิธีเปิดงานได้ด้วย”⁴² ลอนนี่ภาพดูว่า ถ้ายังเถียงท่านประธานในพิธีเปิด

⁴¹ พัฒนาศิลปอาษา. บันทึกสนามบุญพะเวอดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

⁴² พัฒนาศิลปอาษา. บันทึกสนามบุญพะเวอดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

ไม่มีอะไรมอบให้กับซุชกหรือลงมือไล่ตะเพิดพราหมณ์ ทุกอย่างคงชัดเจน และกระอักกระอวนน่าดู ชาวเมืองร้อยเอ็ดคงมีเรื่องซุบซิบนินทาทางการเมืองเกี่ยวกับฉากแสดงที่บังเอิญผสมเอาความเป็นจริงในขณะนั้นเข้าไปด้วยอย่างแน่นอน

ส่วนขบวนแห่กัณฑ์อื่น ๆ ได้แก่ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์สักกบรรพ กัณฑ์มหาธาต กัณฑ์ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์ต่างก็ได้รับการนำเสนออย่างน่าสนใจ สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในทางศิลปะและความคิดสร้างสรรค์ของหน่วยงานที่รับผิดชอบในการรื้อฟื้นคืนชีวิตให้กับตำนานเวสสันดรชาดกให้มีความหมายและมีชีวิตชีวาอยู่ตรงหน้าท่านประธานและบรรดาผู้ชมทั้งหลาย กัณฑ์ที่มีการแสดงประกอบได้อย่างเข้าถึงอารมณ์ผู้ชมมากที่สุดน่าจะ ได้แก่ กัณฑ์กุมารและกัณฑ์มัทรี ฉากที่เด็กน้อยชายหญิงที่ถูกพราหมณ์เฒ่าจุดกระซากลากดึงและเขียนตี ฉากที่แม่ร้องไห้คร่ำครวญถึงลูกน้อยปานว่าดวงใจจะขาดและฉากอื่นๆ ล้วนแต่ตั้งอารมณ์สะกดผู้ชมและสร้างจินตนาการร่วมของผู้ชมเกี่ยวกับเนื้อหาในวรรณคดีทางพุทธศาสนาที่เป็นอมตะเรื่องนี้ได้อย่างมีพลังเป็นอย่างยิ่ง แม้ว่าการแสดงทั้งหมดเป็นการแสดงกลางแจ้งไม่มีการใช้ฉาก แสงหรือเสียงเข้าช่วยมากนัก แต่พวกเราเชื่อว่าผู้ชมแทบทุกคนที่ได้ชมขบวนแห่ประกอบการแสดงกัณฑ์เหล่านี้จะเข้าใจและมองเห็นเรื่องราวและเหตุการณ์ได้อย่างถูกต้องชัดเจน นาฏศิลป์แบบต่างๆ รวมทั้งเครื่องแต่งกายที่อลังการและลีลาท่าร่าที่งดงามและพร้อมเพรียงเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งที่สะกดให้ผู้ชมยืนหยัดตากแดดร้อนยามเที่ยงวันเพื่อชมขบวนแห่และการแสดงต่างๆ ตั้งแต่ต้นจนจบ นาฏศิลป์ที่เป็นจุดสนใจของงาน ได้แก่ การแสดงนาฏลีลาชุดกู่กาสิงห์ของวิทยาลัยนาฏศิลป์จังหวัดร้อยเอ็ด การแสดงชุดนี้ตั้งชื่อตาม “กู่กาสิงห์” หรือปราสาทขอมโบราณ ตั้งอยู่ที่บ้านกู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดและเป็นการแสดงที่ได้สร้างชื่อเสียงให้กับทางวิทยาลัยเป็นอย่างมาก

ขบวนแห่กัณฑ์เทศน์มหาชาติที่ควรจะได้รับการกล่าวถึงเป็นพิเศษในแง่ของการจัดการและการระดมทรัพยากรน่าจะได้แก่ ขบวนแห่ นครกัณฑ์ ซึ่งเป็นขบวนสุดท้ายของงานพิธีเปิด นครกัณฑ์กล่าวถึงกษัตริย์ทั้งหกประกอบด้วยพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกัณหา พระชาติ พระเจ้ากรุงสัตยชัยและพระนางมุสตีได้เสด็จนิวัตินครและพระเวสสันดรเสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระบิดา พิธีกรของงานบรรยายว่า เจ้าภาพของขบวนนี้ ได้แก่ โรงเรียนสตรีศึกษาร้อยเอ็ด โดยการสนับสนุนงบประมาณของโรงแรมร้อยเอ็ดธานี สหกรณ์ออมทรัพย์ครูจังหวัดร้อยเอ็ด สถานีตำรวจภูธรอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หน่วยงานหลังนี้สนับสนุนงบประมาณก้อนใหญ่ จำนวน 40,000 บาท⁴³ เป็นที่น่าสังเกตว่า การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสนับสนุนงานบุญแห่ร้อยเอ็ดอยู่เป็นประจำโดยการจัดสรรงบประมาณให้มากขึ้นน้อยบ้างแล้วแต่กรณี หน่วยงานดังกล่าวและทางจังหวัดร้อยเอ็ดคงจะเห็นพ้องต้องกันว่า บุญแห่สามารถสร้างงานและกระตุ้นการท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่นได้ระดับหนึ่ง สำหรับบุญแห่ในปี พ.ศ. 2543 พวกเขาเข้าใจว่านักท่องเที่ยวที่มาร่วมงานบุญแห่โดยเฉพาะพิธีเปิดงานนั้นเป็นคนในท้องถิ่นมากกว่านักท่องเที่ยวที่มาจากต่างจังหวัด ต่างภาคหรือต่างประเทศ ในจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาร่วมงานบุญแห่ พวกเขาพบเห็นผู้สูงอายุประมาณ 5-6 คนเดินทางมาจากต่างอำเภอของจังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดใกล้เคียง เช่น อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด หรืออำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น⁴⁴ ผู้สูงอายุเหล่านี้เดินทางมา “เอาบุญแห่” หรือมาร่วมทำบุญเทศน์มหาชาติโดยการฟังเทศน์ บริจาคทานตามกำลังและศรัทธาพระไม่ใช้เดินทางท่องเที่ยวตามความหมายของชนชั้นกลาง (ที่เน้นความ

⁴³ ปรีชา ศรีโชค, บันทึกสนามบุญแห่ร้อยเอ็ด, 11 มีนาคม 2543.

⁴⁴ สุริยา สมุทกุลปต์, บันทึกสนามบุญแห่ร้อยเอ็ด, 11-12 มีนาคม 2543.

ผลิตผลิตใจ พักผ่อนในบรรยากาศธรรมชาติเที่ยวในสถานที่แปลกใหม่ เงินซื้อจับจ่ายใช้สอยเรื่องกิน เรื่องอยู่ และเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ จำนวนมากเพื่อแสวงหาประสบการณ์ที่ไม่ซ้ำซากจำเจ เดิมความแปลกใหม่ ตื่นเต้น สนุกสนาน (เร้าใจให้กับชีวิต) อย่างที่หน่วยงานของรัฐคาดหวังไว้ อาจกล่าวได้ว่า หน่วยงานของรัฐจากส่วนกลาง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย คงได้ประเมินศักยภาพในการดึงดูดนักท่องเที่ยวของบุญชะเหวดแล้วว่า ไม่ได้มีพลังยิ่งใหญ่หรือจุดขายที่สำคัญเท่ากับประเพณีของจังหวัดเพื่อนบ้าน เช่น ผีตาโขน อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย บุญบั้งไฟจังหวัดยโสธร หรือประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น ประสบการณ์การท่องเที่ยวแบบชนชั้นกลางย่อมหาไม่ได้ในบุญชะเหวดร้อยเอ็ด แม้แต่การท่องเที่ยวตามแบบประเพณี “การไปเอาบุญ” ของคนพื้นบ้านก็แทบจะหาไม่ได้เลย ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น คำตอบก็คือ เพราะบุญชะเหวดร้อยเอ็ดที่พวกเรานำเสนอมานี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพิธีกรรมทางการเมืองของนักการเมืองและข้าราชการ เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติไปแล้ว

พิธีแห่ข้าวพันก้อน ตักบาตร และฟังเทศน์มหาชาติ การแห่ข้าวพันก้อน การฟังเทศน์มหาชาติ และการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า เป็นกิจกรรมที่เป็นหัวใจและจิตวิญญาณของประเพณีการทำบุญชะเหวดดั้งเดิมของชาวอีสาน แต่ในบุญชะเหวดร้อยเอ็ดกิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้มีความสำคัญอย่างที่เคยเป็นมาในอดีต กิจกรรมเหล่านี้เป็นเพียง “สัญลักษณ์” หรือขั้นตอนที่จำเป็นอย่างหนึ่งที่จะขาดไม่ได้ในการทำบุญชะเหวดให้ครบสมบูรณ์เท่านั้นเอง ศาลาโรงธรรมชั่วคราวตรงเกาะกลางบึงซึ่งเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมเหล่านี้มีเพียงพระภิกษุสามเณร ผู้สูงอายุ และผู้ที่เกี่ยวข้องไม่กี่รูป/คนเท่านั้นที่เข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้อย่างต่อเนื่องและจริงจัง

พวกเราเข้าร่วมฟังเทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสนเมื่อเวลาประมาณ

18.00 น. ของวันที่ 11 มีนาคม 2543 พระเทพบัณฑิต เจ้าอาวาสวัดบึงพระลานชัยทำหน้าที่สวด ท่านนั่งบนธรรมาสน์เทศน์ที่จัดไว้ โดยมีญาติโยมประมาณ 40-50 คนเข้าร่วมฟังด้วย ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุเพศหญิงอายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป ญาติโยมและอุบาสกอุบาสิกาที่มาฟังเทศน์นั่งบนเสื่อที่ปูบนพื้นดิน บางส่วนที่อายุแก่มาากแล้ว เช่น ข้าราชการบำนาญหรือคนที่มีฐานะดีที่อาศัยอยู่ในเมืองนั่งบนเก้าอี้ที่ทางคณะกรรมการจัดงานเตรียมไว้ให้ พระเทพบัณฑิตใช้เวลาไม่ถึง 1 ชั่วโมงก็เทศน์จบลง ระหว่างที่ท่านกำลังเทศน์อยู่นั้นมีพิธีกรฝ่ายฆราวาสท่านหนึ่งประกาศเชิญชวนญาติโยมบริจาคเงินทำบุญ พิธีกรอ่านรายชื่อผู้ร่วมบริจาคทานกล่าวขอบคุณสลับกับการเชิญชวนเรียกร้องให้บริจาคเงินเพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลา พิธีกรท่านนี้ประกาศเป็นภาษาอีสาน และภาษาไทยกลาง ตอนหนึ่งพิธีกรประกาศว่า “...ตอนนี้ก็มีคนบริจาคเข้ามาเรื่อยๆ ผู้มีใจใสศรัทธาในบวรพุทธศาสนา ท่านปลัดเทศบาล ท่าน... ได้ร่วมทำบุญเป็นจำนวนเงิน 200 บาท ขอให้ผลบุญและลาภทั้งปวงจงส่งผลให้กับท่านด้วยเทอญ สาธุ”⁴⁵ หลังจากการเทศน์มาถึงหมื่นมาลัยแสนแล้ว ทางพิธีกรได้ประกาศกำหนดเวลาดักบาตรและแห่ข้าวพันก้อนตอนเช้ามีดของวันที่ 12 มีนาคม 2543 เวลาประมาณ 05.00 น.

พิธีแห่ข้าวพันก้อน บางครั้งก็เรียกว่า พิธีดักบาตรข้าวพันก้อน เป็นการทำบุญโดยใช้ข้าวเหนียวหนึ่งป็นเป็นก้อนเล็ก ๆ ขนาดเท่าลูกชิ้นทั่วไป นำไปวางไว้ตามซันกะหย่องที่ทางคณะผู้จัดงานได้เตรียมไว้ให้ พิธีนี้เป็นส่วนหนึ่งของบุญผะเหวดที่จะต้องหาเครื่องพันมาไหว้บูชาการเทศน์บุญผะเหวด ซึ่งเดิมเรียกว่า เทศน์กาถาพัน ผู้ที่จะแห่ข้าวพันก้อนต้องเตรียมข้าวเหนียวมาจากบ้านตั้งแต่เช้ามีด ชาวบ้านบอกว่าต้องแห่ข้าวพันก้อนตั้งแต่เช้ามีดก่อนที่จะเห็นลายมือตัวเอง พิธีเริ่มด้วยสวดกล่าว

⁴⁵ ปรีชา ศรีไชย. บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

คำบูชาข้าวพันก้อน แล้วเริ่มใส่บาตรที่ตั้งไว้หน้าหอพระอุทิศและใส่ข้าวในขันกะหย่องที่สานด้วยไม้ไผ่ผูกติดไว้ตามเสาธงพะแหวดทั้ง 8 ทิศ การใส่บาตรต้องเวียนแบบประทักษิณหรือทักษิณานุวัตร (เวียนขวา) จนครบ 3 รอบ อันที่จริง การตักบาตรข้าวพันก้อนจะเป็นการตักบาตรถวายข้าวให้กับพระอุทิศผู้ทำหน้าที่ปราบมารและคุ้มครองพิธีกรรม บุญสะเทวดตลอดงานและเหล่าเทวดา ผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ เจ้าที่และผีต่าง ๆ ที่มาชุมนุมกันในระหว่างการทำพิธีกรรม แห่หรือตักบาตรข้าวพันก้อน จึงเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลอย่างหนึ่งในระหว่างงานบุญสะเทวด

พวกเราเดินทางมาถึงบริเวณเต็นท์ศาลาโรงธรรมสถานที่ประดิษฐานพระอุทิศ เทศน์มหาชาติและประกอบพิธีแห่ข้าวพันก้อน ก่อนเวลาเริ่มงานเล็กน้อย พิธีกรของงาน พระภิกษุสงฆ์และญาติโยมจำนวนหนึ่งที่มาอนค้างอยู่บริเวณศาลาโรงธรรมเริ่มแต่งตัวมานั่งรอและประจำที่เกือบพร้อมแล้ว พิธีกรได้เล่าถึงประวัติความเป็นมาของพิธีใส่บาตรข้าวพันก้อนอย่างย่อ ๆ ว่า “มีคนทุกข์คนหนึ่งลำบากยากเข็ญปรารถนามีความตั้งใจจะใส่บาตรพระอุทิศ อดทนอยู่หลายปีจนได้ใส่บาตรพระอุทิศและขออย่าให้มีทุกข์ต่อไป ผลบุญจากการใส่บาตรพระอุทิศทำให้คนทุกข์คนนั้นร่ำรวยสืบมา”⁴⁶ จากนั้น ทางพิธีกรได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการระดมทุนเพื่อสมทบกองทุนบุญสะเทวดของทางจังหวัดโดยการสร้างวัดอุ้มงคลพระอุทิศว่า “ทางจังหวัดร้อยเอ็ดได้สร้างพระอุทิศ 3 รอบ [ครั้ง] รอบแรกสร้างจากไม้ศรีมหาโพธิ์ รอบสองได้นิมนต์หลวงปู่ศรี มหาวีโรและพระเกจิอาจารย์ 9 รูปมานั่งปลุกเสกเป็นพระอุทิศเนื้อผง ส่วนรอบที่สามสร้างเป็นเหรียญพระอุทิศ พ่อแม่พี่น้องผู้สนใจหาเช่าได้ที่ศาลากลางจังหวัดร้อยเอ็ด”⁴⁷

⁴⁶ ปรีชา ศรีไชย. บันทึกสนามบุญสะเทวดร้อยเอ็ด. 12 มีนาคม 2543.

⁴⁷ ปรีชา ศรีไชย. บันทึกสนามบุญสะเทวดร้อยเอ็ด. 12 มีนาคม 2543.

พิธีแห้วพันก้อนบุญตะหวัดร้อยเอ็ด ปี พ.ศ. 2543 เริ่มขึ้นตั้งแต่เช้ามีวันที่ 12 มีนาคม 2543 โดยมีนายอัครพงศ์ พยัคฆ์นคร ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานในพิธี ส่วนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของทางจังหวัดท่านอื่นๆ ได้แก่ นายกเทศมนตรีและศึกษาธิการจังหวัด เป็นต้น ภรรยาของท่านเหล่านี้มาร่วมทำบุญกับชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีเดียวกันด้วย ผู้เข้าร่วมพิธีแห้วพันก้อนทั้งหมดน่าจะอยู่ระหว่าง 60-70 คน หลังจากสวดมนต์ไหว้พระและกล่าวคาถาบูชาข้าวพันก้อนแล้ว ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้นำออกเดินถือถาดข้าวเหนียวแล้วหยิบขึ้นเป็นก้อนเพื่อนำไปวางไว้ตามชั้นกะหย่องทั้งที่บาตรพระอุทิศ ฐานธรรมาสน์ 4 มุมและที่แขวนไว้ตามเสาของเต็นท์รวมทั้งหมด 8 จุด จากนั้นบรรดาญาติโยมและผู้เข้าร่วมพิธีก็เดินตามใส่บาตรข้าวพันก้อนไปตามจุดต่างๆ ในบริเวณที่ตั้งเต็นท์ศาลาโรงธรรมนั้นมีต้นไม้ยืนต้น 2 ต้น (ต้นขงโค) ผู้เข้าร่วมพิธีได้วางข้าวพันก้อนติดตรงลำต้นสูงในระดับสายตา บางคนก็วางข้าวพันก้อนไว้ตรงโคนต้นหรือกิ่งไม้ที่สูงขึ้น ทำให้แลเห็นสีขาวของก้อนข้าวเหนียวโอบรอบเปลือกไม้สีเทาดำในท่ามกลางบรรยากาศตอนเช้าตรู่ ทุกคนเดินวนขวาตามหลังกันไปจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง การเดินเวียนใส่ข้าวพันก้อนไม่ได้กำหนดว่าต้องเวียนกี่รอบอย่างตายตัว แต่ผู้เข้าร่วมพิธีเข้าใจร่วมกันว่าควรจะทำมากกว่า 1 รอบ ระหว่างที่มีการตักบาตรข้าวพันก้อนนั้น พิธีกรได้แนะนำคำกล่าวถวายข้าวพันก้อนดังนี้ “นะโมนะมัย พระไตรปิฎก ยกขึ้นมาเทศน์ เรื่องพระเวสแต่ปางหลัง ขอเชิญฟังยังว่ามหาชาติ จันหมากเบ็งอาสน์ ยอขึ้นบูชา ข้าวพันก้อนถวายอาสน์บูชา พรอันประเสริฐ อายุ วรรณัง สาธุลา อนุโมทนามี สุขัง พลัง เกิดทุนไว้... มาเดื่อ พี่น้องมาเดื่อ มาแห้วพันก้อนเดื่อ... ทำจิตใจให้สะอาด ทำใจให้มีสมาธิอันสงบที่มาจากคุ้มลูกคุ้มหลานปีละครั้ง” หรือ “...นะโมนะมัย พระไตรปิฎกยกออกมาเทศนาเล่า ข้าวพันก้อนอาสน์บูชา ยกสามดวงดอกแล้ว

ที่ไหวแล้วถวายอาสน์บูชา สารุ...”⁴⁸

พิธีแห่กัณฑ์จอบกัณฑ์หลอน คำว่า “จอบ” และ “หลอน” เป็นคำในภาษาถิ่นอีสาน คำแรกแปลว่า แอบมอง แอบดู คำหลังหมายถึงการที่ฝ่ายหนึ่งเข้าหาหรืออุจิมอย่างกระตือรือร้นเพื่อสร้างความแปลกประหลาดใจ ไม่ยอมให้ฝ่ายหนึ่งได้ไหวตัวหรือตั้งตัวได้ทัน ส่วนคำว่ากัณฑ์ในที่นี้หมายถึงต้นกัณฑ์ที่ได้จากพี่น้องประชาชนที่มีจิตศรัทธาจะทำบุญเอากิ่งไม้มะขามหรือต้นกล้วยขนาดเล็กมา แล้วนำเอาเงินหรือเครื่องปัจจัยไทยทานทั้งหลายไปร้อยติดหรือเสียบไว้บนกิ่งไม้หรือต้นกล้วยนั้นเพื่อนำไปถวายพระที่กำลังเทศน์มหาชาติอยู่บนศาลา การนำต้นกัณฑ์ไปถวายพระจะจัดเป็นขบวนแห่มีกลองยาวร้องรำทำเพลงประกอบอย่างครึกครื้นสนุกสนาน เมื่อแห่เข้าไปถึงบริเวณวัดแล้วนำต้นกัณฑ์ไปถวายพระที่กำลังเทศน์ทันทีเรียกว่า “ต้นกัณฑ์หลอน” แต่ถ้าเห็นว่าพระที่กำลังเทศน์ไม่ใช่รูปที่เจ้าภาพต้องการจะถวายก็จะแห่ขบวนไปเรื่อยๆ ก่อนแล้วส่งคนไปแอบดูว่าถึงคิวของพระรูปนั้นหรือยัง เมื่อถึงคิวก็จะนำไปถวาย ต้นกัณฑ์นี้เรียกว่า “ต้นกัณฑ์จอบ” (คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานบุญผะเหวด... 2543: 30)

สาร สาระทัศนันทน์ ปราชญ์พื้นบ้านคนสำคัญของจังหวัดเลยได้เขียนบรรยายถึงกัณฑ์หลอนในบุญผะเหวดไว้ว่า กัณฑ์หลอนคือ “...กัณฑ์เทศน์ที่ทำไปจากบ้าน ไม่จำเพาะเป็นกัณฑ์ใดกัณฑ์หนึ่ง [ไม่ได้] เจาะจงจะถวายพระรูปใดรูปหนึ่ง เมื่อแห่กัณฑ์หลอนไปถึงวัดพระรูปใดกำลังเทศน์อยู่ เมื่อท่านเทศน์จบก็นิมนต์มารับกัณฑ์หลอนกัณฑ์นั้น กัณฑ์หลอนส่วนใหญ่จะทำด้วยกระจาดสานด้วยไม้ไผ่ มีคานหามใส่ของกินของใช้ที่มีผู้บริจาคพร้อมด้วยเงินและทำเป็นต้นประดับประดาอย่างสวยงาม การจัดกัณฑ์หลอนมักเป็นกลุ่มคนรวมกันจัดขึ้น อาจมีเจ้าภาพหลายๆ คนมาร่วมกัน... ในงานบุญพระเวสศราวหนึ่งอาจมี

⁴⁸ ศาพร อุ้มแดง. บันทึกตำนานบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. 12 มีนาคม 2543.

กัณฑ์หลอนสักก็กัณฑ์ก็ได้ แล้วแต่ศรัทธาของประชาชนในละแวกนั้น บางที่หากมีหลายกัณฑ์จะทยอยแห่กันตลอดวันก็มี พระรูปใดหากถูก กัณฑ์หลอนถือว่าโชคดี เพราะมักจะได้ปัจจัยมากเป็นพิเศษ ดังคำพังเพยที่ว่า "เด็กกัณฑ์หลอน มันชีรวยข้าวต้ม" (สาร สารศัพท์สนานันท์ 2537: 31)

สำหรับงานบุญพะเหวดร้อยเอ็ดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา กัณฑ์จอบกัณฑ์หลอนไม่ใช่ส่วนหนึ่งของการทำบุญธรรมดา หากทาง จังหวัดได้ประยุกต์ให้มาเป็นวิธีการระดมเงินจากหน่วยงานราชการ ห้างร้าน กลุ่มวัดหรือประชาชนกลุ่มต่างๆ ที่มีจิตศรัทธาร่วมทำบุญกับทางจังหวัด พิธีแห่กัณฑ์จอบกัณฑ์หลอนเป็นขั้นตอนเกือบท้ายสุดของงานทั้งหมด ตอนกลางวันของวันที่ 3 ของงานหรือตั้งแต่ประมาณ 11.00 น. ไปจนถึง ตอนเย็นจะเป็นช่วงที่หน่วยงานราชการทั้งระดับจังหวัดและระดับอำเภอ กลุ่มวัด กลุ่มบ้าน ห้างร้าน บริษัทหรือกลุ่มของผู้มีจิตศรัทธาใด ๆ จะทยอย แห่ต้นกัณฑ์หลอนที่เตรียมไว้เข้ามาบริเวณพื้นที่ปราสาทกลางเพื่อถวายพระ ทางจังหวัดจะจัดเจ้าหน้าที่ฝ่ายการเงินและฝ่ายพิธีการคอยอำนวยความสะดวกให้คณะแห่กัณฑ์จอบกัณฑ์หลอน เมื่อถวายเสร็จเงินที่ติดมากับ ต้นกัณฑ์ก็จะถูกนำมาลงบัญชีเพื่อนำไปสมทบกับกองทุนบุญพะเหวดของ ทางจังหวัดต่อไป แต่ละปีทางจังหวัดสามารถระดมเงินทุนผ่านกัณฑ์จอบ กัณฑ์หลอนเป็นจำนวนมาก ในปี พ.ศ. 2543 ทางจังหวัดระดมเงินทำบุญ กัณฑ์จอบกัณฑ์หลอนได้มากถึง 857,340.50 บาท (โปรดดูตารางที่ 1 ภาคผนวก ก.)

ขบวนแห่กัณฑ์จอบกัณฑ์หลอนในบุญพะเหวดปี พ.ศ. 2543 พวกเรามีโอกาสร่วมศึกษาเพียงบางส่วนเท่านั้นเนื่องจากข้อจำกัดในเรื่อง ของเวลาและการเดินทาง เท่าที่พวกเราสังเกตดูจะเห็นได้ว่า ข้าราชการ ชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัดและนักการเมืองคนสำคัญของจังหวัดต่างก็จัดต้น กัณฑ์ของตนเพื่อนำมาถวายพระอย่างกระตือรือร้น ระหว่างที่ขบวนแห่

เข้าสู่ประรำพิธีจะมีคณะกลองยาวพื้นบ้านที่ทางคณะกรรมการจัดงานได้ว่าจ้างไว้เข้าไปต่อท้ายขบวนแห่กัณฑ์จบกัณฑ์หลอนเพื่อเพิ่มความตึกครื้นและสนุกสนาน ผู้เข้าร่วมขบวนทั้งหมดจะพื่อนรำอย่างสนุกสนานเคลื่อนขบวนเวียนขวรอบพระราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ 6 จำนวน 3 รอบก่อนที่จะนำต้นกัณฑ์พร้อมปัจจัยถวายพระบนศาลาประรำพิธีต่อไป พวกเราเห็นท่านผู้ว่าราชการจังหวัด รองผู้ว่าราชการจังหวัด ปลัดจังหวัด นักการเมืองคนสำคัญ เช่น ส.ส. อนุรัักษ์ จูรีมาศ ฯลฯ เข้าร่วมขบวนแห่กัณฑ์จบกัณฑ์หลอนอย่างสนุกสนานพร้อมกับบริจาคเงินทำบุญจำนวนมาก

การเมืองวัฒนธรรมในบุญสะแหวดร้อยเอ็ด

บรรยากาศและขั้นตอนต่างๆ ของบุญสะแหวดร้อยเอ็ดในปี พ.ศ. 2543 บ่งชี้ไปนทิศทางเดียวกัน นั่นคือ การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมทางศาสนามารับใช้วัตถุประสงค์ทางการเมืองการปกครองอย่างเห็นได้ชัด ช่วงเวลาของการจัดงานบุญสะแหวดปีนี้และรายละเอียดต่างๆ ของงานที่พวกเรานำเสนอมาดังแต่ต้นได้สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มข้นและรุนแรงของการต่อสู้ช่วงชิงความได้เปรียบทางการเมืองในท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับระดับชาติอย่างใกล้ชิดและรุนแรง กล่าวคือ ประชานพิธีเปิดงานบุญสะแหวดร้อยเอ็ดประจำปี พ.ศ. 2543 ได้แก่ นางสาวกัญญา ศิลปอาชา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสุพรรณบุรีและรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แน่นอนว่า รัฐมนตรีท่านนี้มาจากพรรคชาติไทยที่มีบิดาของเธอคือ นายบรรหาร ศิลปอาชาเป็นหัวหน้าพรรค เมื่อต้นปีนี้ สื่อมวลชนไทยตั้งฉายาให้เธอว่า “รมต. เงามเดี่ยว” จะว่าเป็นความบังเอิญหรือการวางแผนทางการเมืองที่แยบยลก็ได้ เมื่อเจ้าภาพหรือผู้สนับสนุนรายใหญ่ของบุญสะแหวดร้อยเอ็ดปีนี้ ได้แก่ นายอนุรัักษ์ จูรีมาศ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดร้อยเอ็ด พรรคชาติไทย และ

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ญาติพี่น้องตระกูลจूरีมาศ และพันธมิตรนักการเมืองท้องถิ่น กลุ่มเจ้าภาพของบุญผะเหวดร้อยเอ็ดปีนี้ได้ยึดกุมอำนาจทางการเมืองทั้งในเทศบาลนครร้อยเอ็ดและองค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด

ช่วงเวลาหนึ่งสัปดาห์ก่อนหน้างานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดมีเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ของการเมืองไทยสมัยใหม่อย่างหนึ่งเกิดขึ้น นั่นคือการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา (ส.ว.) เมื่อวันที่เสาร์ที่ 4 มีนาคม 2543 ย้อนกลับไปอีกประมาณ 1 เดือนก่อนหน้านี้ จังหวัดร้อยเอ็ดเช่นเดียวกับจังหวัดอื่น ๆ ทั่วประเทศได้จัดการเลือกตั้งทางการเมืองในระดับท้องถิ่นครั้งสำคัญ นั่นคือ การเลือกตั้งสมาชิกสภาจังหวัด (ส.จ.) เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2543 แน่แน่นอนว่า ผลการเลือกตั้งสองครั้งที่ผ่านมาชัยชนะตกเป็นของนักการเมืองและพันธมิตรทางการเมืองจากตระกูลจूरีมาศ งานบุญผะเหวดที่มีนักการเมืองตระกูลนี้เป็นกำลังสนับสนุนที่สำคัญจัดขึ้นระหว่างวันที่ 10-12 มีนาคม 2543 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ไม่ไกลเกี่ยวกับการเลือกตั้งครั้งล่าสุดทั้งสองครั้งเป็นอย่างมาก คงจะไม่เป็นการกล่าวเกินเลยเป็นจริงถ้าพวกเราจะบอกว่า บุญผะเหวดร้อยเอ็ดปีนี้ แท้ที่จริงก็คืองานเลี้ยงขอบคุณพี่น้องประชาชนชาวเมืองร้อยเอ็ดของนักการเมืองตระกูลจूरีมาศและพันธมิตรที่ก้าวขึ้นสู่อำนาจทั้งในระดับชาติ (รัฐมนตรีในคณะรัฐบาลของนายชวน หลีกภัย ตามโควตาของพรรคชาติไทย) และระดับท้องถิ่น (ทั้งเทศบาลและองค์การบริหารส่วนจังหวัด)

งานเลี้ยงขอบคุณของนักการเมืองในจังหวัดร้อยเอ็ดครั้งนี้จัดขึ้นได้อย่างแนบเนียน แยกขลและประสานสอดคล้องกับรากเหง้าทางประเพณีวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นและแผนการจัดบุญประเพณีประจำปีของข้าราชการในระดับจังหวัดได้อย่างละเอียดอ่อนเป็นอย่างยิ่ง เป็นการประสานผลประโยชน์ระหว่างนักการเมืองกับข้าราชการอย่างลงตัวและ

งดงามไร้ที่ติ ทั้งนี้เพราะทางจังหวัดมีความปรารถนาที่จะให้งานประจำปี
 ของตนเองให้เป็นงานที่ยิ่งใหญ่ระดับประเทศและต้องการกำลังเงินและ
 ทรัพยากรมาสนับสนุนเพื่อให้การจัดงานที่ยิ่งใหญ่นั้นเป็นไปได้ ส่วนทาง
 นักการเมืองมีกำลังทรัพย์ มีสายสัมพันธ์กับนักการเมืองและข้าราชการ
 ระดับชาติและที่สำคัญมีความทะยานอยากที่จะใช้เวทีทางวัฒนธรรมที่
 ใหญ่ที่สุดของจังหวัดให้เป็นเวทีที่ตนเองและพรรคพวกจะตักตวงเอาผล
 ประโยชน์ทางการเมืองให้เต็มที่ เมื่อผลประโยชน์ของนักการเมืองและ
 ข้าราชการประจำประสานกันอย่างสอดคล้องลงตัวเพียงนี้ พี่น้อง
 ประชาชนจำเป็นต้องทำหน้าที่เป็นผู้ชมของเกมการเมืองดังกล่าว พวกเรา
 เชื่อว่ากระแสเกมการเมืองวัฒนธรรมลักษณะนี้เป็นภาพสะท้อนส่วนหนึ่ง
 จากภาพรวมขนาดใหญ่ของการเมืองประเทศไทยปัจจุบัน การเล่นเกม
 การเมืองวัฒนธรรมในลักษณะเดียวกับนุญชะเหวดร้อยเอ็ดสามารถพบ
 เห็นได้ทุกหนทุกแห่งในประเทศไทย ทุกภูมิภาคของประเทศมีการเมือง
 วัฒนธรรมซ่อนเร้นอยู่ในเกมการเมืองในระบบการเลือกตั้งและระบบการ
 บริหารราชการแผ่นดิน

ชาวเมืองร้อยเอ็ดรู้จักกันแทบทุกวงสภากาแฟและวงซุบซิบนิทาน
 เกี่ยวกับสงครามการต่อสู้ช่วงชิงความได้เปรียบทางการเมืองของตระกูล
 จุรีมาศกับคู่ต่อสู้ โดยเฉพาะดาวรุ่งทางการเมืองท้องถิ่นอย่าง นายสถานีย์
 ว่องสัณพงษ์และพันธมิตร ผู้ให้ข้อมูลคนหนึ่งเล่าให้พวกเราฟังว่า

“...งบประมาณในการจัดแสดงแสงเสียงปีนี้ได้
 มาจาก ส.ส. อนุรักษ์ จุรีมาศ ซึ่งได้รับการสนับสนุน
 จาก นายบรรหาร ศิลปอาชา หัวหน้าพรรคชาติไทย
 ส.ส.อนุรักษ์ ก็เลยเชิญนางสาวกัญญา ศิลปอาชา รมช.
 กระทรวงศึกษาธิการ ลูกสาวนายบรรหารมาเป็นประธาน

ในพิธีเปิด คนร้อยเอ็ดรู้กันทั่วไปว่า นี่เป็นการเอาใจ นายบรรหารและแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางการเมืองและความสัมพันธ์ส่วนตัวที่แน่นแฟ้นของ ส.ส.อนุรักษ์ กับพรรคชาติไทย ช่วงเวลาก่อนหน้านี้ ส.ส.อนุรักษ์ ไม่ค่อยให้ความสนใจกับชาวเมืองร้อยเอ็ดมากนัก การเลือกตั้งครั้งล่าสุดคะแนนของเขาคงไปอยู่ที่ 3 (เกือบสองตก) ต้องเปรียบกับนายสานิตย์ ว่องสัจจนพงศ์ (ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษาของนายพินิจ จารุสมบัติ ส.ส.หนองคาย พรรคเสรีธรรม รมช. กระทรวงมหาดไทย) คนใน เขาเล่ากันว่า นายสานิตย์เกือบจะได้เป็น ส.ส. อยู่แล้ว แต่การนับคะแนนครั้งสุดท้ายกลับถูก ส.ส. อนุรักษ์เบียดเข้าที่ 3 ไปอย่างหวุดหวิด นายสานิตย์ผิดหวังและโกรธแค้นมาก เขาจึงยื่นฟ้องขอความเป็นธรรมจากศาลและเปิดเวทีปราศรัยกลางบึงพลาญชัยด่านายอนุรักษ์ ตระกูลจรีมาศและผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดในขณะนั้นอย่างหนักหน่วง ในที่สุดก็ยอมความกันได้โดยที่มีการจ่ายค่ายอมความและแลกเปลี่ยนข้อตกลงทางการเมืองกัน ชาวบ้าน ลือกันว่า ส.ส. อนุรักษ์จ้างนายสานิตย์ให้ถอนคดีเรื่องจึงยุติ อย่างไรก็ตาม นายสานิตย์และบุตรชาย (นายสถาพร ว่องสัจจนพงศ์) สามารถคว้าชัยชนะอย่างงดงามในเวทีการเลือกตั้งสมาชิกสภาจังหวัดเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2543 ที่ผ่านมา แต่ทางตระกูลจรีมาศก็ประสบชัยชนะในการเลือกตั้งด้วยเช่นกัน นายทินกร จรีมาศ พี่ชายของ ส.ส. อนุรักษ์ ได้รับเลือกเป็น ส.จ. และเป็นนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด ชาว

ร้อยเอ็ดเชื่อว่า กรณีที่กะแนนเสียงตกและถูกฟ้องร้องว่า โกงการเลือกตั้ง ทำให้ ส.ส. อนุรักษ์ต้องลงพื้นที่ สร้างผลงานในพื้นที่มากขึ้น เช่น ร่วมประชุมและแจกของให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและหัวหน้ากะแนน เปิดห้องอาหารหรูๆ เลี้ยงหัวหน้ากะแนน [รวมทั้งเป็นเจ้าภาพจัดงานบุญพะเวดร้อยเอ็ดปีนี้] ชาวเมืองร้อยเอ็ดส่วนใหญ่รู้กันว่า ฐานกำลังเงินของตระกูลจรีมาศอยู่ที่นายถวิล จรีมาศ (ลุงของ ส.ส. อนุรักษ์) เจ้าของกิจการภาพยนตร์เร่ หวย และธุรกิจการค้าที่สำคัญของเมืองร้อยเอ็ด ลูกหลานและญาติมิตรของตระกูลนี้กลายมาเป็นนักการเมืองท้องถิ่น ที่มีอิทธิพลอย่างสูง เช่น นายบรรจง โขมิตจิระนันท์ นายกเทศมนตรีเทศบาลนครร้อยเอ็ด (บุตรเขยของ นายถวิล จรีมาศ) นายทินกร จรีมาศ สมาชิกและนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด และนายอนุรักษ์ จรีมาศ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (ทั้งสองคนเป็นหลานของนายถวิล จรีมาศ)⁴⁹

เป็นที่น่าสังเกตว่า เต็มที่บริการข้าวปั้นของจรีมาศกับว่องสรรณพงศ์ตั้งประชันกันอยู่ตรงบริเวณทางเข้าบึงปลาอู๊ซัยด้านประตูสาเกตนคร ทั้งสองเต็นท์เป็นสถานที่บริการขนมน้ำชา ส้มตำ อาหารและเครื่องดื่มโดยไม่คิดมูลค่าที่ใหญ่ที่สุดและที่มีพี่น้องประชาชนเข้าไปใช้บริการมากที่สุด ทั้งสองเต็นท์ระดมสมัครพรรคพวกมาช่วยงานอย่างเต็มที่ ดูเหมือนว่าเต็นท์ของจรีมาศจะได้เปรียบเพราะบารมีของรัฐมนตรี นายกเทศมนตรี และนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด เจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่บริการจึงมีข้าราชการในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ครูโรงเรียนอนุบาลและ

⁴⁹ ปรีชา ศรีไชย, บันทึกสนามบุญพะเวดร้อยเอ็ด, 11 มีนาคม 2543.

กลุ่มแม่บ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงมาช่วยดักข้าวปุ้น บริการน้ำและสัมภาระอย่างถึกถัก เจ้าหน้าที่ของเดินที่จรีมาศจะสวมเสื้อมือฮ่อมและผ้ากันเปื้อนที่มีเขียนว่า “พรรคชาติไทย อนุรักษ์ จรีมาศ รมช. เกษตรและสหกรณ์” อย่างชัดเจน ทั้งสองเดินที่จัดโหมกเชิญชวนพี่น้องประชาชนที่เดินผ่านไปผ่านมาเข้ามาใช้บริการอาหารและเครื่องดื่มของตนอยู่ตลอดเวลา เจ้าหน้าที่ของจรีมาศใช้โหมกผู้หญิงวัยกลางคนพูดภาษาไทยกลาง ขณะที่เดินที่ของว่องสันพวงคีใช้โหมกผู้ชายอายุประมาณ 50 ปี พูดภาษาไทยกลาง

ข้อความที่โหมกท่านหลังพูดมีตอนหนึ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษ นั่นคือ ตอนที่ให้คำแนะนำแก่ผู้ที่มาเที่ยวชมงาน ท่านบอกว่า “เดินผ่านไปมาจับมือลูกหลานไว้ด้วยนะครับ เดี่ยวจะพลัดตกลงไปในบ่อ ปีนี้น้ำมาก... กรุณาดูแลลูกหลานของท่านด้วย ท่านที่เข้าไปในบริเวณงาน... ดูกระเป๋าของท่านไว้ด้วย อาจจะมีนักมิจฉาชีพลกริงวิ่งราวกระเป๋าของท่านได้ ฉะนั้นกรุณาดูแลกระเป๋าของท่านไว้ด้วย เมื่อนักล้วงกระเป๋าได้กระเป๋าของท่านแล้วจะเอาเฉพาะเงินของท่าน แล้วทิ้งกระเป๋าของท่านลงน้ำไป ทำให้เอกสารของท่านเสียหาย ต้องทำใหม่ ยุ่งยาก เสียเวลา ยิ่งใกล้จะเลิกส.ส. แล้วด้วย...”⁵⁰ เขาเป็นว่า โหมกท่านนี้เป็นห่วงสวัสดิภาพและความปลอดภัยของพี่น้องประชาชนที่เข้ามาเที่ยวงาน แต่ดูเหมือนว่าวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของท่านกลับห่วงที่ “เอกสาร” มากกว่าอย่างอื่น แน่แน่นอนว่าเอกสารที่มีค่าของพี่น้องประชาชนในสายตาของนักการเมืองก็คือบัตรประชาชน นั่นเอง

ความจริงรายละเอียดของการต่อสู้ ช่วงชิงและก้าวขึ้นสู่อำนาจของกลุ่มการเมืองท้องถิ่นในจังหวัดร้อยเอ็ดมีความซับซ้อนและรายละเอียดมากกว่าข้อมูลที่เรานำเสนอหลายเท่าตัว แต่ประเด็นที่เราต้องการชี้ให้เห็นก็คือ การเมืองท้องถิ่นที่โยงโยอยู่เบื้องหลังฉากของงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ด ประจำปี พ.ศ. 2543 ที่พวกเราให้ความสนใจในปีนี้และเวลานี้

⁵⁰ ปรีชา ศรีไชย. บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. 11 มีนาคม 2543.

หมายเลขหนึ่งของเมืองร้อยเอ็ดก็คือ นักการเมืองตระกูลจूरีมาศ พวกเขา
ก็มีบทบาทอย่างมากในการจัดงานบุญสะเทวดาครั้งนี้ พวกเราสงสัยอยู่
เหมือนกันว่า ในงานบุญสะเทวดาปีนี้นักการเมืองจากพรรคประชาธิปัตย์
และพรรคอื่นๆ เช่น ความหวังใหม่ ได้รับเชิญมาเป็นประธานในพิธีเปิด
ใครคือเจ้าภาพหมายเลขหนึ่งหรือผู้สนับสนุนคนสำคัญของงาน บทบาทของ
ส.ส. ของพรรค เช่น ส.ส. นลาด ขามช่วง (ประชาธิปัตย์) อาจจะ
โดดเด่นไม่แพ้ ส.ส. อนุรักษ์ จूरีมาศ ในปี พ.ศ. 2543 ก็เป็นไปได้ พวกเรา
เห็นป้ายโฆษณาจัดมวยป้องกันแชมป์โลก น้ำดื่มที่ท่านนำมาสนับสนุน
โต๊ะ เก้าอี้และเต็นท์ของ ส.ส. ท่านนี้มีให้เห็นอยู่ในบริเวณงานเช่นกัน
แต่ไม่สะดวกตาเหมือนกับของ ส.ส. อนุรักษ์และตระกูลจूरีมาศ

บทสรุป

พวกเราเชื่อว่าบุญสะเทวดาร้อยเอ็ดปี พ.ศ. 2543 ที่พวกเราได้นำ
เสนอมาทั้งหมดมีหัวใจหลักอยู่ที่การเมืองวัฒนธรรมหรือการเปลี่ยน
พิธีกรรมทางศาสนาให้มาเป็นพิธีกรรมทางการเมืองเพื่อผลประโยชน์ของ
นักการเมืองและข้าราชการประจำ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การเมือง
วัฒนธรรมเป็นการปรับเปลี่ยนเอาวัฒนธรรมมารับใช้การเมืองหรือเป็นการ
จัดแสดงทางวัฒนธรรมประเพณีเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง แน่แน่นอนว่า
นักการเมืองและข้าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดนั้นกล้าลึกเป็นอย่างยิ่งในการตีความ
และปรับใช้แนวคิดและความเชื่อเรื่องการให้ทานและการผลิตซ้ำของ
อุดมการณ์การให้ทานใน “เวสสันดรชาดก” เพื่อผลประโยชน์ในทางการเมือง
และการบริหารราชการแผ่นดินของทางจังหวัด⁵¹ พวกเราเชื่อว่า ชาวบ้าน
ร้านตลาดทั่วไปคงยากที่จะเท่าทันเกมการเมืองวัฒนธรรมแม้ในระดับ

⁵¹ ทุกวันนี้ ความกล้าลึกและเล่ห์เหลี่ยมทางการเมืองของนักการเมืองทั้งหลายได้พัฒนาไปอย่างมาก ทั้งนี้ถือได้ว่าเป็นการ
ตอบสนองต่อพัฒนาการของโลกทางการเมืองที่เน้นการปฏิรูปการเมืองให้โปร่งใสเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น เช่น
การบังคับใช้บทบัญญัติต่างๆ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 บทบาทขององค์กรการเลือกตั้ง
(ก.ก.ต.) และสื่อมวลชน พวกเราคิดว่านักการเมือง นักธุรกิจการเมืองและนักเลือกตั้งทั้งหลายต่างก็ได้พัฒนา
กลยุทธ์ในการเล่นการเมืองที่ฉลาดของตนเองให้แนบเนียนและแยบยลมากยิ่งขึ้น อย่างน้อยก็ซับซ้อนกว่าการ
แจกเงินซื้อเสียงแบบเดิมที่เสี่ยงต่อการถูกจับและถูกตรวจสอบมากขึ้นเรื่อยๆ

ท้องถิ่นและคงยากที่จะไปคัดค้านกระแสการเมืองวัฒนธรรมได้ ทั้งนี้ เพราะนักการเมืองและข้าราชการประจำเล่นปฏิบัติการในระดับลึก เล่นการเมืองที่แนบแน่นกับการให้ความหมายใหม่ของอุดมการณ์ผ่านวาทกรรมของอำนาจและพิธีกรรมทางศาสนาได้อย่างแนบเนียนยิ่งนัก ประเพณีหรือพิธีกรรมที่สำคัญจำนวนมากที่ครั้งหนึ่งชุมชนท้องถิ่นเป็นเจ้าของและสืบทอดกันมานานกำลังถูกริบและแย่งชิงออกไปจากการควบคุมของชุมชนคล้ายกับทรัพยากรชุมชนอย่างอื่น (เช่น ป่าไม้ ที่ดิน น้ำ ภูมิปัญญา กำลังคน) นั่นเอง

ในระหว่างการแก้ก้นจ้ำบก้นจ้ำหลอนของบุญผะเหวดร้อยเอ็ด ปี 2543 พวกเรามีโอกาสเข้าไปสัมภาษณ์ข้าราชการของจังหวัดร้อยเอ็ด ท่านหนึ่งซึ่งทำหน้าที่ในการต้อนรับขบวนแห่และรับเงินจากก้นจ้ำบก้นจ้ำหลอนแต่ละขบวน เพื่อนำไปให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายบัญชีนับเงินรวมกัน และลงบัญชีไว้ที่มุมหนึ่งของปะรำพิธี เจ้าหน้าที่ท่านนั้นให้การต้อนรับและแสดงอหฺยาศัยไมตรีกับพวกเราพร้อมกับเสนอตัวว่า ถ้าอยากรู้อะไรเกี่ยวกับบุญผะเหวดก็ให้ซักถามได้ตามสะดวก พวกเราก็ขอบคุณท่าน คำถามที่น่าสนใจอันหนึ่งที่เรากลามก็คือ “ได้ยินชาวบ้านเล่าว่างานแสดงแสงเสียงกลางบึงพลาญชัยปีนี้ มีนักการเมืองออกเงินสนับสนุนจริงหรือเปล่า” ข้าราชการท่านนั้นรีบปฏิเสธทันทีว่า “ไม่มีเงินจากพรรคการเมือง [หรือ] นักการเมือง... เงินจัดงานทั้งหมดเป็นของทางจังหวัด เป็นเงินทำบุญก้นจ้ำหลอนเก็บปีนี้เอาไว้ใช้ปีหน้าต่อไป”⁵² ท่านปฏิเสธอย่างเด็ดขาดเลยที่ไม่มีการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องกับบุญผะเหวดร้อยเอ็ดเลย

ความเห็นของข้าราชการท่านนี้นับว่าขัดแย้งกับข้อมูลที่พวกเราได้เรียนรู้ตลอดระยะเวลา 3 วัน 2 คืนของบุญผะเหวดร้อยเอ็ดค่อนข้างมาก อาจเป็นไปได้ว่าท่านเป็นข้าราชการและเป็นเจ้าภาพของงานคนหนึ่ง ดังนั้น

⁵² สุวิยา สมุทกุลปต์. บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. 12 มีนาคม 2543.

ความหมายของคำว่าการเมืองในทัศนะของท่านกับของพวกเราจึงค่อนข้างแตกต่างกัน โลกทัศน์ของเราที่มีต่อการเมืองก็ไม่เหมือนกัน ทั้งยังไม่นับรวมไปความพยายามของเจ้าภาพของงานบุญพะเวดในการปกป้องหน้าตาของชาวร้อยเอ็ดและไม่ต้องการให้คนข้างนอกมองเห็นว่าคนร้อยเอ็ดจัดงานบุญประจำปีของตัวเองแท้ๆ ยังต้องพึ่งพานักการเมืองและบุคคลสำคัญระดับชาติในเรื่องของงบประมาณสนับสนุน ท่านจึงพยายามที่จะทำให้เราเชื่อว่าถ้าพึ่งการระดมเงินจากก้นจืดก้นแห้งจะช่วยให้ทางจังหวัดร้อยเอ็ดมีทุนรอนเพียงพอสำหรับการจัดบุญพะเวดแต่ละปี

การเมืองไม่ใช่เรื่องของความพยายามในการยึดกุมชัยชนะในสงครามการเลือกตั้ง ไม่ใช่เรื่องของพรรคการเมืองที่แย่งกันเป็นรัฐบาลและไม่ใช่เรื่องของมุ้งเล็กมุ้งใหญ่ภายในพรรคการเมืองเท่านั้น พวกเรามองเห็นว่า การเมืองที่ละเอียดอ่อนและแนบเนียนด้วยชั้นเชิงกลยุทธ์มากที่สุดคือ “การเมืองวัฒนธรรม” เพราะการเมืองประเภทนี้ได้เปิดเผยกลยุทธ์ที่ล้าลึกและเกี่ยวข้องกับกำยึดกุมคะแนนเสียงโดยการเสนอตัวเข้าไปนั่งในใจพี่น้องประชาชนอย่างละเอียดอ่อนยิ่งนัก นักการเมืองทั่วประเทศเริ่มมองเห็นว่าประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นคือส่วนหนึ่งของกลยุทธ์ทางการเมืองสมัยใหม่ที่เป็นหัวใจของการเลือกตั้งสมัยใหม่ ถ้านักการเมืองแต่ละคนรู้จักนำปรับเอาประเพณีหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นมาปรับใช้ผลประโยชน์ทางการเมืองของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในบุญพะเวดร้อยเอ็ดปี พ.ศ. 2543 การปรับเปลี่ยนบุญพะเวดเพื่อวัตถุประสงค์และผลประโยชน์ทางการเมืองที่โดดเด่นที่สุดในแง่ของความคิดเชิงนามธรรมน่าจะได้แก่ การเน้นเรื่องการให้ทานหรือบริจาคทาน โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับความเชื่อเรื่องกรรมและชาตินี้ชาติหน้าของข้าราชการและนักการเมืองในจังหวัดร้อยเอ็ด ถ้าเป็นบุญพะเวดตามประเพณีของชาวอีสานดั้งเดิมการให้ทาน กรรม และชาตินี้ชาติหน้าจะได้

รับการเน้นความสำคัญโดยนัยที่เท่าเทียมกัน ตลอดระยะเวลาที่เราศึกษา
บุญพระเวทคร้อยเอ็ดรวม 3 วัน 2 คืนนั้น ความเชื่อเรื่องกรรมและชาตินี้
ชาติหน้าในบุญพระเวทปรากฏให้เห็นอยู่ในหลายบริบท เช่น ในผ้าพะเหวด
ที่เขียนเล่าตอนพระมัลลย์ท่อนรกและสวรรค์ ในกัณฑ์เทศน์มหาชาติของ
พระภิกษุ (เรียกว่าล้ามหาชาติ) เป็นต้น แต่ความเชื่อเรื่องกรรมและชาตินี้
ชาติหน้าของคนอีสานปรากฏแทรกอยู่ในกลอนลำของอาจารย์ฉวีวรรณ
ดำเนิน (อาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด ศิลปินแห่งชาติสาขา
ศิลปการแสดง (หมอลำ) และอดีตราชินีหมอลำผู้โด่งดังของภาคอีสาน)
การลำของอาจารย์ฉวีวรรณ ดำเนิน เป็นการแสดงสดในช่วงอารัมภบท
เปิดฉากการเวทีการแสดงแสงเสียงช่วงกลางคืนวันที่ 10 และ 11 มีนาคม
2543 เนื้อหา กลอนลำตอนหนึ่งกล่าวว่า

“คำโบราณกล่าวไว้การทำบาปหรือทำบุญ
ล้วนเป็นของมีจริงสิ่งที่เขาควรรู้...
เพราะหว่ากรรมที่ทำไว้ตามสนองใช้ชาติ
ไผ่บ่อาจหลีกเว้นเวรฮ้ายกะไล่ทัน
หากลิ้นเบ็งนั้นห้าร้อยชาติตามสนอง
ไปรดมาลองฟังดูเรื่องสัตว์พญญาเจ้า” (ฉวีวรรณ ดำเนิน 2543)

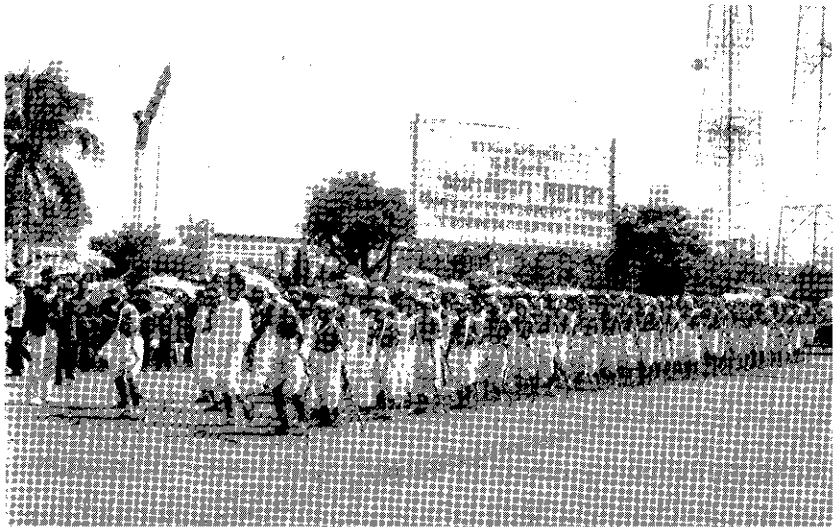
สำหรับพวกเราแล้ว กลอนลำของอาจารย์ฉวีวรรณมีนัยสำคัญที่
น่าสนใจอย่างยิ่ง กลอนลำบทนี้แต่งด้วยสำนวนภาษากวีพื้นบ้านอีสานที่
งดงาม เข้าถึงอารมณ์ กิเลสและสื่อภาพลักษณ์ของรสคำและรสความ
อย่างชัดเจน เนื้อหากลอนลำของอาจารย์ฉวีวรรณได้กล่าวถึงความสำคัญ
เรื่องบุญกรรมและชาตินี้ชาติหน้าอย่างชัดเจน ท่านได้เน้นว่าผลกรรม
ชาตินี้จะตามสนองไปถึงชาติหน้าและชาติถัดๆ ไป ดังเช่น กรณีของ

กัณหาชาติที่ถูกขูดจากพ่อแม่แล้วทรมาณให้ลำบากยากเข็ญต่าง ๆ นั้น ก็เป็นผลกรรมของชาติปางก่อน เมื่อชาติก่อนกัณหาชาติเป็นพ่อค้า ต้อนวัวไปขายทางไกลหรือที่ชาวอีสานเรียกว่า “นายฮ้อย” (พ่อค้าจ้างต่าง) ทั้งสองได้ทรมาณวัวอย่างแสนสาหัส ใช้งานอย่างหนักและทุบตีวัวจนเลือดไหลอาบ ชาติต่อมา เมื่อทั้งสองคนประสูติเป็นพระโอรสและพระธิดาของพระเวสสันดร วัวก็เกิดเป็นพราหมณ์เผ่าชุก กัณหาและชาติ จึงต้องชดใช้กรรมเก่าที่เคยก่อไว้ จากนั้นกลอนลำก็ได้กล่าวถึงงานบุญพระเวศร้อยเอ็ด เชิญชวนผู้คนมาเที่ยวงานและทำบุญร่วมศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (โปรดดูรายละเอียดของกลอนลำในภาคผนวก ง.)

ถ้าพิจารณาลำกลอนดังกล่าวของอาจารย์ฉวีวรรณในบริบทของงานแสดงแสงเสียง จะเห็นได้ว่า การลำของอาจารย์เป็นเพียงสัญลักษณ์ของพื้นบ้านอีสานเพียงไม่ก็อย่างที่ปรากฏอยู่ในการแสดงแสงเสียงเรื่อง “เวสสันดรชาดก” เสียงลำที่ก้องกังวานและฝังลึกลงในจิตวิญญาณของคนอีสาน แต่ถูกจัดให้เหลือพื้นที่ในการนำเสนอเพียงเล็กน้อยเท่านั้นบนเวทีการแสดงแสงเสียงเรื่อง “เวสสันดรชาดก” ทั้งในคืนวันที่ 10 และ 11 มีนาคม 2543 เป็นที่น่าสังเกตว่า กลอนลำภาษาถิ่นอีสานถูกกลบและกลืนด้วยเสียงเทปบรรยายเนื้อเรื่องเวสสันดรชาดกที่เป็นภาษากลางที่ฟังดูแล้วชวนให้นึกถึงละครเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ตอนเช้าวันเสาร์ทางสถานีโทรทัศน์ช่องหนึ่งเป็นอย่างยิ่ง ความอลังการของเครื่องแต่งตัว ท่ารำและลีลาการแสดงตามแบบฉบับของวิทยาลัยนาฏศิลป์ (สังกัดกรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ) ได้บดบังการนำเสนอ “เวสสันดรชาดก” แบบดั้งเดิมของอีสานอย่างสิ้นเชิง ลำมหาชาติหรือการเทศน์มหาชาติของพระภิกษุที่คอนกกจำจามีคนแก่เพียงไม่กี่สิบคนเท่านั้นที่มีโอกาสไปนั่งฟังกลอนลำของศิลปินแห่งชาติถูกทำให้เป็นเสมือนส่วนเกิน [แต่จำเป็น]

ของการแสดงแสงเสียงบนเวที เป็นไปได้หรือไม่ว่า การแสดงของหมอลำ
ท่านนี้และกลอนลำที่ทรงคุณค่าบทนี้เหลือค่าเพียงสัญลักษณ์เท่านั้น เมื่อ
เปรียบเทียบกับ การนำเสนอที่เน้นความยิ่งใหญ่อลังการตามแบบฉบับ
ของกรมศิลปากรและทางราชการจังหวัดร้อยเอ็ด

วิสัยทัศน์ในบุญพะแห่หรือเอ็ดได้เดินทางมาถึงจุดเปลี่ยนที่
สำคัญแล้ว หากวิสัยทัศน์บุญพะแห่แบบพื้นบ้านอีสานเน้นความเชื่อ
เรื่องกรรม ชาตินี้ชาติหน้า และการให้ทานดังที่ปรากฏในกลอนลำของ
อาจารย์ฉวีวรรณ ดำเนิน วิสัยทัศน์บุญพะแห่แบบใหม่ของข้าราชการ
และนักการเมืองให้ความสำคัญแก่การบริจาคหรือให้ทานมากกว่าอย่างอื่น
ที่สำคัญ เป็นการทานหรือการบริจาคที่หวังผลตอบแทนในชาตินี้ เวลานี้
และสนามการเลือกตั้งทางการเมืองที่กำลังจะมาถึงนี้

ขบวนแห่ของซุงและบรรดาพราหมณ์ตามเนื้อเรื่อง เวสสันดรชาดก
ในบุญพะแห่หรือเอ็ด 2543

ภาพโดย สุริยา สมุทกุลปดี (มีนาคม 2543)

ภาคผนวก ก.

ตารางที่ 1: เงินบริจาคกัณฑ์จอบกัณฑ์หลอนและยอดรวมเงินบริจาค
บุญชะเหวดร้อยเอ็ด พ.ศ. 2534-2543

ปี (พ.ศ.)	เงินบริจาคกัณฑ์จอบกัณฑ์หลอน	ยอดรวมทั้งหมด
2534	218,402	N/A
2535	286,961	627,783.92
2536	395,407	882,950.57
2537	622,236	848,496.96
2538	790,408.21	2,171,359.74
2539	744,463.50	3,632,768.44
2540	812,262	1,016,492
2541	575,493	764,850.24
2542	806,105	1,655,622
2543	857,340.50	865,320.50

ที่มา: คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกบุญชะเหวด (2543: 20-24);
เฉพาะข้อมูลปี พ.ศ. 2543-- คณะกรรมการจัดงานบุญชะเหวดร้อยเอ็ด
ปี 2543 (มปป.) (ตัวเลขอย่างไม่เป็นทางการ); N/A =Not Available

ภาคผนวก ข.

ตารางที่ 2: รายนามประธานพิธีเปิดงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ด

พ.ศ. 2534-2543

ปี พ.ศ.	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่งขณะนั้น	พรรค/ต้นสังกัด
2534	นายสุพร สุขสร	ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด	กรมการปกครอง
2535	ดร. ก่อ สวัสดิพานิชย์	รมว. ศึกษาธิการ	ข้าราชการบำนาญ
2536	นายชวน หลีกภัย	นายกรัฐมนตรี	ประชาธิปัตย์
2537	นายบัญญัติ บรรทัดฐาน	รองนายกรัฐมนตรี	ประชาธิปัตย์
2538	นายสุทัศน์ เงินหมื่น	รมช. มหาดไทย	ประชาธิปัตย์
2539	นายบรรหาร ศิลปอาชา	นายกรัฐมนตรี	ชาติไทย
2540	พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ	นายกรัฐมนตรี	ความหวังใหม่
2541	นายจรินทร์ ลักษณวิศิษฏ์	รมว. สำนักนายกรัฐมนตรี	ประชาธิปัตย์
2542	นายสุทัศน์ เงินหมื่น	รมว. ยุติธรรม	ประชาธิปัตย์
2543	นางสาวกัญจนา ศิลปอาชา	รมช. ศึกษาธิการ	ชาติไทย

ที่มา: คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกบุญผะเหวด... (2543: 20-24); เฉพาะข้อมูลปี พ.ศ. 2543---คณะกรรมการจัดงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดปี 2543

ภาคผนวก ก.

ตารางที่ 8: หน่วยงานราชการที่เป็นเจ้าภาพขบวนแห่หรือกัณฑ์เทศน์
บุญพะเหวดร้อยเอ็ด ปี พ.ศ. 2543

ลำดับที่	ขบวน/กัณฑ์	เจ้าภาพขบวนแห่/กัณฑ์
1	ขบวนนำ	วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด
2	คำขวัญจังหวัด	ชมรมร้อยเอ็ด 15
3	กัณฑ์ทศพร	โรงเรียนพลาญชัยพิทยาคม
4	กัณฑ์หิมพานต์	สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด
5	ทานกัณฑ์	สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด
6	กัณฑ์วนประเวศ	ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน
7	กัณฑ์ชูชก	อำเภอจตุรพักตรพิมาน
8	กัณฑ์จุลพน	อำเภอพนมไพร
9	กัณฑ์มหาพน	อำเภอโพนทอง
10	กัณฑ์กุมาร	อำเภอเมืองร้อยเอ็ด
11	กัณฑ์มัทรี	อำเภอชวังบุรี
12	กัณฑ์สักกบรรพ	โรงเรียนร้อยเอ็ดวิทยาลัย
13	กัณฑ์มหาพรต	อำเภอเมืองสรวง
14	กัณฑ์ฉกษัตริย์	อำเภอเกษตรวิสัย
15	นครกัณฑ์	โรงเรียนสตรีศึกษาร้อยเอ็ด

ที่มา: จังหวัดร้อยเอ็ด. “กำหนดการตั้งขบวนแห่/กัณฑ์ต่าง ๆ งานบุญพะเหวดประจำปี 2543. 11 มีนาคม 2543. (เอกสารโรเนียวอัดสำเนา).

ภาคผนวก ง.

กลอนลำเปิดงานแสดงแสงเสียง “เวสสันดรชาดก”

งานบุญผะเหวดร้อยเอ็ด พ.ศ. 2543

(กลางคืนวันที่ 11 และ 12 มีนาคม 2543)

โดย อาจารย์ฉวีวรรณ คำเนิน

อาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลป์จังหวัดร้อยเอ็ด

และอดีตราชนิหมอลำอีสาน

โอ...

เดือนสามค้อยลมวอยพัดหวี...หวี
 สอดเดือนสี่เฮาเอาบุญผะเหวดตั้ง
 กัณฑ์หลอนพร้อมเจ้าหน้า
 คำโบราณกล่าวไว้การทำบาปหรือทำบุญ
 ล้วนเป็นของมีจริงสิ่งที่เฮาควรสู้
 สัพพะบุญเพิ่มใจไว้ในโอบถานได้เปิดอ่าน
 เว้าพื้นเรื่องทำทานของมหาเวสเจ้าเอาให้แก่พรหมณ์
 ชาติก่อนก็สองอ่อนนุดตา
 คือกัณฑ์หาชาติที่ได้ทำเอาไว้
 พากันไปหาก้าสองกัณฑ์หาชาติเป็นพ่อค้ำจ้วต่าง
 ทางหลังใส่ต่างตั้ง ทางหน้ากะใส่ซอง
 ทางคอผัดฮัดอ้ออง ทางท้องผัดฮัดโคน
 สองกะตั้งจ้วข้ามภูฝอยลมตลอดป่าไหล่
 กัณฑ์หาว่าเอาได้ไม่เฝ้ทั้งตา
 ชาติกลัวเอาหนามโกทามาฟาด
 เลือดอาบข้อยแดงเข้มดั่งฝาง

จั้วตายจากชาตินั้นจึงมาเกิดเป็นพราหมณ์
 มันกะเดินหาขอเที่ยวไปจนพ้อ
 เพราะหว่ากรรมที่ทำได้ตามสนองใช้ชาติ
 ไผ่บ่อาจหลีกเว้นเวรฮ้ายไล่ทัน
 ถ้าสิ้นบ่เบิ่งนั้นห้ำร่อยชาติตามสนอง
 โปรดมาลองฟังดูเรื่องสัพพะปัญญเจ้า
 ฉันผู้เอามาเว้าอย่าเป็นกรรมนำไล้
 คราวใช้ชาติผ่านพ้นจั่งเป็นเหง้าหน่อพุทโร
 กว่าสิได้เป็นองค์เอกสัพพะปัญญ
 โปรดมาลองฟังดูเรื่องที่เพิ่นทำทานไว้
 ชาวร่อยเอ็ดจั่งจัดให้ได้มีงานบุญผะเหวด
 เชิญฟังเทศน์กินข้าวปุ้นบุญนี้เที่ยวฟรี
 เดือนมีนาปีนี้ตรงอาทิตย์ที่สอง
 ของจังหวัดเฮาจัดมาเล่าขานให้คนฮู้
 เชิญมาดูในงานนี้บนเวทีมีแสดงบทธประกอบ
 จากทุกกัณฑ์ยกส่วนย่อเอามาให้ดอกท่านชม
 ยกเอาชาติเป็นพระเวสสันดร
 เพื่อเป็นอุทาหรณ์แด่สาธุชนเจ้า
 กับให้มองเห็นเค้าผลของทานที่สร้างส่ง
 เพิ่นได้สมประสงค์ได้สำเร็จโพธิญาณ
 จังมาเป็นองค์สัมมาสัมพระพุทธเจ้า
 ให้เฮาไหว้อยู่ทุกวัน เออ...เออ
 ให้เฮาไหว้อยู่ทุกวัน อือ...
 โอยนอ...เอยนอ...โอยนอ...โอย...ละหน่อ

หมายเหตุ: เนื้อหากลอนฉบับนี้ได้มาจากการถอดความจากเทป
 วิทยุที่บันทึกการแสดงสดของอาจารย์ฉวีวรรณ ดำเนิน ในการแสดง
 แสงเสียงเรื่อง “เวสสันดรชาดก” เมื่อคืนวันที่ 11 มีนาคม 2543 ที่
 บริเวณสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ บึงพลาญชัย อำเภอเมือง จังหวัด
 ร้อยเอ็ด พวกเราได้รับความกรุณาจากอาจารย์ฉวีวรรณช่วยแก้ไขเนื้อหา
 อีกครั้งหนึ่งในระหว่างการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ทางไกลเมื่อวันที่ 3
 พฤษภาคม 2543 เวลา 11.45-12.00 น. --คณะนักวิจัย

พระเวสสันดร นางมัทรี กัญหาและชาลี

ในขบวนแห่บุญชะงวด ร้อยเอ็ด 2543

ภาพโดย สุรียา สมุทกุลปดี (มีนาคม 2543)

บรรณานุกรม

กนกพร ดีบุรี. *บันทึกสนามบุญพะหวัดร้อยเอ็ด*. 11-12 มีนาคม 2543.

คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานบุญพะหวัดปี 2543. *บุญพะหวัดร้อยเอ็ดประจำปี 2543*. กภาพสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2543.

คณะกรรมการจัดงานบุญพะหวัดร้อยเอ็ดปี 2543. *บัญชีเงินบริจาคภัณฑ์ หลอนภัณฑ์ขอบปี 2543*. มปป.

จังหวัดร้อยเอ็ด. “กำหนดการตั้งขบวนแห่/ภัณฑ์ต่าง ๆ งานบุญพะหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี 2543. วันที่ 11 มีนาคม 2543.” (เอกสารโรเนียวอัดสำเนา).

จรรุวรรณ ธรรมวัตร. คดีชาวบ้านอีสาน. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, มปป.

ฉวีวรรณ ดำเนิน. “คำบุญพะหวัดร้อยเอ็ดปี พ.ศ. 2543.” การแสดงสดเกริ่นนำการแสดงแสงเสียงเรื่อง “เวสสันดรชาดก” ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด. 10, 11 มีนาคม 2543 (เวลาประมาณ 21.00-22.00 น.)

ธนิต อยู่โพธิ์. *ตำนานเทศน์มหาชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2524.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “อันเนื่องมาจากมหาชาติเมืองเพชร.” *วารสารธรรมศาสตร์*. 10, 4 (ธันวาคม 2524): 140-57.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ท่องเที่ยวบุญบังไฟในอีสาน: บุญบังไฟต้องรับใช้ชาวยโสธร ไม่ใช่ชาวยโสธรรับใช้บุญบังไฟ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2536.

บัวศรี ศรีสูง. ฮีต-คองอีสานและปกิณกะคดี. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535.

ปริญญาณ ภิกขุ (นามแฝงของปรีชา พิณทอง). *ประเพณีโบราณไทยอีสาน*. พิมพ์ครั้งที่ 7. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซ็ท, 2534 [2495].

ปรีชา ศรีไชย. บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. 10-12 มีนาคม 2543.

ปราโมทย์ ทัศนสุวรรณ. *อีสาน เล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2524.

พัฒนา กิติอาษา. บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. 11-12 มีนาคม 2543.

ลักขณา จินดาวงษ์. “ทุ่งหรือธงผะเหวด: ของสำคัญที่กำลังจะถูกลืม.” *เมืองโบราณ*. 25, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2542) :102-106.

ศรายุทธ วงคะฮาต. “ไปกินข้าวปุ้น เอาบุญผะเหวด ที่เมืองสาเกตนคร.” *ศิลปวัฒนธรรม*. 18, 11 (กันยายน 2540) :176-83.

สถาพร อุ่นแดง. *บันทึกสนามบุญพระเวศร้อยเอ็ด*. 10-12 มีนาคม 2543.
 สาร สารทัศน์สนานันท์. “บุญพระเวศ.” ใน *ชีวิตไทยชุด บูชาพญาแถน*.
 กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,
 กระทรวงศึกษาธิการ, 2537.

สุริยา สมุทคุปดี. *บันทึกสนามบุญพระเวศร้อยเอ็ด*. 11-12 มีนาคม 2543.

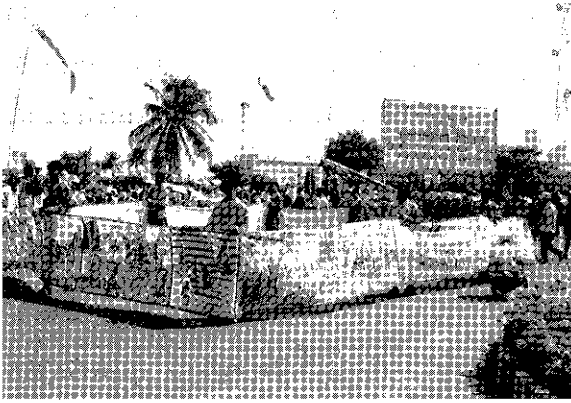
สุริยา สมุทคุปดี, พัฒนา กิติอาษา, และนันทิยา พุทระ. *บุญพระเวศของ
 ชาวอีสาน: การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา*. ขอนแก่น:
 ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน, ภาควิชาสังคมวิทยาและ
 มานุษยวิทยา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น,
 2534.

สุจิตร์งานบุญพระเวศร้อยเอ็ด. *ณ สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์*. 10-12
 มีนาคม 2543.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด. *ศาสนพิธีและพิธีกรรมสำคัญจังหวัด
 ร้อยเอ็ด*. กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2536.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด. *ประเพณีบุญพระเวศร้อยเอ็ด*.
 กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2538.

อุดม บัวศรี. *วัฒนธรรมอีสาน*. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และ
 สังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2528.

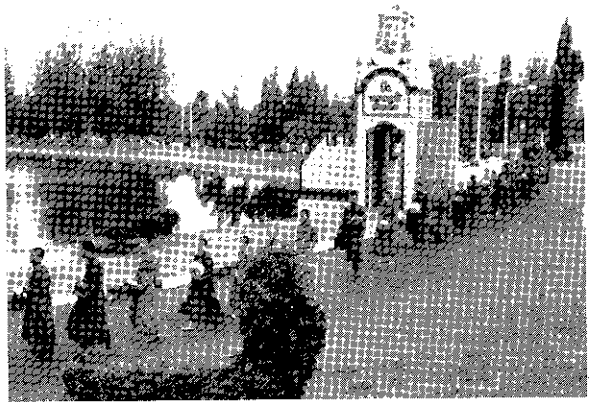

ขบวนแห่ผ้าสะเทวด
ในบุญสะเทวดร้อยเอ็ด
2543

ภาพโดย
สุริยา สมุทรคุปต์
(มีนาคม 2543)

พระสงฆ์และสามเณร
ออกบิณฑบาต
ในงานบุญสะเทวด
ร้อยเอ็ด 2543

ภาพโดย
สุริยา สมุทรคุปต์
(มีนาคม 2543)

ขบวนแห่ช้าง
ในบุญสะเทวด
ร้อยเอ็ด 2543

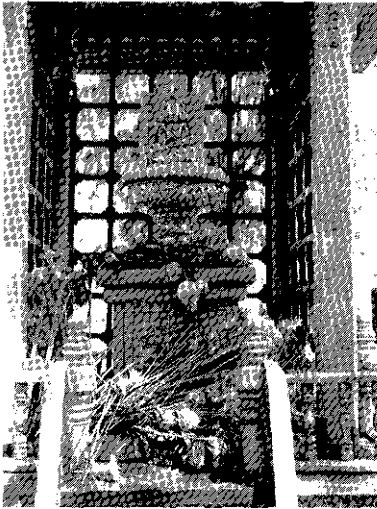
ภาพโดย
สุริยา สมุทรคุปต์
(มีนาคม 2543)

ข้าราชการ และ
ประชาชน
ทำบุญตักบาตร
ในงานบุญผะเหวด
ร้อยเอ็ด 2543

ภาพโดย
สุริยา สมทกุลปดี
(มีนาคม 2543)

หอพระอุปกต
ในงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ด 2543

ภาพโดย
สุริยา สมทกุลปดี
(มีนาคม 2543)

พระสงฆ์กำลังเทศน์มหาชาติ
ในงานบุญผะเหวด
ร้อยเอ็ด 2543

ภาพโดย
สุริยา สมทกุลปดี
(มีนาคม 2543)

รายชื่อหนังสือและสิ่งตีพิมพ์ของห้องไทยศึกษานิตส์ (2544)

1. ผ้าอีสานจากมิติทางมานุษยวิทยา (2532)
Isan Textiles: An Anthropological Perspective (1989)
2. บุญบั้งไฟอีสาน: การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา (2533)
Isan Bamboo Rocket Festival: An Anthropological Interpretation (1990)
3. บุญผะเหวดของชาวอีสาน: การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา (2534)
Bun Phawes of Isan: An Anthropological Interpretation (1991)
4. บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก: พิธีกรรม ข้าว และมนุษย์ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของอีสาน (2534)
Bun Khaw Pradabdin and Bun Kaw Sag: Ritual, Rice, and Man in the Sociocultural Context of Isan (1991)
5. หนังประโมทัยอีสาน: การแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน (2535)
Isan Shadow Play: Cultural Diffusion and Modification in Rural Villages, Northeast Thailand (1992)
6. จากยอดห้วยถึงบุญบั้ง: สิทธิอำนาจและระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชาวนากลุ่มน้ำชี (2536)
The Religious Rituals and Beliefs as Traditional Authority for the Indigenous System of Natural Resource Management in Isan Peasant Communities of the Chi River Basin (1993)
7. แม่หญิงต้องตำหูก: พัฒนาการของกระบวนการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน (2537)
Ways of Isan Weavers: Development of Textile Production and the Changing Roles of Women in Contemporary Isan Villages (1994)

8. จากวิธีการประเมินสถานะชนบทแบบเร่งด่วนถึงวิธีการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม: พลวัตของวิธีการพัฒนาชนบทแนวใหม่ (2537)
From Rapid to Participatory Rural Appraisal: Dynamism of Two New Development Approaches (1994)
9. กรวด-หิน-ดิน-ทราย: รัฐ ทุนนิยม และชาวนาอีสานในยุคโลกาภิวัตน์ (2538)
State, Capitalism, and Isan Peasantry in the Globalization Era (1995)
10. ทรงเจ้าเข้าผี: วาทกรรมของลัทธิผีและวิกฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย (2539)
Spirit-medium Cult Discourses and Crises of Modernity in Thailand (1996)
11. วิถีคิดของคนไทย: พิธีกรรมช่วงผีพ่อนของลาวจำว้า จังหวัดนครราชสีมา (2540)
Cultural Constructs of Local Knowledge: Ethnic Thai-Lao Spirit-Medium Cults in Khorat Villages (1997)
12. แต่งองค์ทรงเครื่อง: ลีเกในวัฒนธรรมประชานิยมไทย (2541)
Like in Thai Popular Culture (1998)
13. มานุษยวิทยากับโลกาภิวัตน์: รวมบทความ (2542)
Anthropology and Globalization: Thai Experiences (1999)
14. ผ้าขาวม้า ย่าม ว่าว: ความเรียงว่าด้วยร่างกาย อัตลักษณ์ และพื้นที่ในวัฒนธรรมไทย (อยู่ระหว่างการตีพิมพ์)
Loin Clothes, Shoulder Bags, and Kites: Essays on Bodies, Identities, and Places in Thai Culture (Forthcoming)
15. สักยภาพของชุมชนในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก: กรณีศึกษาชุมชนใกล้เมืองแห่งหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น (อยู่ระหว่างการตีพิมพ์)
Community Involvement in the Prevention of Dengue Fever: A Case Study of an Urbanizing Community in Khon Kaen Province (Forthcoming)

16. บุญชนะแห้วร้อยเอ็ดการเมืองบ้านบึง
 (ตีพิมพ์)
 Cultural Politics and the Secularization of the Ban Phawes in
 Roi-et Market Town (Forthcoming)
17. ยวนสีหิวในเขตทางชาติพันธุ์: เรื่องเล่า ความทรงจำ และ อัตลักษณ์
 (อยู่ระหว่างทางเขียนรายงาน)
 Yuan Sikhiew in the Ethnic Junctions: Narratives, Memories, and
 Ethnic Identities (Forthcoming)
18. คนซึ่งอีสาน: อัตลักษณ์และเสียงสะท้อนของคนทุกชนในหนองบัวลำภู
 (อยู่ระหว่างทางเขียนรายงาน)
 Mawlum 'Cing Isant: Identities, and Voices in a Postmodernizing
 Performing Art from Northeast Thailand (Forthcoming)
19. "ภูมิปัญญาคนจน: วัสดุทางวัฒนธรรมในวิถีการต่อสู้ของคนจน" (บทความ
 ปรากฏใน *เทวศตวรรษ* 2543)
 Wisdom of the Poor: Reading Cultural Artifacts in the
 Contemporary Thai Political Scene (Reprint 2000)
20. "นรกบนดินหรือสวรรค์บนอาภัพสุดท้าย: ที่กันว่าช่วยสิทธิมนุษยชนของ
 ผู้หญิงไทยในญี่ปุ่น" (บทความ 2543)
 Japan, Land of Heaven or Hell?: Of Human Rights and Thai Sex
 Workers in Japan (Reprint 2000)

หมายเหตุ: หากท่านสนใจหนังสือและสิ่งตีพิมพ์ของห้องไทยศึกษาที่ศูนย์บูรณาการ
 ศึกษาระดับปริญญา สมุทกฤพีที่ สาขาวิชาศึกษาทั่วไป สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม
 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี อังกะเมือง จัหวัดนครราชสีมา 30000 โทรศัพท์
 044-224212 โทรสาร 044-224205 E-mail: suriya@ccs.sut.ac.th (รายการ
 1-5 ไม่มีจำนวนเล่มแล้ว; รายการที่ 11-12 จัดจำหน่ายโดยเทคโนโลยีสุรนารี มหาวิทยาลัย
 เทคโนโลยีสุรนารี อังกะเมือง จัหวัดนครราชสีมา 30000 โทรศัพท์ 044-224210-7
 โทรสาร 044-224214; รายการที่ 10 จัดพิมพ์และจำหน่ายโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
 สสิ่งชัน กรุงเทพมหานคร 10170 โทรศัพท์ 02-680-9420; โทรสาร 02-680-9392)